

VOJNIČKA KRAJINA

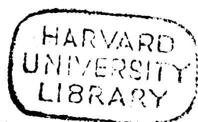
NA RAZKRŠĆU

SVOJE

PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI.

U VOJN. SISKU.
TISKOM IVANA VONČINE.
1871.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

I.

Povod ovoj razpravi.

Previšnja odluka od 19. kolovoza 1869., kojom se odredjuje, da se varaždinska krajina, kotar žumberački, grad Senj i obćina vojničkoga Siska izluče iz saveza vojničke krajine, pak podrede civilnoj upravi, probudila je kod nas krajišnikah najveću pozornost.

Najbolji dokaz, kako se je spomenuta previšnja naredba kosnula živacah krajiškoga naroda, jesu mnogobrojne predstavke od strane gradskih i seoskih krajiških obćinah previšnjemu priestolu u tom predmetu podnešene, kano i one izjave, kojimi je narod sa svijuh stranah vojničke krajine javno odobrio i prisvojio predstavku obćine vojničkoga Siska na njegovo ces. kr. Veličanstvo dne 8. rujna 1869. upravljenu, — osobito pako ona mnogobrojna deputacija uglednih krajišnikah, koja se bijaše koncem mjeseca svibnja 1870. uputila u Beč, da osobno radi izlučenja krajine izpod vojničke uprave svietloj kruni izjavi želje naroda krajiškoga.

Sve u tom predmetu najlojalnijim načinom svietloj kruni podnešene predstavke ostadoše neriešene, a odaslana krajiška deputacija nebijaše ni puštena pred prestolje carsko.

Krajina, ovako prezriena, motri mirnim ali tim pozornijim okom, „što se o njoj a bez nje radi".

Dogodjaji sbivši se u zadnjih delegacijah „ovo- i onostranih litavskih parlamenatah" glede proračuna zajedničkoga ratnoga ministarstva, kojom prigodom su rubrike „o potriebštinah i o prihodu vojničke krajine" izbrisane, a vojnička krajina na vlastita svoja sredstva upućena, dokazuju, da pri tom nije označeno, tko da s krajiškim budgetom upravlja, niti je izrečeno „da li će se krajiški prihodi upotriebit na korist krajine, ili smatrati samo kano kontroli nepodvrgnut dispositionsfond": „Sve to je na novo potreslo krajiškim narodom tim žešće, što se iz toga postupka dosljedno mora zaključiti, da je vojničkoj krajini kao takovoj odzvonilo".

Ali tako isto dade se predvidjeti, da se pitanje krajiško neće samo tako nuzgredno „razpravom budgeta“ riešiti i u zakoniti red svesti, već da će pri tom riešenju biti obilatih priegovorah u javnosti i u privatnih družtvih.

Pošto se pako vojnička krajina već više od 300 godinah nalazi u iznimnom i neobićnom stanju, medjutim dovoljno nepoznata i u onih krugovih, koji će imati u tom pitanju odlučnu rieč, a još manje u velikoj svakojako s krajiškoga pitanja vele interesiranoj publici habsburžke države, pa bi moglo riešenje toga pitanja i pozornost inozemstva probuditi: zato bi ne samo zanimivo, već i jako potriebito bilo osebito onim, koji su pozvani ili budu pozvani, da kod riešavanja toga pitanja sudjeluju, kad bi im se prilika pružila, da se mogu bolje upoznati s vojničkom krajinom, s njezinim postankom, razvitkom, i s njezinimi uredbami, iz kojih se jedino može to iznimno i neobično stanje vojničke krajine i krajiškoga naroda pojmiti i temeljito presuditi, a neima dvojbe, da bi informacija o krajiških odnošajih zanimala i čitajuću publiku *).

Ovi nazori potakli su jednoga rodoljubivoga krajišnika, poznavajućega točno i prošlost i sadanjost svoje domovine, običaje, mahne, krieposti, želje i potreboće sunarodnjakah, kako bi u koliko moguće u kratko, ali vjerno, istinito i jasno sastavio i javnosti predao ubaviest o postanku, razvitku, uredjenju i sadanjem stanju vojničke krajine.

---

*) Tko bi se želio obširnije o vojničkoj krajini ubaviestiti, toga upućujemo na sljedeća djela, iz kojih je i sastavitelj ovoga spisa crpio podatke.

1. Kronika od Vitezovića.
2. Istorija raznih slavenskih narodov od Ivana Raića.
3. Kurz gefasste Geschichte der Steiermark von Josef Wartinger.
4. Slavonien und Kroatien von Johann von Csaplovics.
5. Statistik der Militärgrenze von Karl Bernhard von Hietzinger **).
6. Lehrbuch der Militair-Grenz-Verwaltung von Mathias Stopfer.
7. Pribavlenije, sadržavajuće važna pismena dokazateljstva k izjasneniju istorije slavenskih narodah, 1785.
8. Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn 1737, 1738 und 1739, Leipzig und Zwickau 1772.
9. Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae od Ivana pl. Kukuljevića.
10. Dr. Fr. Rački: Ob obrani hrvatsko-slavonske krajine u XVI. i XVII. vieku. Književnik 1866. str. 510. sljed.
11. Razne tiskane i u krajini razprostranjene uredbe.

**) U štatistiki od Hietzingera označeni su još mnogi spisi, kojim je predmet „vojnička krajina“.

II.

Postanak i razvitak vojničke krajine.

Ustrojenju vojničke krajine dadoše Turci povoda; s toga neće biti suvišno, ako ovdje u kratko nacrtam širenje turskoga gospodstva po balkanskom poluotoku, dok nije napokon doprlo do granicah države hrvatske.

Godine 1299. dogodi se velik prevrat u maloj Aziji. Turci susbiše Saracene u arapske pustinje i zauzeše u onih pokrajinah gospodovati (1300. god.) pod silnim svojim carem Osmanom. Unuk Osmanov, Amurat I. prekorači već godine 1363. tiesnac marmorskoga mora i utvrdi se u Galipolju.

Nastade strah i trepet u narodih evropejskih.

Prvom žrtvom osmanlijske sile postade carstvo srbsko i bugarsko. Poraz i smrt kralja Vukašina kod Drinopolja 1376 i cara Lazara na Kosovu-polju 1389. otvori Turkom Osmanlijam put na zapad. Sada već nebje ni Ugarska sigurna, kano što svjedoče porazi kralja ugarskoga Sigismunda kod Nikopolja 1396. i kod Golubinca 1409.; a kralja Vladislava kod Varne 1444. Turci navru za tim napadati na Bosnu. Već sljedeće godine poslje bitkę kod Varne, naime 1445. udari sin Amuratov sultan Mahomet II. na Bosnu i porazi kralja Stefana Tomu Ostoića. Napori Ugarske samo su obustavljali turske pobjede. Sibinjanin Janko (Hunyadi) sabrav ugarsko vojničtvo i u savezu s Romani i Srbi bude od Amurata II. potučen na Kosovu-polju 1448. Napokon pade C a r i g r a d u turske ruke 1453. Zatim nastavi Mahomet II. osvajanja u Srbiji; uzev Novobrdo, Trepču i Prizren, udari na Beograd (1456). Pošto je sultan tim načinom pretvorio Srbiju u pašalik i pobjedio Mirćeta vojvodu, osvoji Vlašku: pak sada udari svom silom na Bosnu, jedinu još samostalnu državu na balkanskom poluotoku, te svladav i umoriv posljednjega joj kralja Stjepana Tomaševića, osvoji i ovu zemlju (1464.). Koncem iste godine zauze hrvatsko-ugarska vojska Jajce, za koji su se grad i predjel medju Vrbasom i Unom vodili ratovi medj Turci i Hrvati prieko pol stoljeća.

Poslje kako je Bosna pala Turčinu u ruke, bude mu otvoren ulaz u susjednu Hrvatsku. Od sada nam poviest bilježi same krvave ratove medj Turci i našim narodom. Tri se glavna sukoba dogodiše tečajem istoga stoljeća: prvi 1467 u Krbavi, drugi 1478. u gornjoj Hrvatskoj i u Slavoniji, kroz koje su Turci provalili u Kranjsku pak odovud prieko Drave u Štajersku i Ugarsku; napokon treći i najžešći g. 1493. koje je rumeljski paša Jakob napao Posavinu i vraćajuć se s bogatim plienom u Bosnu, zametnuo bitku kod Udbine s hrvatskom vojskom pod banom Derenčinom. Hrvati izgubiše bitku, ban bje ranjen a Nikola Frankopan zasužnjen. Mnogi velikaši, medj ovimi Ivan Frankopan, Juro Vlatković itd. poginuše.

Većom se žestinom nastavljala borba na obijuh stranah sljedećega vieka, a vodila se s nejednakom srećom. Prem su Turci često bili poraženi, nije se ipak moglo odoljeti njihovoj sili. Mi ćemo ovdje napomenuti glavne bitke.

Godine 1504. potuče ban i vojvoda Korvin Turke u požežkom polju i pod Jajcem, ali umre još istoga ljeta; godine 1512. osvoje Turci Blagaj grad na Korani, a sljedeće godine pobiedi ban Berislavić Turke pod Dubicom, ali pogine 1519. godine pod Korenicom. Ove godine osvoje Turci Knin u Dalmaciji, a godine 1521. Ostrovicu grad u Liki, porobe okolicu modrušku, te osvoje Beograd, pak zatim sav Sriem, imenito Kupinik, Barić, Mitrovicu, Karlovce i Ilok. Godine 1524. porobe Turci okolicu ozaljsku i jastrebarsku, obsjednu godine 1525. Jajce, koje je jedva oslobodio slavan junak Krsto Frankopan.

Godine 1526. sbila se je ona strašna katastrofa kod Mohača, u kojoj je ugarska vojska od sultana Solimana do pete potučena i gdje je i sam kralj Ljudevit II. poginuo, zagreznuv u močvaru, u kojoj se je zadavio. Tu pogiboše mnogi hrvatski junaci, izmedju ostalih Matija Frankopan, vlastelin slunjski i cetinjski, pak Jure Orlović kapetan senjski. Usljed ovoga poraza ostade Ugarska bez svake zaštite, izložena turskim navalam tim više, što je ova država bila izborom dvajuh kraljevah, Ivana Zapolje, vojvode erdeljskoga i Ferdinanda habsburžkoga, razciepana i lišena svake obranbane snage. Hrvati su, kano što je poznato, izabrali u cetinskom saboru dne 1. siečnja 1527. českoga i ugarskoga kralja Ferdinanda za svoga kralja. Nesklad, koji je u Ugarskoj i Hrvatskoj zavladao medju Ferdinandovom i Zapoljevom strankom, u dobro je došao Turčinu, kojega se je moć poput bujavice širila ovkraj Une, Save i Dunava.

Već god. 1528. obsjedne Soliman Beč, god. 1532. udari na Kiseg, kojega je branio Hrvat Nikola Jurišić; a paša Ibrahim udari na štajerski Gradac.

U isto doba rasla je turska sila prema Hrvatskoj i Dalmaciji. Jer čim su Turci 1528. god. osvojili Jajce, padne jim u ruke predjel medju Vrbasom i Unom, odakle su prelazili onkraj Une. Tako su oni 1537. godine osvojili Cetin, sljedeće godine provalili u Posavlje i ovdje potukli njemačke pomoćne čete, koje je Ivan Kocijan vodio; pa su na to zavojevali na tri strane: na Dubicu u Hrvatskoj, na Osiek u Slavoniji, na Novi, Rizno i Kliš u Dalmaciji.

Sada se je Turčinu, pokle je bio osvojio Sriem i Osiek, otvorio put u srce Ugarske. I sbilja godine 1541. osvoji sultan Soliman Budim i Peštu. Napori njemačke i hrvatske vojske pod vojvodom Joahimom Brandenburžskim i Nikolom Zrinskim da natrag osvoje Budim, ostà bez željenoga uspjeha, premda je Nik. Zrinski bio razbio tursko konjaničtvo kod Pešte. Godine 1543. udari opet Soliman kroz Slavoniju na Ugarsku, osvoji Valpovo, Sikloš, Pećuh, Oštrogon i stolni Beograd. — S druge strane bosanski paša Uleman, prešadši preko Save kod Gradiške, osvoji Bielu stienu, Čaklovac, Stupovaču i Vućin. Mir, uglavljen izmedj kralja Ferdinanda i sultana Solimana, nije dugo trajao, tè već godine 1545. udare Turci na Moslavinu, uzmu moslavački grad i provale onda u Zagorje, potuku kod Konsćine hrvatsku vojsku pod banom Nik. Zrinjskim i njemačku vojsku pod generalom Badensteinom; spuste se k Savi i prešadši ovu rieku, porobe krčke okolice u Kranjskoj.

Godine 1548. porobi i razori Maljković-beg Topusko, Pernu i Steničak, kojom je prilikom poginuo Stefan knez Blagajski; god. pako 1556. osvoji Ali-paša bosanski Kostajnicu i Novi na Uni, pak otidje preko Save i Drave do Sigeta; a odavle se suzbijen banom Nikolom Zrinjskim i Ivanom Lenkovićem, kapitanom senjskim, natrag povrati. Iste godine mjeseca kolovoza predju Turci Savu pod Zagrebom i navale robeć i paleć na slovenske krajeve. Ove turske čete, pak i ona od Sigeta vraćajuća se vojska Ali-pašina opustošiše sve, kude prolaziše, i odvedoše do 80.000 dušah u sužanjstvo.

Godine 1560. bude opet sklopljen mir izmedj cesara Ferdinanda i sultana Solimana. Ali taj mir nije dugo trajao; manji sukobi dogadjahu se svaki dan; a g. 1566. izleže se velika vojna, u kojoj sam sultan Soliman pao u Ugarsku, pako obsjeo Siget, koji je junački branio ban Nikola Subić-Zrinjski; ova obrana

stajaše života i bana i sultana. Nasljednik mu Selim II. uglavi mir (1568.) s carem Maksimilijanom II.

Tako je naša domovina kroz punih stotinu godinah (od 1467. do 1568.) bila izložena napadanju, plaćkanju i palenju od turskih ordijah. Odavle nije čudo, što su oni opustili osobito one predjele, koji su bili na medji, dočim je množina svieta bila u plien i robstvo odvedena; mnogi su se opet izselili te utekli ili u nutrnju zemlju ili u druge krajeve (Ugarsku, Austriju, Moravsku). Najviše pako opusti zemlja hrvatska: od rieke Zrmanje ka Kupi i Savi, onda predjel med Savom i Dravom. Kako su se bile stisnule medje države hrvatske, vidi se odavle, što se god. 1563. navode ovi gradovi kano mjesta stojeća na granici: Varaždin, sv. Juraj, Koprivnica, Križevac, Cirkveno, Ivanić, Sisak, Hrastovica, Glina, Cetinj, Slunj, Drežnik, Ogulin, Modruš, Brlog, Otočac, Brinje, Senj, Rieka i Trsat. Uz ove gradove protezala se pogranična crta, a oni bijahu one točke, o kojih se opiraše obrana krajine tako s kopna kako s mora.

Skoro još u žalostnijem stanju bijaše **Ugarska**, koju su Turci na lievoj obali Dunava do Tokaja i Košicah, a na desnoj obali do Komorana skupa s glavnimi gradovi Budimom i stolnim Beogradom bili osvojili i posjeli.

Ali preostalo pražiteljstvo ovih krajevah bude ojačano novimi doseljenici, koji su se ovamo sklonuli pred turskim zulumom, na ime iz susjednih turskih zemaljah onkraj Save i Une. Već umah poslje propasti (1464.) Bosne i Hercegovine počeše se mnogi seliti u Ugarsku i Hrvatsku; u posljednju dodjoše u prvo doba ponajviše iz „stare Vlaške“ t. j. iz okolice istoimene gore, ležeće izmedju vrielah Raške, Uvca, Morave i Ibra. Odavle dolaze ti doseljenici pod imenom „Vlahah“, koje im ostade i u zakonu, ili pod imenom „Uskokah“ t. j. bjeguncah. Tako su se zvali osobito oni doseljenici, koji su se smjestili u Žumberku i oko Senja. Tako su se i drugi doselili na imanja u Sriemu, koja su Brankovići od Sigismundovih vremenah ondje imali, kano što bijahu Kupinovo, Mitrovica, Slankamen, Zemun, Karlovci, Krušdol, Madarik, Čortanovci, Grabovci, Krčedin, Pazuha, Indjia, Lukovo, Dobrodi, Neradin, Pečujice, Brestačije, Sašinci, Mikulje itd. Ali kada je Sriem pao u ruke turske, (1521.) stenjale su i ove naselbine.

Vladari su podupirali naseljivanje hrvatskih pograničenih predjelah narodom ratobornim, dieleć mu povlasti. Već je Ferdinando I. podielio na preporuku vojvode Nikole Jurišića dne 5. rujna 1538.

povelju, kojom daje različite povlasti i 20 godišnji oprost od svake daće svim onim naselbinam, koje bi zauzele imanja i mjesta, što će im rečeni vojvoda odrediti. Sličnu je povelju isti kralj ponovio god. 1564. Jednakim je načinom car Rudolfo II. gledao, kako da čim više svieta dovabi u one krajeve, te je u tu svrhu izdao g. 1580. novu povelju, kojom zajamčuje doseljenikom, većinom iztočne crkve, slobodu vjeroizpoviesti, a drugom poveljom od god. 1582. oprosti jim svaki danak, te jim samo nametne dužnost, da brane granice i da obradjuju svoje zemlje. Tim putem doseliše se mnogi u predjele medju Dravom i Savom, gdje su kaludjeri došavši iz Bosne (1572.) zatim više tisućah obiteljih iz Bosne pod metropolitom Gavrilom (1600.) podigli samostan Marču. Doseliše se nadalje drugi u predjele medj Kupom i Unom, gdje su posjeli jedan diel zapuštenih gradovah, a kralj Rudolfo zajamči jim poveljom god. 1598. slobodu vjeroizpoviedanja i oprost od danka. Naselbine u Hrvatskoj i Slavoniji tečajem XVI. stoljeća polaze skoro izključivo iz susjedne Bosne.

Ove naselbine, koje su si stekle povlasti uz dužnost vojevanja i obrane granicah proti Turčinu, davale su liepu pripomoć austrijskoj vojsci, koja je zauzela njeke tvrdjave u onih predjelih, a austrijski su generali stali upotrebljavati jih u ratne svrhe. Poznato je, da je već kralj Ljudevit II. bio uglavio ugovor sa svojim šurjakom nadvojvodom Ferdinandom dne 22. prosinca 1522. po kojem bi ugovoru austrijska vojska posjela Senj, Krupu, Knin, Skradin, Kliš i Ostrovicu, pa je isti Ferdinando sklopio s knezom Nikolom Zrinskim dne 22. listopada 1524. ugovor, po kojem bi njegova vojska ovlaštena posjesti dva Zrinskova grada na Uni: Novigrad i Dobru-njivu. Od kako je Ferdinando I. malo kašnje postao kraljem hrvatskim i ugarskim, još mu je stalo, da cielom moći brani one zemlje, koje su podjedno bile bedem za nasljedne austrijske pokrajine i za cielu Njemačku. Od sada uložiše i zajednički vladaoci i austrijske zemlje svoju snagu proti zajedničkomu neprijatelju; te nalazimo, da se proti njemu bore u Hrvatskoj i Ugarskoj uz domaću vojsku i austrijske čete. Tako se Ferdinando I. prigodom cetinskoga (1527.) izbora bio obvezao, da će u Hrvatskoj držati za njezinu obranu 1000 konjanikah i 200 pješakah, i da će hrvatskoj vojsci stajati otvorena oružana njegova u Ljubljani. I sbilja Ferdinando posla u Hrvatsku austrijskoga vojvodu Ivana Kocijana, s kojim je radio za obranu domovine ban Ivan Torkvat Karlović. Od sada su obično dvije vojske branile Hrvatsku: ze-

maljska i pomoćna austrijska; prva je stajala pod upravom stališah i redovah hrvatskih a pod vojvodstvom bana, druga pod zapovjedi austrijskoga generala (generalis capitaneus suae majestatis); ali po zakonu imao je taj general u svem stajati u neprekidnom sporazumljenju s hrvatskim banom, jer se vojska austrijska smatrala samo pripomoćnom. Već u ovo doba prozva se onaj diel naše domovine, koji je ležao medju Dravom i Savom na granici turskoj, pošto je Slavonija bila turska „slavonska", a ostali diel od jadranskoga mora do Une i Kupe tih napomenutih mjestah „hrvatska" krajina (Windische, krobatische Gränniz, confinia slavonica, croatica).

Vojskom austrijskom u obijuh krajinah zapovjedala su obično dva generala, redje samo jedan; tako je Luka Sekel bio (1567.) generalom obijuh krajinah, a obično je sjedio u Koprivnici. Od god. 1535.—64. bijahu ovi generali krajine hrvatske: Erazmo Thurn, Martin Gall, Ivan Lenković, Gjuro Sauer, Herbert Auersperg i Ivan Ungnad.

Kada su poslje smrti Ferdinanda I. (1564.) nasljedne zemlje doma habsburžkoga razdieljene medju tri njegova sina, te je nadvojvoda Karlo priznao svojemu bratu kralju Maksimilijanu, da je pravedno, da i nutrnjo-austrijske zemlje, koje su mu bile u dio pale pripomognu braniti Hrvatsku i Slavoniju proti zajedničkomu neprijatelju: onda počeše Štajerska, Koruška i Kranjska nositi teret za obranu naše domovine. Reces od 5. rujna 1575. ustanovi, koliko odpada na svaku od onih trijuh zemaljah austrijskih. Razumieva se, da su se hrvatsko-slavonski stališi i nadalje brinuli tako vojskom, kako porezom za obranu svoje domovine, za uzdržavanje tvrdjavah itd., pa da ona pripomoć austrijska u vojsci i novcu nije mogla imati nikakove državopravne posljedice. Kada je kralj Rudolfo 1578. povjerio brigu s krajinom slavonskom i hrvatskom nadvojvodi Karlu, bijaše ovomu naloženo, „da se u svačem sporazumije s banom, da se neporodi štogod neumjestna i protivna slobodi kraljevine" (art. 15.: 1578.). Ali uzprkos timi ogradami i ustavom uredjenu odnošaju austrijskih vojničkih oblastih naprama domaćim, rano se izlegoše svakojaki medju njima sukobi. Ne samo što se generali nisu uviek osvrtali na ustavne uredbe, nego su se po malo iz vojničkoga ustrojstva razvili odnošaji protivni zamljištnoj cielokupnosti hrvatske kraljevine. U gradovih naime s posadom austrijskom, bijahu njezini zapovjednici kapetani, kojim su bili podčinjeni takodjer odjeli vojske u kotaru i izvan grada; tako nasta-

doše vojnički kotari, capitaneatus: varaždinski, koprivnički, križevački, ivanički, petrinjski, senjski itd. Ovi kapetani počeše se takodjer miešati u gradjanske poslove, prisvojiše si njeku vlast na seljake u kotaru itd.; a povoda jim dadoše osobito one naselbine, koje su uz posebne povelje bile u onih kotarih. Odavle tolike tužbe hrvatskih oblastih i stališah proti samovolji austrijskih kapetanah, i toliki zakoni u hrvatskih i ugarskih saborih proti povriedi ustava sa strane rečenih vojničkih oblastih, koje su za tim išle, da hrvatsku i slavonsku krajinu, odtrgnuvši ju od županijah, podčine svojoj vojničkoj oblasti. S toga i jesu hrvatski i ugarski stališi najprije tražili, da se čast generalah i kapetana imade podieliti samo domaćim, ustavu naviklim sinovom, te da se vlast i krajinom podieli hrvatskomu banu (čl. 11. i 12.: 1608.); a kašnje su iskali, da se i vojska inostrana iz kraljevine izvede (čl. 25.: 1659.).

Tim je postavljen zametak vojničkoj krajini, što su si naime vojničke oblasti polagano prisvojile vlast u upravu kotarah, u kojih su njihove čete ležale (capitaneatus, Hauptmannschaften), i što su se naselbine u onih kotarih uredile na temelju podieljenih si povlastih uz dužnost vojničku. Ove su naselbine, koje su se koncem XVI. i tečajem XVII. stoljeća množile, činile u trima kotarima ili satnijama: križevačkoj, koprivničkoj i ivaničkoj (u slavonskoj, sadanjoj varaždinskoj krajini) god. 1630. njeku obćinu („communitas Valachorum“), na temelju povelje Ferdinanda II., potvrdjene zatim 1642. i 1659. godine. Isti je kralj potvrdio god. 1627. Rudolfovu povelju naselbinam medju Kupom i Unom u banovačkoj, sada petrinjskoj krajini.

Tako su sada proti Turčinu vojevale: čete hrvatske pod zapovjedi bana i vojvode kraljevine, čete sastavljene iz krajiškoga naroda i čete austrijske odvisne od generalah i kapetanah austrijskih. Hrvatska i krajiška vojska poče se upotrebljavati takodjer izvan svoje domovine, tako u trideseto-godišnjem ratu proti Švedom, u kojem ona odluči svojom hrabrašću bitke kod Podelvica (1631.), kod Ollendorfa (1633.) i kod Nördlinga (1634.), pak i u ratovih proti magjarskim buntovnikom Bethlenu, Tököliji i Rakociju.

Stotine bitakah mogle bi se navesti, u kojih su hrvatske i krajiške čete do velikoga rata za oslobodjenje započetoga kod drugoga obsjednuća Beča (1683.) slavodobitno sudjelovale. Ali ovoj razpravi nije svrha pripoviedati vojna junačtva našega naroda; već

ona spominje samo u obće onu borbu, koja je dala povoda ustrojenju vojničke krajine. Nemožemo ipak propustiti, da u kratko nenacrtamo onaj rat, koj je očistio diel naših zemaljah od Turakah i u kojem je naša vojska znamenito sudjelovala.

Kada je turski vezir Kara-Mustafa udario na Beč: predje karlovački general (hrvatske krajine) Josip Herberstein sa svojimi krajišnici preko Drave, dodje Turčinu iza ledjah, razbi ga na Muri i na lievoj obali Drave, te osvoji mnoge gradove. Pokle je Beč pomoći Poljakah oslobodjen, započeto je oslobadjanje Ugarske, Slavonije i Hrvatske. U Ugarskoj poraženi su Turci kod Šoprona, Parkanja i Ostrogona, Budim već god. 1684. obsjednut, ali tek 1686. god. osvojen. Po strategičkoj osnovi imala je savezna njemačka vojska udariti na Varadin i Beograd; jedan njezin odjel i hrvatska vojska s krajišnici slavonske krajine imala Slavoniju od Turakah očistiti, a ban hrvatski zauzeti položaj na Uni, karlovački pako general Herberstein s hrvatskimi krajišnici osloboditi Liku i Krbavu. U smislu te osnove bude (1684.) osvojena Virovitica i Osiek, onda (1687.) Varadin, Valpovo i Požega; hrvatski ban zauzme Kostajnicu i Jezersko, te potuče Turke pod Čazinom, pak osvoji Dubicu, Gradišku i Brod. I karlovačkomu generalu posluži sreća, te Lika i Krbava bude do 1689. god. očišćena od Turakah.

Poslje ovih sjajnih ovkraj Une, Save i Dunava ratnih uspjehah moglo se pomišljati na oslobodjenje zemaljah do Balkana.

Kad je vojvoda Ljudevit badenski pred jesen iste godine zadobio zapovjedničtvo nad podunavskom vojskom i poveo ovu na zimovanje u Vlašku, pridruži se njemu despota Gjorgje Branković sa srbskom vojskom. Pod Gjorgjem, koji je bio već 28. rujna 1663. od pećkoga patrijara Maksima proglašen za despotu, a od cara Leopolda uzvišen najprije (1683.) na barunsku, onda (1688.) na grofovsku čast, predje više tisućah naroda, koji bude naseljen u Bačkoj, Banatu, Sriemu i u požežkoj županiji (maloj Vlaškoj).

Sljedeće je godine carska vojska nastavila svoje vojevanje u Turskoj; markgrof badenski Ljudevit steče pobjedu kod Niša, a general Picolomini podupiran srbskim narodom, prodre do Skoplja, te predobi za svoju stvar srbskoga patrijara Arseniju Crnoevića. Car Leopoldo, potaknut austrijskim i českim kancelarom, izdà 6. travnja 1690. proglas na narod Srbije, Arbanske i Bugarske, da predju na njegovu stranu i da upotriebe ovu priliku za svoje oslobodjenje; onim pako, koji bi prešli u njegove zemlje, obeća slobodu vjeroizpoviesti, pravo izbora svojih vojvodah itd. Usljed toga prodje pod

rečenim patrijarom do 40.000 obiteljih, koje su ponamještene stranom medju Savom i Dravom (u maloj Vlaškoj) i u Sriemu, stranom u Ugarskoj, naime u Bačkoj, Potisju, Komoranu, Budimu i sv. Andriji. Crnoević je kroz janopoljskoga biskupa Izaiju Diakovića izhodio kod Leopolda povelju od 21. kolovoza 1691. Izmedju ostalih bude doseljenikom dozvoljeno, da si biraju metropolitu i podvojvodu (vice-ductor) četah, služećih caru, za kojega bi dne 11. travnja 1691. izabran Jovan Monasterli iz Komorana, koji se je iste god. u bitci kod Slankamena (19. kolovoza) na čelu svojih četah odlikovao. Doseljenikom bijaše ipak obećano, da će jim se stara sjedišta povratiti, ako carskomu oružju podje za rukom one zemlje osvojiti.

Ova se nada i ovo obećanje medju tim neizpuni; jer ugovorom karlovačkim od 26. siečnja 1699. ustanovljena bude granica medju carskimi zemljami i Turskom, koliko se naše domovine tiče, od ušća rieke Tise do ušća Bosuta tako, da jedan diel Sriema ostade u turskoj vlasti; odanle bude Sava do Une, pak ova granicom.

U ratovih od g. 1683.—1699. slomljena je turska sila; a karlovački mir proriče razpadnuće turske države, koje se do danas očekuje. Karlovačkim mirom pridobljeni su našoj domovini njekadanji joj djelovi do Une, Save i Dunava, koji su joj u XVI. vieku bili odkinuti. Sada se imalo o tom raditi, da se ovi djelovi kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji utjelove i banskoj vlasti podvrgnu, te da se po zakonih kraljevine urede.

Činilo se, kano da će se ovoj pravici i želji naroda zadovoljiti, jer je kralj Leopoldo I. u odpisu na hrvatske stališe od 10. srpnja 1703. zapoviedio, da se za nagradu njihovih zaslugah imade ne samo krajina medju Unom, Kupom i Savom, nego i ostale česti starinom spadajuće na kraljevinsku i bansku vlast naknadnim pravom utjeloviti kraljevini i banskoj vlasti". U smislu ovoga odpisa imala se slavonska (varaždinska) krajina dokinuti, te kano ona tako i hrvatska (banska i karlovačka) podvrći u političkih i crkvenih poslovih (quoad jurisdictionalia et spiritualia) vlasti kraljevine, u financijalnih pako dvorskoj komori. Isto je tako kralj riešenjem od 15. lipnja 1703. glede naselbinah u krajini odredio, da se imadu one (Valachorum gens) u političkoj, sudbenoj i crkvenoj upravi podvrći neposredno vlasti hrvatske kraljevine, glede vojničkih pako dvorskomu ratnomu vieću *).

*) Oba odpisa kod Kukuljevića: Jura regni II., 94—8.

Tako su se naši otci mogli nadati, da će im se domovina poslje prieko 200-godišnje borbe zacieliti. Ali se u toj nadi prevariše, jer već sam Leopoldo odpisom od 24. siečnja 1704. odgodi izvedenje prijašnje naredbe glede krajine „na mirnija vremena". A ova krajina nebude dokinuta, već dapače i karlovačkim mirom zadobljena, Slavonija i Banat uredjeni na vojničku (1702) tako, da su početkom XVIII. vieka obstojali ovi generalati: karlovački i varaždinski, odvisni od srednjo-austrijskoga ratnoga vieća u Gradcu, zatim petrinjski (banska krajina) od bana i ratnoga vieća u Beču, slavonski i potisko-maroški (banatski) takodjer od ratnoga vieća u Beču.

Težko je Beču bilo pustiti izpod svoje neposredne vlasti onaj ratoborni narod, kojim se mogaše služiti u ratovih, koji su odmah poslje karlovačkoga mira nastali: naime u ratu za priestolno nasljedstvo španjolsko (1701—14) i u suvremenoj pobuni (1705—11) ugarskoj Franje Rakocija. U ovom ustanku osobito velike usluge učini kruni ban Palfi s hrvatskom i podvojvoda Monasterli s narodnom srbskom vojskom, dočim je prvi porazio ustaše kod Pudmericije (1705), kod Šopruna (1706) i kod Trenčina (1708); drugi kod Sikloša Pečuha (1705); posjedne (1707.) Bač, Kečkemet i Segedin, te nastojaše istisnuti jih iz Podunavja i Potisja. Svakako imade kralj Karlo ponajviše Hrvatom i Srbom zahvaliti, što je ova magjarska buna ugušena.

Jedva je svršio rat radi španjolskoga nasljedstva utrechtskim mirom i jedva je magjarska buna ugušena, kada se izleže novi rat turski (1716), u kojem su hrvatske čete pomagale vojsku slavnoga vojvode Eugenija, i koji se svršio sjajnim za Karla mirom požarevačkim (21. srpnja 1718). Karlo dobi malu Vlašku do Alute ili njekadanju severinsku banovinu, temeški banat, Biograd sa Srbijom do Timoka i Bosnu do Save. Ali sve stečevine propadoše u sljedećem turskom ratu (1737.), u koji Karlo bude upleten savezom utanačenim (1726.) s Rusijom, i koji se svršio ugovorom mira na 27 godinah, podpisanim u Beogradu dne 18. rujna 1739.

Usljed toga ugovora predan je Turkom Beograd skupa sa Srbijom i severinskim banatom, pak je medja s turskom državom ustanovljena „Dunavom" od Oršove do Beograda, od Beograda do Jasenovca, dotično do ušća Une, Savom, onda Unom do Topole više Novoga, a od Topole do Paunovca, kopnom kao što i danas stoji, od Paunovca pako riekom Glinom izpod Krstinje i Klokoča do prezida pod Stojmerićem, onda uz stojmeričku kosu

preko vrha zvana „Snos“ iznad Gnjojnice do Korane, odtud Koranom do Sadilovca i onda opet kopnom do Drenovca nad Krkom riekom, kako i sad stoji. Od stečevinah požarevaćkoga mira ostade dakle Karlu sumo temeški banat.

Cesarske vojskovodje dobiše u nagradu tako bezčastna vojevanja i sklopljena mira bezplatan stan, i to vrhovni zapovjednik Olivier grof Vales u tvrdjavi Glacu, a general grof Neuperg u tvrdjavi gradačkoj na Štajeru.

Tečajem ovoga rata bje patrijar pečki Arsenija Jovanović i narod srbski carskim pismom i generalom Seckendorfom pozvan (1737), da idu na ruku carskoj vojsci, koja je bila provalila do Niša. Kako se vojna sreća bila carskoj vojci iznevjerila, mogli su Turci prepriečiti novo izselenje u većoj mjeri; i tako se patrijar jedva spasi svojom pratnjom u tabor cesarske vojske. Turci su bjegunce većinom ili pohvatali ili posjekli; veći se dio naroda smjesti kod Beograda, a manji se naseli u Sriemu, Bačkoj i Potisju.

Ovo je posljednje oveće doseljivanje iz turskih pokrajinah onkraj Save i Une. Pišući poviest krajine, nesmije se prešućeti a da se nespomene onih naselbinah, jer su one dale povoda, što se i kruna i austrijska vojnička oblast umješaše u jedan diel pučanstva onih predielah Hrvatske i Slavonije i nepitavši vlasti kraljevine, bana naime i sabora, te ustrojivajuć najprije one naselbine na vojničku, zametnuše vojničku oblast, pod koju polagano spraviše ostalo žiteljstvo. Ali griešio bi, tko bi mislio, da su one naselbine bile jedino pučanstvo krajine ili da su naselbine u krajinu dolazile jedino iz prekosavskih i unskih predjelah. Mnogo je naroda prolazilo takodjer iz gradjanske Hrvatske u krajinu, osobito poslje karlovačkoga mira. Tako se god. 1683. preselilo u bansku (petrinjsku) krajinu 5.800 Hrvatah. Haramije, koje su hrvatskiststališi uzdržavali na Kupi, krenuše u vrieme rata za oslobodjenje pod svojimi kapetani od Kostajnice, Gline, Dubice, Jasenovca i Zrina na Unu, pripomogoše odavle Turke iztjerati, i mnogi se u onoj krajini naseliše, koje je hrvatski ban u saboru proglašen vojvodom godine 1696. Pošto je oslobodjena Lika i Krbava, preseliše se u nju mnoge obitelji iz primorja i susjedne Hrvatske, koje su se takodjer bile borile za njezino oslobodjenje. Tako su stanovnici Senja i onih planinah do Otočca naselili (1689.—92.) Dag, Oštariju, Prušane, Trnovac, Bužim, Smiljan, Udbinu, Podlapač, Ribnik, Budak, Široku-kulu, Mutelić, Novi, Kanižu, Bilaj, Lovinac, Vratnik, Ričice, Kosinj itd. Poznati su vojvode ovih hrvatskih

doseljenikah, kano što bijahu Nikola Holjevac iz Brinja, knez Jerko Rukavina, Knezević, Došen, Dujam Kovačević, serdari Janković i Smiljanić, nadpop Marko Mesić. Napokon su se mnogi Osmanlije pokrstili, te pušteni u uživanju svojega imetka; njekim pače zemlje podieljene, tako poimence u Bužimu, Smiljanu, Mogoniću i Ploči.

Poslje beogradskoga mira stalo se opet misliti ob uredjenju pograničnih Turskoj pokrajinah.

Već god. 1715. bijaše zak. člankom 118. odredjeno, da se Slavonija utjelovi Hrvatskoj, te je u to ime izabrano povjerenstvo. Pošto se ta naredba nije izvela, bude god. 1741. čl. 18. ustanovljeno, da se Sriem i dolnja Slavonija, koja je stojala pod vojničkom upravom, utjelovi „čim se mir učvrsti“, a izvedenje bje povjereno banu i saboru hrvatskomu. Ovaj se članak samo djelomice izvede; jer 1745. god. bude doduše preko polovice Slavonije i Sriema izlučeno iz krajine i pod komorsku upravu stavljeno, zatim u županije razdieljeno; ali predieli posavski ostadoše pod vojničkom upravom, kao slavonska vojnička krajina.

Od god. 1765. do 1769. vodila je mješovita, s civilne i vojničke strane sastavljena komisija razpravu o razlučenju karlovačke, banske i varaždinske krajine od provincijala, o njezinu zaokruženju i omedjašenju. Usljed razpravah po toj komisiji izvedenih i po previšnjem mjestu odobrenih, budu njekoji medju Unom i Kupom ležeći, ali tada pod civilnom upravom stojeći predjeli, naročito gospoštine Topusko, Gore i Hrastovica, što su pripadale biskupu zagrebačkomu, zatim njekoja mjesta na gospoštinu sisačku, kaptola zagrebačkoga spadajuća, po imence vojnički Sisak, Pračno, Cernec i Komarovo, pa na gospoštinu Topolovac, grofovah Kegljevićah spadajuća, na desnoj obali Save ležeća mjesta Blinjskikut, Drljača, Četvrtkovac, Sunja, nova Graduša, Bistrac, Bobovac i Žrieme banskoj krajini utjelovljeni, i onda znatni dio teritorija koprivničkoga varaždinskoj krajini priklopljen.

U naknadu dobiše biskup i kaptol zagrebački pa i grofovi Kegljevići puste (praedija) na Tisi od onih zemaljah, koje su krajišnici god. 1751., kad je potiska i moriška krajina razpušćena, ostavili, pak se preselili u Rusiju i na Dunav.

Gore spomenuta biskupska imanja budu, poslje kako su njekoje zaprieke uklonjene, tek god. 1800. krajini utjelovljena.

Nadalje budu godine 1776. grad Rieka sa svojim kotarom, i ostali kotari na desnoj strani karolinske ceste (idući iz Karlovca

na Rieku) ležeći, zatim sljedeće godine 1777. bakarski i vinodolski kotar, izpod vojničke uprave izlučeni, dobivši Rieka i Bakar sa svojimi kotari povlašteni položaj kao slobodne trgovačke luke, a ostali kotari podčinjeni novo podignutoj županiji severinskoj. Iste godine odcieplen je i grad Karlovac od krajine i uvršćen u red kr. slobodnih gradovah.

Još nam preostaje reći koju o postanku šajkaškoga batalijuna:

Za vrieme rata s Francezkom i Bavarskom od god. 1701. do 1714. budu u Gjuru, Komoranu i Ostrogonu organizirane tri satnije šajkašah, koje su se u tom ratu osobito svojom službom odlikovale. Na predlog ratnoga vieća odobri carica Marija Terezija, da se iz spomenutih trijuh satnijah ustroje dvije, od kojih bi jedna na Savi, a druga na Dunavu podupirala plovitbu i sigurnost državne medje.

Naknadni predlog ratnoga vieća, da se šajkaške satnije umnože i smjeste u predielu izmedju Tise i Dunava na ušću Tise, a na zemljištu, koje bijaše u tu svrhu reservirano, kadano je razpuštena potiska krajina, naidje na zaprieke od strane komore i i tek kad je carica godine 1763. ozbiljno zapoviedila, da se ima po načelih uredjenja ostale vojničke krajine ustrojiti u napomenutom predielu šajkaška četa, bude taj nalog već sljedeće godine 1764. izveden, a god. 1769. teritorijalni obseg čete šajkaške još za jednu satniju razprostranjen.

Posljednji turski rat dokončan god. 1791. sištovskim mirom, akoprem je mnogo krvi stajao a gradovi Cetinj, Novi, Dubica, Beograd i drugi bješe obsjednuti, neučini u medjah beogradskim mirom od godine 1739. ustanovljenih nikakove druge promjene, izim što je Cetinj sa svojom i otmičkom okolicom pao u cesarsku vlast, te je i medja tako izpravljena, da je ona od rieke Gline kod Maljevca povučena po kopnu iza Cetina preko Martinovca, Komisarca, Agjinebukve i spojena s Koranom pod Hurlićem kod koranskoga mosta.

Taj pod vojničku krajinu došadši trokut „Maljevac, Prezid, Koranskimost“ ima prostora do $1^1/_2$ □ milju. Da slika vojničke krajine bude podpuna, treba ovdje još navesti, da je karlovačka i banska krajina godine 1809. ustupljena francezkomu caru Napoleonu I.; ali je god. 1813. opet natrag usvojena.

Tako se dakle razvila vojnička krajina sa svojim današnjim teritorijalnim obsegom i svojim žiteljstvom.

2

Suvišno bi bilo ovdje obširnije razlagati, kako je krajiška vojska u borbah s Turci ratovala o svojem hljebu, to jest uzdržavala se o svojem trošku i kako se ona na isti način, kao što u tridesetgodišnjem vjerozakonskom ratu od 1618. do 1648. u Njemačkoj a takodjer i u svih potonjih izvanjskih ratovih, naročito proti francezko - njemačkoj ligi i proti Prusom, zatim proti republici francezkoj, poslije proti Napoleonu I., godine 1821. proti Napolitancem, godine 1859. proti sardinskomu kralju Viktoru Emanuelu i francezkomu caru Napoleonu III., osebito pako i proti buntovnikom, najme u Italiji godine 1831., zatim godine 1848. u Italiji, pod Bečem i u Magjarskoj, i godine 1849. u Italiji i u Magjarskoj lojalnošću i uztrajnošću a nemanje svojim junačtvom i požrtvovanjem odlikovala, tako da se krajišnici spominju još danas po Njemačkoj, a osebito po Bavarskoj sa strahom i trepetom. A neće se takodjer lahko zaboraviti, kako je krajiška vojska ugušila 1848. bunu u Beču, a pamtit će i Magjari iz godine 1848. i 1849. dogodjaje kod Tomaševca, Mora, Tapije-bičke, Solnoka itd.

III.

Organizacija i uprava vojničke krajine.

A. Iz ovoga pripoviedanja mogao je svaki razabrati: prvo, da je zemljište vojničke krajine starinom i pravom sastavni dio kraljevine Hrvatske i Slavonije; drugo, da je na ovom zemljištu polagano u XVI. i XVII. vieku ustrojavana obrana proti Turčinu to iz hrvatskih četah, to iz pomoćne austrijske vojske, to iz doseljenikah, koji su na onom zemljištu smješteni uz povlasti i dužnosti vojničke; treće, da je ono zemljište radi sgodnije obrane porazdieljeno bilo u generalate, a ovi u satnije (capitaneatus), koje su prvobitno imale samo vojničku vlast, ali po malo se miešale i u upravu. One vojničke oblasti visile su od ratnoga vieća u Beču i Gradcu; tim pako uvedena je u onaj sastavni dio kraljevine vlast, od vlasti kraljevine neodvisna.

Izvanredno ovo stanje jednoga diela hrvatske kraljevine moglo se je do konca XVII. stoljeća izpričavati pogibelji, kojoj bijahu tako Hrvatska i Ugarska, kako i austrijske zemlje izložene. Ali karlovački je mir ovu pogibelj, ako ne sasma uklonuo, a ono znamenito umanjio,

tako da su se hrvatski stališi nadali, da će se tako krajina kao i pridobljena Slavonija kraljevini utjeloviti, što je glede prve kralj Leopoldo god. 1703. sbilja obrekao. Za što se nije to izvelo, naveli smo vanjske razloge. Ali neda se tajiti, da je vojničkim krugovom išao na ruku nepovoljan u Hrvatskoj i Ugarskoj položaj kmetovah one dobe naprama vlasteli, koji nije mogao vabiti ratoborna naroda u krajini, te je on radje ostao pod puškom, kojoj je bio navikao, nego da postane kmetom. U tom nas utvrdjuje primjer krajišnikah u Liki i Krbavi i u Potisko-moriškoj krajini. Kada je naime Lika i Krbava oslobodjena, mislilo se u početku predati ju pod gradjansku upravu; ali narod se uzprotivi, te civilne povjerenike gr. Coroninia i bar. Ramschüssela ubi u Lovincu i u Bruvnu u samoj crkvi, a upravljatelja Oberburga protjera s komorskim činovničtvom. Isto tako nehtjede narod priznati gr. Adolfa Sinzendorfa za svoga vlastelina, kojemu bijaše komora Liku i Krbavu prodala za 80.000 for. Kada je indi narod kroz svoje poslanike očitovao pred mješovitim povjerenstvom u Ljubljani, da voli vratiti se sa ženami i djecom u Tursku, nego li doći pod komorsku ili drugu civilnu vlast: bude odlučeno one dvije njekada hrvatske županije predati vojničkoj upravi, te Lika i Krbava budu poslje razprave medju dvorskim ratnim viećem i dvorskom komorom u Beču (1711.) utjelovljene u hrvatsku vojničku krajinu, imenito u karlovački generalat. Isto tako nehtjedoše krajišnici potisko-moriške krajine, kada je ova 1750 g. razpuštena, podvrći se feudalnoj upravi ugarskoj, te se veći dio voli preseliti u južnu Rusiju izmedj Kieva i Občakova, a do 2. 400 obiteljih preseli se u novu banatsku krajinu, samo ostadoše u bečajskom i veliko-kikindskom kotaru pod uvjet, da jim se podieli samouprava, što bi učinjeno poveljami od 28. lipnja 1751. i 12. studena 1774.

Ovakovo mišljenje ratobornoga krajiškoga naroda i nepovoljni u gradjanskom dielu Hrvatske i Slavonije za puk odnošaji podupirali su osnove vojničkih krugovah, te su se one mogle tim laglje izvesti. Do karlovačkoga mira vojničke su oblasti u hrvatskoj i slavonskoj krajini nastojale glavno o takovih uredbah, koje su bile podobne učvrstiti i razviti vojenu snagu krajine. Ove su se uredbe davale samo kroz naputke na generale od vojnoga vieća i na satnike od generalah, ili pako na carske povjerenike, kakav je n. p. naputak kralja Ferdinanda I. od 5. kolovoza 1563. svojim povjerenikom gr. Lambergu, E. Juhstalu, i Fr. Papendorfu, koji su imali pregledati krajiške gradove.

Ni povelje, podieljene naselbinam u krajini, nesadržavaju osim povlasticah ustrojnih ustanovah; jedino se iznimlje povelja Ferdinanda II. od 5. listopada 1630., kašnje potvrdjena po Ferdinandu III. god. 1642., Leopoldu I. god. 1659. i Karlu VI. god. 1717. U toj se povelji, danoj „vlaškoj obćini“ u slavonskoj krajini med Dravom i Savom, opredieljuje djelokrug vojvodah u Križevcih, Koprivnici i Ivaniću, te vlast knezovah ili obćinskih načelnikah; uvodi se privato-pravan postupovnik, ustanovljuju se kazne za njeke zločine, odmjeruju se uvjeti zadružne diobe, zabranjuje se prodaja zemlje bez dozvole poglavarstva itd.

Tek poslje karlovačkoga (1699.) i požarevačkoga (1718.) mira stalo se ozbiljno misliti ob organizaciji vojničke krajine, koja se je bila povećala zemljami, pridobljenimi na Savi, Dunavu, Tisi i Morišu. Dakle mjesto da se ove zemlje po zahtjevu hrvatskoga i ugarskoga državnoga prava utjelolove Hrvatskoj i Ugarskoj, sada su one sustavno od njih odieljene i uredjene kano vojničke oblasti.

Ali niti je kod ovoga uredjenja vladao kakov sustav i kakovo načelo, niti je bilo uvjek povjereno vještima rukama. Sada je bila izdana ustrojna uredba za ovaj ili onaj diel krajine poput pokusa, sada je opet novom zamienjivana.

Njekoji od onih, kojim je uredjivanje pojedinih pokrajinah povjereno bilo, neshvatiše svoje zadaće, drugi moradoše još prije nego su svoje djelo svršili, drugo zvanje nastupiti a svoje osnove i težnje drugomu izručiti; često opet prekidoše ratovi započeti posao, ali ipak se nazivaše svaka takova osnova „sistemom krajiškoga ustava“. Narodu nedopusti se niti rieč reći o uredbah njega neposriedno tičućih se, a organizatori nemogoše otresti se podlogah u ono doba u Europi obćenitoga feudalnoga sistema, i zato proziraše više ili manje iz svakoga od otih sistemah uz vojničke dužnosti još i služnost feudalna za uzdržavanje častnikah, davanje težakah ili što tomu slična.

Često mienjanje organičkih i upravnih sistemah neutvrdi u krajiškom narodu onoga pouzdanja i onakova štovanja, koje je neobhodno potriebito zakonitim uredbam za voljno i svestrano obdržavanje i vršenje. U vremenu od 100 godinah, to jest od godine 1700 do god. 1800 dobila je karlovačka krajina ne manje od 10, varaždinska i slavonska svaka po 12 takovih sistemah, a poprieĉno mienjali su se ili su se nadopunjavali ti sistemi svake 7.—8. godine.

Da se postupno uredjivanje vojničke krajine do onoga stepena, na kojem se sada nalazi, može lakše shvatiti i presuditi, nuždno je, da se glavne točke ili jezgra tih sustavnih uredabah u kratko onim kronologičkim redom označe, kojim su u pojedinih pokrajinah ili pako za svu vojničku krajinu obvezno u život stupale.

1. Najstarija od otih uredabah jest ona, koju je osnovao general barun Šlichting god. 1702. za slavonsku, potisku i morišku krajinu.

Onaj dio, koji je opredieljen bio za oružje, bijaše ražlučen od ostaloga naroda. Kako osobe, tako bijahu i zemljišta razdieljena, te ili vojničkoj ili kameralnoj upravi podvrgnuta, ali i na vojnička zemljišta pridržano bje komori vrhovno vlastničtvo.

Oružju podvrgnuti momci dielili su se u služeće i za službu sposobne, te sačinjavahu zajedno stalnu narodnu vojsku, obvezanu u zemlji i izvan nje vršiti vojničku službu.

Jedan dio te vojske stajao je u mnogobrojnih čardacih, popodignutih na obalah pograničnih riekah Tise i Moriša.

Prosti vojnici dobivahu svoju plaću izključivo, a častnici stranom u zemljištu, pri čem je uzeto mjerilo, da 18 ralih oranicah i 4 rali livadah (sienokošah) mogu na godinu izmetnuti 50 for. koristi. Prosti vojnici i častnici bijahu oslobodjeni od poreza; ali kad je u tih krajiških predielih bila smještena linijska vojska, onda su i oni morali od svakih 36 ralih plaćati 24 for. za uzdržavanje te stranjske vojske.

2. Godine 1724., to jest poslje požarevačkoga mira, osnova general grof Mersi hrvatsku narodnu vojsku i nadari ju posebnim ustavom. U toj krajini budu postavljeni jedan vrhovni četnik (Oberstwachtmeister) i četiri vrhovna kapitana. Selište za jednoga pješačkoga vojnika bude ustanovljeno na 16 ralih oranicah i 3 rali livadah, a za jednoga konjanika na 20 ralih oranicah i 11 ralih livadah. Privremeno bude vojska od poreza oslobodjena i odlučena od porezovnikah, te na skrajnjoj pustoj medji neseljena.

3. U karlovačkoj i varaždinskoj krajini pojaviše se neredi i tegobe radi ugnjetavanja od strane zapoviednikah, i zato se moralo nastojati, da se narušeni red uzpostavi.

Vrhovni pukovnik karlovačke krajine grof Rabata, radio je ob uredjenju te krajine 19 godinah bez uspjeha, to jest od godine 1710. do godine 1729. Godine 1711. pod predsjedničtvom Karla

grofa Herbersteina sastavljena organizatorna komisija za karlovačku i varaždinsku krajinu neobavi upravo ništa.

Medjutim je sriedno-austrijsko ratno vieće izradilo osnovu za uredjenje varaždinske krajine; — ta osnova bude po obstojećoj tada „obćoj i stalnoj vojničkoj komisiji za uredjivanje vojske“ — pod predsjedničtvom generala grofa Kordove izpitana i od cara Karola VI. god. 1732. odobrena.

Ovom po grofu Kordovi sastavljenom sistemom razdieljena su zemljišta na selišta po 60 težakah, od kojih je svako selište imalo postaviti po jednoga vojnika. Ovi su sačinjavali njemačku i narodnu pješačku, zatim narodnu konjaničku vojsku. Pješaci i konjanici oslobodjeni su od poreza, dapače dobivahu konjanici na godinu po 18 for. za uzdržavanje konjah. Radi nutarnje uprave bude varaždinska krajina razdieljena na četiri vrhovne kapitanije, i to: na koprivničku, križevačku, ivanićku i gjurgjevačku, onda na 30, ovim kapitanijam podredjenih vojvodovinah, nad kojima je vrhovnu vlast imao glavni pukovnik. Peti ovomu vrhovnomu zapovjedniku podredjeni vrhovni kapitan imao je svoje sjedište u Petrinji. Svakim pojedinim selom upravljao je knez.

Polag ove razredbe nije se više Varaždin niti Zagreb uvršćivao u vojničku krajinu.

Sad je grof Kordova imao urediti i karlovačku krajinu (1733.). General grof Hubenberg sastavi dotičnu osnovu, ali izmedj ostalih postojavših poteżkoćah osujeti očitovanje u Gradac na Štajeru došavših izaslanikah koruških i kranjskih zemaljskih spravištah glasećih „da su oni ovlašćeni samo čuti o čem se radi, ali nipošto zaključivati“.

4. Slavonska krajina nebijaše zadovoljna s naredbami generala Šlihtinga. Zajednička uprava komorska i vojnička nebijaše suglasna; — svakojake spletke i trvenja izmedj civilnih i vojničkih vlastih proizvedoše demoralizaciju i podkopaše vojnički duh i zapt.

Odobrenim predlogom zapovjedajućega generala grofa Khevenhilera od god. 1735. uvjeravahu se krajišnici, da jim se neće nigda nametnuti nikakov porez, nego da će za uviek ostati narodni krajiški vojnici, ali da će morati kod kuće sami se bez svake državne podpore hraniti, odievati i oružati, pak i za uzdržavanje svojih častnikah rabotom pripomagati, zatim da su dužni kod kuće i izvan zemlje vojevati.

Svi mužki stanovnici počam od 18. godine podvrženi su vojevanju i razdieljeni su na tri razreda, od kojih je prvi opredieljen za izvanjsku vojničku službu, drugi za čuvanje medje u čardacih i u kontumacijah, a treći za gospodarstvo; — u slučaju pako potrebe da su sva tri razreda obvezana na vojničku nutarnju i vanjsku službu. Ova krajina bude razdieljena na tri vrhovne kapitanije (gornje, sriednje i dolnje Save) i na sriemsku ili dunavsku krajinu. Svaki od ovih kotarah bje podčinjen zapovjedniku koje tvrdjave, a svi zapoviedajućemu generalu u Osieku.

5. Pošto u varaždinskoj krajini bje preuzelo mah nezadovoljstvo radi smaljene častničke plaće po Kordovi, s bog samovoljnoga imenovanja častnikah od strane sriedno-austrijskih stališah i redovah, radi nastojanja pounijačivati pravoslavne i radi globljenja krajišnikah, bude reorganizacija varaždinske krajine povjerena Josipu vojvodi Saksonsko-Hildburgshausenu g. 1735. — Trajući onda rat odgodi ovu reformu do konca godine 1736. Vojvoda Hildburgshausen nastojao je proučiti svojstva ovih krajišnikah i steći njihovo povjerenje, te je sklonio cesara 1737., da potvrdi privilegije ovoj krajini od Ferdinanda I. i Leopolda I. podieljene, a posebnim člankom da ustanovi dužnosti krajišničke i zaprietit jim, da će jim se povodom prvoga prestupljenja ovih ustanovah uduzeti privilegije, ali konačnu organizaciju zavuče turski rat i odpor sriedno-austrijskih stališah i redovah sve do g. 1742.

Činjaše se vojvodi Hildburgshausenu, da naprama satrtoj sili turskoj nemože više biti glavna zadaća vojničke krajine, da čuva medje carstva, već da se iz nje upotrebi izvrstan materijal za valjanu stalnu vojsku i zato odluči on podmetnuti svojemu sistemu sljedeće podloge:

Koliko moguće veći broj vojnikah, upućenih svojim uzdržavanjem na obradjivanje zemlje.

Razpust nepotrebnih i skupih njemačkih satnijah.

Uvedenje reda i zapta, te izkorienenje sklonosti na odpor i bunu.

Obvezanost na nutarnju i izvanjsku vojničku dužnost *).

Prilagodjenje cieloga sistema prama svojstvom i naravskim težnjam krajišnikah; — dakle, da budu krajišnici u vrieme mira

*) Ovo su krajišnici već prvo vršili proti Zapolji; u tridesetgodišnjem vjerozakonskom ratu u Njemačkoj, kano i u ratu o nasljedstvo u Njemačkoj pak i u Italiji.

bez državnoga troška pod oružjem i uviek spremni u boj, ali da budu slobodni od svakoga poreza ili prineska na potrebe državne.

Varaždinska krajina bude razdieljena u dvije pješačke pukovnije sa pet konjaničkih satnijah narodne vojske.

Pješačke pukovnije sa 40 vojvodovinah imadjahu po dvije čete (batalijuna).

Kod štopa svake pukovnije bude usredotočena vojnička, politička i ekonomička uprava, a vrhovnomu pukovniku bude pridieljen jedan glavni upravitelj (General-Amtsverwalter).

Prihodi ovoga generalata budu opredieljeni li na korist domaću, a striliši štajerski obećaše na uzdržavanje ovoga zavoda prinositi godišnjih 120.190 for.

6. Carica Marija Therezija zadovoljna ovom osnovom vojvode Hildburgshausena, preporuči mu takodjer uredjenje karlovačke krajine.

Da vojvoda u tu svrhu steče dovoljnu vlast, postavi ga carica na čelo vrhovnoga vojenoga upraviteljstva zavedena u Gradcu na Štajeru (na mjesto razpušćenoga sriedno - austrijskoga ratnoga vieća), i ratnomu vieću bečkomu podčinjena, te ga ujedno imenuje zapovjedajućim generalom varaždinskoj i karlovačkoj krajini.

Osnova, koju Hildburgshausen za uredjenje karlovačke krajine sastavi, bude odobrena godine 1746.

Prvašnje razdieljenje toga generalata na karlovačku i primorsku krajinu (kapitaniju karlovačku i senjsku), zatim na kotar ličko-krbavski bude pretvoren u četiri pukovnije: ličku, otočku, ogulinsku i slunjku, sa osam konjaničkih satnijah.

U ostalom su uredjenju ovoga generalata bile podmetnute iste podloge, koje su bile poprimljene za uredjenje varaždinske krajine.

Stališi koruški i kranjski opredieliše na zemaljskom svojem spravišću, godine 1746. obdržavonom, podporu za ovaj generalat od godišnjih 133.000 for (Koruška 80.000 fr., Kranjska 53.000 fr.).

Glede vojničke oprave bijaše odpora i neredah, jer vojnici nehtjedoše primiti ugarske uniforme, već hotješe pridržati narodnu nošnju; ali pristadoše najposlje i primiše opredieljenu si nošnju.

Godine 1749. položi vojvoda Hildburgshausen svoju čast načelnika vrhovnoga vojničkoga upraviteljstva, a uz to i vrhovno zapovjedničtvo nad varaždinskom i karlovačkom krajinom, a na njegovo mjesto bude u zadnjem svojstvu imenovan general Šercer

karlovačkoj, a Keul varaždinskoj krajini, obadva pako neposriedno podredjeni pridvornomu ratnomu vieču u Beču. Ekonomičku upravu obadvijuh generalatah preuzme vrhovno ratno povjerenstvo.

Marija Therezija trebajuć od stališah i redovah novacah za uzdržavanje vojske u obće, uredi godine 1748. vojničku zakladu (Kriegskassa) i preda ovoj takodjer prineske štajerskih, koruških i kranjskih stališah za varaždinsku i karlovačku krajinu. Opredieljena bude iz ove zaklade na potrebe tih dvajuh generalatah godišnja svota od 400.000 for., nu ovi ipak nisu ni jedne godine podpuno izplaćeni.

7. Kad su slavonski i sriemski krajišnici godine 1743. zajedno s krajišnici varaždinskoga generalata vojevali i od ovih saznali njihovo zadovoljstvo s uredbami vojvode Hildburgshausena, onda jih obuze nezadovoljstvo s uredabah generala Khevenhüllera, i iz toga se porodi uzrujanost i nemir.

Po nalogu carice sastavi ban hrvatski, general Palfy, i njemu u tom poslu sljedeći general barun Engelshofen osnovu novoga ustava za slavonsku krajinu, koja bude god. 1747. odobrena; ova stupi u život uprav u ono doba, kad je zaključeno odciepljenje polovice Slavonije i Sriema od krajine i podvrgnuće te polovice pod čisto kameralnu opravu.

Krajiška polovica bude dakle u tri pukovnije razdieljena i to na gradišku, brodsku i varaždinsku, a sve tri pukovnije imadoše još dvije konjaničke pukovnije.

Postavljeni nadzornici tih pukovnijah moradoše na skoro ustupiti svoje mjesto pukovnikom s pravom vlastničkim nad pukovnijami (mit Regiments-Inhabers-Rechten).

Pješaci budu u 4, konjanici u 3 razreda razdieljeni, od kojih prvi stajaše u vojničkoj službi, drugi i treći opredieljeni bijahu za nutarnju službu i za izmjenu prvoga razreda, a četvrti za gospodarstvo i rabotu, s pravom ipak svaki rabotni dan odkupiti si sa 12 kr.

Svaki prosti pješak dobi na uživanje za svoje i porodice svoje uzdržavanje 12 kosacah livade. Častnici dobiše stranom zemaljah i živeža a stranom novacah.

Odjeću, oružje i spravu moradoše si krajišnici sami nabavljati; u ratu dobivahu plaću jednaku s ugarskimi vojnici.

Iz prihodah krajiških utemelji barun Engelshofen krajišku blagajnu za podmirivanje nutarnjih pokrajiških potriebštinah, k čemu je još državna blagajna imala dodavati godišnjih 30.000 for.

8. U isto doba odredi Engelshofen, da se onaj batalijun dobrovoljacah banatskih, koji je godine 1744. u ratu i vrativši se s vojske s kameralnimi podanici pomiešan bio, naseli u pustom zemljištu i da sačinjava narodnu pješačku četu: batalijun s dvije satnije konjanikah.

9. Kano nagradu za važne usluge, koje karlovački, varaždinski i slavonski krajišnici u nasljednjem ratu učiniše dinastiji, podigne carica Marija Therezija godine 1747. pukovnije napomenutih krajiških generalatah u red ostalih uredjenih pukovnijah carske vojske, da tako prestanu nazivati se samo narodnom milicijom, nego da predstavljaju prave uredjene krajiške pukovnije, i da zauzmu odmah prvi red linijskih pukovnijah; njihovi pako generali štopski i drugi častnici da se povisuju u časti po redu zajedno s generali štopskimi i drugimi častnici linijskimi; zapoviedi pako ujedno, da se krajišnici nesmiju smešćati medju linijom, već da se upotriebljuju napose kao posebna lahka vojska.

10. Još stajaše banska krajina bez svake uredbe i bez reda. U toj pokrajini življahu krajišnici ob obradjivanju zemljišta a stranom i od plaće. Sudbenost i uprava bijaše u rukuh častnikah.

Diplomom od god. 1750. bude ban skup sa staliži upućen o svom pravu i o svojoj dužnostih naprama ovoj krajini. Uzdržavanje vojnikah bude i za buduće naloženo stališem hrvatskim u ime toga, što su dotle imali uzdržavati banderijalce.

Ban bude potvrdjen kao vrhovni kapetan vojničke krajine, zadobije pravo vlastničtva na obadvije banske pukovnije i bude ovlašćen, podieljivati časti niže od podpukovnika, bude pako kao vlastnik podčinjen ratnomu vieću u Beču. U ostalom ostavi se nedotaknuto pravo pripadajuće stališem, da biraju vrhovnoga kapetana. Vojnici imadoše se kralju i kruni, ne pako carstvu zaklinjati.

Neimajuć krajišnici povjerenja u takove uredbe, uzbuniše se godine 1751. pod mladim svojim vodjom Todorom Kinkom i popom Filipom Trbuhovićem, i utaboriše se u Komagovini.

Najprije je posredovao banski namjestnik baron Adam Patačić s auditorom Franjom Kuševićem, da umiri narod, ali kad neobavi ništa, otidje u Požun, da dade izviešće. Zatim dodje karlovački general Šercer s njekoliko hiljadah vojske i utabori se u Gorah, kamo je i povjerenik Klefeld došao s konjanici iz Kostajnice. Početkom mjeseca kolovoza dodje i vrhovni zapovjednik maršal Kheil s linijskom pukovnijom Molkovom u Petrinju i primi nad svom vojskom zapo-

vjedničtvo. Tu primi Kheil od ustašah izjavu, kojom su prosvjedovali, da su oni ustali proti cesaru, označivši silne svoje tegobe. Zatim predje Kheil s vojskom u Četvrtkovac, da sasluša nezadovoljnike. Medjutim bude Todor Kink lukavštinom svojega ujaka, podpukovnika Mikašinovića, uhvaćen u varaždinskoj krajini i na dosmrtnu tamnicu odsudjen i odveden u Kufstein u Tirolu. Tim se je ta buna dovršila i uredbe napomenute diplome budu god. 1752. uvedene.

Banska krajina bude dakle razdieljena u dvije, 1. i 2. bansku pješačku pukovniju, a uz ove imala je ta krajina postaviti još jednu konjaničku pukovniju.

Domaći naseljeni častnici dobivahu manju plaću, nego stranjski nenaseljenici. Za odjeću imadjahu krajišnici plaćati njeku stalnu pristojbu. Za uzdržavanje ove krajine imadjahu stališi hrvatski prinositi godišnjih 40.000 for., pripomoć na odjeću iznosila je 8000 for. a iz vojničke zaklade budu doznačene 83.854 for.

U isto doba obećana je banovcem i drugim krajiškim pukovnijam plaća za častnike i podčastnike u gotovu novcu, a u ratno doba obskrbljivanje krajiške vojske po mjeri ustanovljenoj za njemačku vojsku.

11. Niti Engelshofenove uredbe nezadovoljiše u slavonskoj krajini. Služba bijaše odviše teretna i morala se naskoro jedna konjanička pukovnija razpustiti, i mnogi drugi nedostatci zahtievahu odpomoći. Podmaršal grof Serbeloni bude izabran, da novu sistemu osnuje za Slavoniju s obzirom ipak na uredbe, postojeće u karlovačkom i varaždinskom generalatu.

Njegovi predlozi budu godine 1753. odobreni. Po ovih protegnute su tri pješačke pukovnije ciele Slavonije a konjanička pukovnija razdieljena je na sve te tri pukovnije. Svaka pukovnija dobi jednoga pukovnika kao zapoviednika, a drugoga s upravom i sudstvenom vlasti za vlastnika (Inhaber). Čast vlastnika brodske pukovnije bude složena s čašću vrhovnoga zapoviednika nad Slavonijom.

Sav narod bude popisan u dva reda: „služećih" i „izvan službe".

U prvi red spadali su pod puškom stojeći i pomoćnici njihovi; — u drugom redu stajahu sposobni i oslobodjeni. Ako je koji krajišnik, neimajući za uzdržavanje svoje propisane zemlje, uzet pod pušku, onda mu je bio pridieljen pomoćnik iz druge kuće, dovoljno zemljišta imajuće, koja ga je onda morala podupi-

rati i novcem i živežem. Ta pripomoć iznosila je za cieloga pomoćnika 12 for. za pol njega 6 for. a za treći dio 4 for.

Za vrieme mira ima se u svakoj pukovniji kroz mjesec danah obdržavati tabor za vježbu.

Na svakoga vojnika bude, u koliko je moguće, odmjereno: u gradiškoj pukovniji 12, u brodskoj 15, a u varaždinskoj 20 jutarah zemlje kao nasljedno feudalno selište. Suvišak zemaljah imao se dati u zakup; častnici i podčastnici dobivahu plaću u gotovosti. Za nabavu vojničke odjeće i sprave uvedena bje prinosba kao i u banskoj krajini.

Krajiškoj blagajni dopitani su novi prihodi, i to: od komore za šume njezinoj upravi predane, i od vojničkih komunitetah pristojbe za gradjanstvo.

12. Medjutim je barun Engelshofen one izseljenike, koji su se uz razpust potiske i moriške krajine (1750.) bili preselili na Dunav pod naslovom „banatske narodne vojske“ razdielio u satnije i g. 1754. nagodbeno uveo dvije vrsti poreza, t. j. „osobnu tečevinu“ i „dohodarinu“ a častnikom dopitao velike posjede u zemljištu sa znatnim brojem marve u ime njihova uzdržavanja. Podčastnici i prostaci nedobivahu plaće, već oranice i livade na užitak.

13. Kod razpusta potiske i moriške krajine pridržani za krajišku naselbinu kotar medju Dunavom i Tisom bude g. 1754. izručen šajkašem, bivšim za nuždu u Slavoniju smještenim; „Engelshofen“ sastavi osnovu i za njihovo uredjenje, po kojem su tri četvrti imale vršiti šajkašku i pješačku službu, a četvrta četvrt s gospodarstvom se baviti. Ova četa bude neposriedno podredjena ratnomu vieću u Beču i vojnička zaklada imade za podmirivanje potrebštinah pridonositi na godinu 6471 fr.. Izvedenje šajkaške službe naidje na potežkoće, i tako se taj cieli zavod razpusti i predade komorskoj upravi.

14. Kod ustrojstva varaždinske i karlovačke krajine po osnovah vojvode Hildburgshausena ostade pravosudje sasvim zapostavljeno, nalazeć se u prvoj molbi u rukuh knezovah a u zadnjoj u vlasti častnikah.

Zaključeno uvedenje sudacah (auditorah) zahtjevalo je makakove pravosudne ustanove. Izadjoše dakle godine 1754. po prisjedniku ratnoga vieća Jenku i po grofu Kordovi izradjene a po previšnjem mjestu odobrene „krajiške pravice“ („Grenzrechte“), ali samo za varaždinsku i karlovačku krajinu.

Akoprem su se ove pravosudne uredbe odnosile ponajviše na sudbeni postupak, to su ipak u četvrtom naslovu prvi put izražena prava i dužnosti krajišnikah u pogledu zemljištnoga posjeda.

Ustanove krajiških pravicih budu poslje i na banovačku, slavonsku i banatsku krajinu protegnute, pa i kod potonjih organizacijah pridržane za podlogu.

„Promittimus insuper, donamus et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum etc. possessionem."

Tako stoji pisano u diplomi Leopolda velikoga od 6. travnja 1690., a u skrpanih krajiških pravicah gospodina Jenka stoji odmah pod naslovom IV. u prvom redu §. 2. evo ovako:

„Sva zemljišta u generalatih i u drugih krajiških kotarih jesu vojničke nadarbine (Lehen), koje se daju krajiškom u žiteljstvu na uživanje u ime plaće, tako da oni za to po svojoj snagi i previšnjim naredbam vojničku službu u zavičaju i izvan zemlje obavljati imadu."

Daljne glavne blagodati tih pravicah označene su evo ovako:

Kćeri izključuju se iz nasljedstva.

Sinovi mogu se samo onda s dopuštenjem dieliti, ako se od svakoga diela može službi zadovoljiti.

Sinovi izvan krajine naseljeni, imadu svoj dio zemlje za vrieme trijuh godinah prodati; — sinovi pako, koji postanu častnici ili svećenici, mogu nadarbeni posjed pridržati, ali moraju u to ime službenika postaviti.

Gdje neima niti sinovah niti za nasljedstvo sposobnih kćerih, pripada nadarbina pukovniji za dalje podieljenje na službu.

Častnici nemogu u buduće zemljišta kupiti ili na ini način steći, izim pravom nasljedstva itd.

Vidjeti ćemo poslje, kakovu su vriednost imale ove pravice.

Nadalje se odredjuje u §§. 84. i 85.: „Krajišnici su dužni u ime bezplatna uživanja zemaljah i drugih pod previšnjom zaštitom osiguranih privriedah uz vojničku službu davati takodjer javne bezplatne težake u svrhu gradjenja i uzdržavanja pukovnijskih sgradah.

Akoprem je bilo odredjeno, da se napomenute „krajiške pravice" uvedu i u drugih generalatih, to se ipak (bilo srećom ili nesrećom) nije nitko na tu naredbu obzirao.

15. Strogo utjerivanje prinesakah za vojničku opravu i trajuća samovoljnost častnikah dovede varaždinsku krajinu godine 1755. do ustanka. Ustaše podnesoše po svojih povjerenicih

carici Mariji Thereziji svoju pritužbu s bog nanešenih jim nepravdah. Medjutim dodje grof Neiperg s prisjednikom ratnoga vieća Jenkom i s pukovnikom Bekom u Kanižu, i ovomu povjerenstvu podje za rukom steći kod naroda povjerenje i ustaše umiriti, a i pravednim tegobam bude zadovoljština pribavljena.

Neipergove po previšnjem mjestu odobrene uredbe od 11. listopada 1755. izravnaše plaću domaćih naseljenih i stranjskih nenaseljenih častnikah, obvežu krajišnike nabavljati odjeću od posebnih dobavnikah i drugu spravu iz vlastitih sriedstvah, dočim je država imala davati oružje; prihvati se u novije doba u Slavoniji uvedeni sistem pomoćnikah; ukidoše knezove, koji su tobož krajišnike branili, prenesoše redarstvenu i sudbenu vlast po selih na više i niže častnike i odrediše, da se iz varaždinske krajine nemože na jedanput više nego treći dio vojnikah odpraviti u rat.

16. Akoprem je u karlovačkoj krajini vrhovni zapoviednik Šercer bio što kakove poboljšice uveo, to se ipak njegova organizatorna osnova neprimi, već general Serbeloni dobije nalog, da se tamo o stanju stvarih osvjedoči.

Njegovi predlozi, da krajiške kuće po veličini posjeda davaju jednoga, dva ili tri vojnika, da se knezovi malo po malo zamiene s podčastnici i da si krajišnici nabavljaju vojničko odielo od privatnih dobaviteljah, ostadoše takodjer bez uspjeha.

17. Medju tegobami o tereti, koje su krajišnici morali nositi, bijahu one glede nabave vojničke odjeće najobćenitije, i da se ove odstrane, bude odredjeno, da od 1. studenoga 1760.:

1. u vrieme rata svi vojnici u karlovačkoj i banovačkoj krajini takodjer i u vrieme mira dobiju vojničku odjeću od države; u varaždinskoj i slavonskoj krajini pako da si imadu sami nabavljati odielo, pa bilo makar iz domaćega sukna napravljeno;
2. da se podčastnici sami za odjeću u mirno i ratno doba imadu skrbiti uz odštetu u novcu od 6 for. i dotično od 3 for. 36 kr.; u ratno doba pako uz dvostruku odštetu;
3. da se tamo, gdje je odjeća pripadala od države, u mirno doba svake godine jedan dio izmieni, tako da se sva odjeća u šest godinah ponovi, u ratu pako da se u tom predmetu postupa, kao i s njemačkom i ugarskom vojskom.

18. Sad dodje opet u razpravu podignuće šajkaške krajine. Pukovnik Mathesen od varadinske pukovnije preuzme godine 1763. dotična mjesta od komore. Budu dakle uredjene tri

satnije šajkašah s jednim četnikom. Pukovnik varadinski dobije pravo vlastničtva nad ovom četom, koja inače bude podvržena vrhovnomu zapovjedničtvu u Osieku. Po ustavu od 14. svibnja 1764. posjedovahu šajkaši svoja zemljišta s pravom nasljedstva, dobivahu puške i šajke od države, imadjahu pako odjeću i sablje sami nabavljati, pa uz šajkašku obavljati takodjer mostogradjevnu službu.

19. Pukovnik barun Bek, kojemu se najveća zasluga za umirenje varaždinske krajine pripisivala, bude povišen na čast generala, a poslje na čast generala topničtva, te mu bude predano vrhovno zapovjedničtvo nad karlovačkom i varaždinskom krajinom. On je u ovom svojstvu nastojao po mogućnosti, da ublaži terete i vojničke službe i da podigne poljsko gospodarstvo i obrt, a timi sredstvi i blagostanje naroda.

Uredbe te vrsti budu godine 1764. po previšnjem mjestu odobrene, ali ipak se držalo za nuždno, da karlovačka krajina dobije uredbe, suglasne s onimi u drugih pokrajinah.

Cieneć carica revnost baruna Beka, preda mu godine 1705. vrhovno nadzorničtvo nad svom hrvatskom i slavonskom krajinom.

20. Dok je dakle carica ovako skrbila za ove pokrajine, odluči se ona i za uredjenje banatske krajine, ter odredi, da se tamošnja domaća vojska preobrazi u stalnu vojsku i da se postavi bliže medji i pod vojničku sudbenost. Grof Perlas i vrhovni zapoviednik u Banatu baron Licen dobiše nalog, da to izvedu. Potrebna mjesta budu godine 1764. krajini utielovljena, srbska milicija razredi se na dvije pjesačke čete (batalijuna) i dvije konjaničke satnije. U Slavoniji uvedeni sistem ob odjeći bude i za banatsku krajinu prisvojen. Godine 1768. uvedena je izmjera zemaljah na odrasle mužkarce sa 24 rali oranicah i 6 ralih pašnjaka i na mjesto bude osobne tečevine i dohodarine uvedena zemljarina sa tri razreda. Komorska blagajna da prinosi za uzdržavanje pograničnih i drugih stražah godišnjih 18.000 for.

Pošto srbska milicija, neimajuć više već do 3500 dušah, nije mogla izpuniti sve duljine medje, već su veliki prostori na Dunavu ostali prazni, zaključi ratno vieće, smiestiti na zemljištu izmedj stare Oršave i Pančeva nove naseljenike. Svaka obitelj dobi 10 ralih oranicah i 5 ralih livadah; 5 ralih bude od svake naselbine za daljnju potriebu, a po 81 ral pridržane obćinam za podmirivanje obćinskih troškovah. Sva zemljišta dobiše naseljenici kao vojničke nadarbine ravno samo na užitak, dakle ne kao vlastničtvo. Častnici dobiše samo pol ili tri četvrti rali za bašču.

21. Šajkaška četa dobi godine 1769. još njekoja mjesta za ustrojenje četvrte satnije. Polovica za službu sposobne momčadi bude unovačena, ostali jim imadoše po razmierju posjeda pripomagati za nabavu odjeće i plaćahu porez u ime osobne tečevine i dohodarine.

22. Po smrti baruna Beka bude nadzornikom krajine imenovan general topničtva barun Šišković. On proputova godine 1768. hrvatsku i slavonsku krajinu, te obrati u svojem izviešću osobitu pozornost na bansku krajinu. Pošto u ovoj krajini nedodje na jednoga pješaka više od 7—8 a na konjanika najviše 15 ralih zemlje, to barun Šišković preporuči povećanje dotično razprostranenje ove krajine utielovljenjem provincijala sa 20—30.000 dušah. Medjutim budu častnikom zemlje oduzete i prostim vojnikom predane, a njim podpuna plaća doznačena.

Kuće, neimajuće vojnika, moradoše pripomagati prinesci drugim, vojnike imajućim kućam.

Da se ova krajina, u kojoj su knezovi bili odvisni zemaljskomu povjereniku, sa svim neodvisna učini od provincijalne uprave, odpusti cesarica hrvatskim staližem onaj prinesak od god. 30.000 for., koji su imali plaćati za uzdržavanje ove krajine, i naloži komori, da ovaj odpadak vojničkoj zakladi nadoknadi.

Predlozi baruna Šiškovića budu godine 1769. po previšnjem mjestu odobreni, polag kojih se je banovačka krajina predbježno imala upravljati po uredbah, valjanih za varaždinsku i slavonsku krajinu, te su ujedno u banskoj i u slavonskoj krajini uvedene krajiške pravice od godine 1754. U isto doba budu u cieloj hrvatskoj i slavonskoj krajini pješačke čete, koliko samo moguće bijaše na jednak broj vojnikah stavljene, konjaničke satnije reducirane na 80 konjah, grenadiri ukinuti, strielci i topnici uvedeni.

Vojnici banovačke i karlovačke krajine dobiše polag sistema od godine 1760. od države vojničku odjeću za vrieme mira i rata. Varaždinskoj i slavonskoj krajini, kao bolje stojećim, bude odjeća na račun države i za rat, u koliko se ticalo prvoga krenuća na vojsku, uzkraćena.

23. Na mjesto pripomoćnikah u ime odjeće uvede barun Šišković u Slavoniji službovnu pristojbu (Dienst-Constitutionen) od godišnjih 12 for. koju dobivaše vojnik iz poreza na zemljišta i na osobnu tečevinu; osim toga dobiše konjanici u ime nabave konjah godišnjih 12 for. Povišenjem plaće budu častnici slavonske krajine izjednačeni s onimi u ostaloj krajini.

Povrh toga brinuo se barun Šišković za poboljšanje uprave: uvede sajmove, poče dizati škole, gradit ceste, uvede gruntovnice i odredi obdržavanje godišnjih taborah za vježbanje vojnikah.

24. Popisi preduzeti u hrvatskoj i slavonskoj krajini proizvedoše njekoje promjene. Tako se uvede u varaždinskoj krajini kano i u Slavoniji godine 1772. u ime službovne pristojbe (Dienst-Constitutionen) porez na mužke glave i na zemljište. Kod upisivanja u vojnike imao se uzeti obzir na gospodarstvene odnošaje, ali ipak moradoše od tuda dati dva za službu sposobna momka, a u mnogih slučajevih moradoše i pojedinci pod pušku. Za vojnike i za rad sposobni mužkarci podvrgnuti su dužnosti rabotnoj. Iste uredbe budu godine 1774. uvedene i u banovačkoj i u karlovačkoj krajini.

25. U Banatu znatno je razprostranjena srbska krajina utielovljenjem 35 romanskih selah izmedj Županja i Marge. Barun Šišković dobije nalog, da gornje i dolnje srbske satnije povuče tik na obalu Dunava i da jih stavi u savez s onim romanskim distriktom, tako da krajina na medji bude podpuno napučena; gornjodunavske ili njemačke naselbine napredovahu samo slabo, tako da godine 1774. nebijaše više od 1243 mužkarca. Tu se dakle medja morala čuvati linejskom vojskom.

Ipak bude godine 1778. zaključeno razdieliti ovu krajinu, u koju su krajiške pravice od godine 1754. bile takodjer već uvedene, u dvije pukovnije, i to na njemačko-banatsku i na romanskosrbsku pukovniju.

26. Slavonska krajina bijaše još uviek preobterećena službom, dotično prevelikim brojem vojnikah, pak se opet pokuša 1781. postupati po primjeru već od prije, i to godine 1735. po Khevenhileru i godine 1747. po Engelshofenu tamo, a godine 1779. u karlovačkoj krajini za pravilo uvedene razredbe službenikah.

Prvi razred pješakah obavljao je nutarnju, i svaki od njih dobivao je kao službenu pristojbu godišnjih 12 for. Drugi razred sačinjavao je, budué u mirno doba na dopustu, u ratno doba s prvim zajedno ratni kontingent. Jedna petina od ovih čuvala se za nadopunenje ratnih četah. Ove vrsti vojnici dobivahu u miru u ime mondure 4 for. na godinu. Treći razred smatrao se kano na dopustu na neizviestno vrieme i bje opredieljen za nadopunjivanje prvoga i drugoga razreda; taj treći nije bio obvezan nabavljati si mondure, već se samo vježbao u oružju. Konjanici imadjahu dva razreda, prvi predstavljaše mirno vrieme i dobivaše u ime službovne pri-

stojbe 24 for. a u ime dobave konjah 12 for.; drugi razred pako nadopunjava prvi do ratnoga broja.

Straže na medji (na kordunu) mienjale su se svaki drugi mjesec, dakle 6 putah u godini.

27. Poslje tolikih i tako raznovrstnih uredabah htjelo se cara Josipu II. znati, koji sistem vrši svaka krajina u istinu. U tu svrhu izašalje car pukovnika Geneya, da pregleda krajinu. On proputuje 1782. i 1783. sve vojničke krajine i izjavi po tom u svojem izviešću, da u karlovačkoj krajini valja doduše sistem od godine 1774. s razredbom od godine 1779., ali da se uprav niti jedan nevrši, da su danci krajiški kao i pristojbe vojnikom pripadajuće već od godine 1779. u zaostatku; — da u slavonskoj krajini sistemi od 1771. i 1781. u varaždinskoj krajini od 1772. i u banovačkoj krajini od 1774. u bitnosti, u šajkaškom batalijunu pako sasvim neobične ustanove faktično obstoje.

Tako se plaća osobna tečevarina sa 3 for. na godinu i njeka dohodarinska pristojba; neplaća se pako zemljarina, nego je svaka godišnja razdielba zemaljah po potriebi i zahtievanju, ili pako po samovolji u običaju, i da se svakomu u službi stojećemu vojniku daje pomoćnik bud iz vlastite bud iz koje druge kuće, koja mu u to ime monduru nabavlja, da u romansko-srbskoj pukovniji neima još nikakova sistema, nego da obćine same razporezuju osobnu tečevinu i dohodarinu za namirenje vojnikom u ime mondure pripadajućih pristojbah, da se stražarom na kordunu iz posebne zaklade nadoplaćuju godišnja 4 for. i da se stavljaju pod pušku i oni, koji su kod gospodarstva neobhodno potriebni; u njemačko-banatskoj pukovniji da pješaci dobivaju 12 for., konjanici 18 for. (a poslje i 36 for.) svake godine na monduru, stražari pako na kordunu još posebnu svakdanju naplatu, zatim da je porez na osobu po 2. for. i na zemljište stranom po razredih a stranom bez obzira na razrede udaren.

Usljed toga izviešća odredi cesar Josip, da se točan popis u krajini učini, da se častnički nepokretni posjedi odkupe, da se uvede jednovrstna zemljarina i tako zvana kantonska uprava.

Kano važan nedostatak bude priznano, što su se pukovnici odviše s upravom bavili; da dakle krajišnici bolje prionu uz vojnike, triebalo je štopske i druge častnike kano i pod puškom stojeće vojnike izključivo za vojničku službu upotriebiti, a političko-ekonomičku upravu kano i narod neupisani u službu izručiti vojničkoj pukovničkomu zapovjedničtvu neodvisnoj vlasti. Usljed takove carske

odluke bude još iste godine 1783. svaka pukovnija razdieljena na tri upravna kantona pod načelničtvom jednoga podpukovnika i na dvije ratne čete (Feldbataillone), svaka sa 6 satnijah, ustrojene. Od ove dvije čete imala je redom pojedina kroz tri godine izvan krajine biti u posadi, a u ratu s turskom svaka pukovnija postaviti još po dvije divizije, to jest 4 satnije pod zapovjedničtvom kantonskih častnikah.

Odredi se, da se konjanici dokinu kao prevelik teret za krajiške kuće.

Od ovih naredabah bude izvršeno ponajprvo ustrojenje kantonah u šajkaškom batalijunu 1784. i u slavonskoj krajini 1785. Izim toga budu zemljišta odmjerena pojedinim familijam uz pravo nasljedstva ali ne i slobodnoga razpolaganja njimi; (1786. ukinuti su konjanici), i bude službenikom dozvoljeno, da za dobe mira mogu vršiti službu u domaćoj odjeći.

28. Ali sve ove reforme još nezadovoljiše caru! Želeći krajini podieljiti stalan, boljku i potriebam naroda i države odgovarajući ustav, saslušao je ustmeno i pismeno nazore izkusnih osobnostih, te opisa svoje težnje i duh na novo osnovati se imajućega krajiškoga ustava u svojem, viečne uspomene vriednom ručnom pismu na predsjednika ratnoga vieća, maršala grofa Hadika od 7. travnja 1786, koji bi bio morao biti tako udešen, da blagostanje krajišnikah podigne, njim time zadovolji i za službu jih sposobnijimi učini.

Usljed povedene razprave u ratnom vieću budu svim krajišničkim vrhovnim zapovjednikom dotične točke priobćene uz poziv, da svoje nazore i mnienja iskreno i otvoreno izjave. Od prispjevših predlogah bude onaj vrhovnoga zapovjednika u Hrvatskoj, podmaršala baruna de Vins-a, godine 1787. osvojen.

Osnova ta imala je devet odsjekah; i to:

1. Ustrojstvo ratnih pukovnijah.
2. Vježbu u oružju.
3. Odjeću — (monduru).
4. Pristojbu vojnikom za monduru.
5. Kordunsku službu.
6. Rabotu.
7. Porez.
8. Upravu.
9. Propise o računovodstvu.

29. Ova sistema obstojala je 17 godinah. Čuvši krajiški vojnici, bivši god. 1799. na Reni u ratu proti francezkoj republici, da se

njihove familije ugnjetavaju i od zapovjednikah na svaku ruku napastuju, htjedoše oni svojevoljno izmaći s pozorišta ratnoga i vratiti se kući; nu to je ipak upotriebljenjem sile zapriečeno; ali ovo bijaše jasan dokaz o nedostatnoj i hrdjavoj upravi u krajini, i zato je bilo potriebno, da se nevaljane uredbe odstrane i boljimi zamiene.

Usljed izviešća, podnešena po tadašnjem vrhovnom nadzorniku vojničke krajine, generalu topničtva Vaclavu grofu Koloredi, o pregledavanju krajine, poduzeta iste godine 1799., dozvoli Franjo I., da se po tom vrhovnom nadzorniku preporučene promjene i polakšice uvedu, i u to ime bude izdana nova sistematna naredba od 17 rujna 1800., kojom se porez na osobe udareni (osobna tečevarina, ili glavarina), gdje još obstoji, ukine, i da se na mjesto dosadanje razredne zemljarine uvede nova jednostavna zemljarina; da se rabotna dužnost polag zemljištnoga posjeda, i to od svake rali jedan ručni i pol voznoga dana odmjeri; da se koncem godine neovršena zaostala rabota oprosti i neprenosi na dužnost buduće godine; da se njekoje osobe obzirom na njihov položaj od rabotne dužnosti oproste, a suvišnja rabota da se odkupi; i napokon, da se poradi neprestana trvenja izmedj vojničkih zapovjednikah i kantonskih častnikah, kantonska uprava prvim studenoga 1800 upusti i preda u ruke pukovnijskih zapovjednikah.

Izim toga bude ovom novom sistematnom naredbom vojnička pristojba za monduru za vrieme rata smaljena na 4 for., konjaničtvo krajiško konačno dokinuto pak osobito preporučeno, da se zemljišta saviestno samo na opredieljenu svrhu upotriebljavaju; odredjeno, da častnici nemogu u krajini posjedovati zemljišta, i oni, koji bi od prostoga krajiškoga poroda uzvišeni bili na častnički stepen, budu izključeni iz svakoga prava na vojnički nadarbeni posjed (Militär-Lehen) svojega plemena i rodbinske kuće, da se štopskim častnikom i kapetanom za bašću ne više od 1 rali, a drugim nižjim častnikom ne više od $^1/_2$ rali zemlje odmjeri, i zabranjeno bude prodati vinograde u ruke nekrajišnikah.

30. Car Franjo I. pobrinuo se, kako je s Francezkom god. 1801. mir sklopljen, da se pravednim željam krajišnikah zadovolji, te da se uvedu takove zakonite ustanove, s kojimi bi se dovoljno osiguravala državljanska prava, pravedno razredili tereti, ter uvela pomnjiva, blaga i nepristrana uprava. U tu svrhu naloži njegovo veličanstvo nadvojvodi Dragutinu kano vrhovnomu načelniku cielokupne vojničke uprave, da shodna preustrojstva priugotovi.

Pošto su na krajinu odnoseći se spisi iz vojničkoga arkiva povadjeni i kad su potriebni popisi u krajini sastavljeni, predloženi i mnogi posebni predlozi u tom predmetu podnešeni bili, bude uz proljeće god. 1803. sastavljena komisija pod predsjedničtvom generala Kleina, prisjednika kod ratnoga vieća, u koju budu kano članovi pozvani: general Martini, dvorski savjetnik Beey, izviestitelj kod ratnoga vieća u krajiških poslovih, pukovnik Devčić, tajnici kod ratnoga vieća Pidol i Engel, ratni povjerenik Stadlmajer, satnik Švind i perovodja kod ratnoga vieća Riter kano bilježnik.

Ova komisija sastavi do konca mjeseca kolovoza na temelju spomenutih spisah provizornu osnovu novoga ustava za vojničku krajinu.

Zatim budu general Klein i dvorski tajnik Pidol izaslani u krajinu, da se o toj osnovi posavjetuju sa vrhovnim zapovjedničtvom nad hrvatskom, slavonskom i banatskom krajinom, sa častnici kod pukovnijah i satnijah, te se saslušaju njihova mnienja, i eventualno primu i njihove pismene primjetbe.

Ovi izaslanici probaviše na putovanju osam mjesecih, te jih ne malo zateklo, osvjedočivši se na licu mjesta: „da se propisi, na koje se poglavito nova osnova oslanjala na mnogo mjestah niti vršili nisu; a na drugih mjestih niti poznati nebijahu: da dakle u krajini do to doba uvedeni sistemi, u koliko su se medju se i razlikovali, u tom su ipak suglasni bili, što su svi stajali u oprieci s valjanimi zakonitimi uredbami“.

Nepreosta dakle ništa drugo, već godine 180$^4/_5$. sastaviti novu komisiju pod predsjedničtvom nadvojvode Ljudevita za izradjenje organizacije za vojničku krajinu

Dvorskomu tajniku Pidolu bude povjereno, da na crpljenom izkustvu toj dvorskoj komisiji razloži nove osnove, i pošto je svaka pojedina točka pretresivana, dobije nalog dvorski perovodja Klejle, kano bilješnik toga povjerenstva, da na temelju izrečenih zaključakah sastavi za karlovačku, bansku, varaždinsku, slavonsku i banatsku krajinu: „Temeljni zakonik (Grenz-Grundgesetz)“ koji bude po njegovom veličanstvu cesaru Franji 7. kolovoza 1807. odobren.

Ovaj „temeljni zakonik“ bje proglašen 1. studena 1807. u cieloj krajini svečanim načinom.

Dvorski savjetnik Karlo Bernhard Hietzinger piše god. 1823. u svojoj štatistici o vojničkoj krajini, „da je krajiški narod s no-

vimi uredbami bio tako zadovoljan, da se donle za vrieme od 15 godinah o nikakovoj tegobi čulo nije. Ja se sjećam satiričke slike, koja predstavlja" „Pidola" nosećega pod pazuhom „temeljne zakone" na sankciju, a za njim poslužnika, nosećega pun koš razjasnjujućih naredabah (Erläuterungen).

Istina je: ovi temeljni zakoni imadoše prednost pred svimi prvašnjimi već u tom, što su imali valjanost za svu krajinu, izim erdeljske, koja je imala i nadalje sve do razspusta posebne uredbe i odnošaje.

Što se tiče bitnosti tih zakonah, napomenut ću samo u kratko, što je važnije.

Previšnjim patentom, kojim je taj zakonik proglašen, priznaje se ponajprvo „pripravnost, odvažnost, uztrajnost i vjernost, kojom su se vojnički krajišnici svakom prigodom previšnjoj oružnoj službi posvećivali" — zatim se naznačuje način i pravac, kojim je njegovo veličanstvo pobrinulo se o poboljšanju stanja junačkih krajišnikah uvedenjem stalnih a duhu vremena i narodu prikladnijih ustanovah: Ove ustanove da su uvršćene u odobrenom krajiškom temeljnom zakoniku, u kojem su prava krajišnikah jasno i točno označena, a njihove dužnosti kano državljanah po opredieljenom si svojstvu ograničene; samovolje da su zakonom stegnute, a krajišnici u svojem položaju i posjedu za uviek osigurani, obvezanosti pako njihove u koliko je samo moguće ublažene a neobhodni tereti po navedenom mjerilu snage svakoga pojedinoga razdieljeni i time za sve snosnimi učinjeni.

Uvodom se označuje doslovno: „Sve vojničke krajine ostaju u dosadanjem svojem zvanju službe pod oružjem doma i izvan zemlje". —

„Krajišnici su dakle polag ovoga opredieljenja obvezani njegovu veličanstvu caru i kralju u miru i u ratu, doma i izvan zemlje po propisu previšnjih naredabah kano vojnici služiti i za uzdržavanje nutarnjih krajiških zavodah prinositi". „Oni će u to ime sav svoj pravedno stečeni posjed za sebe i za svoje nasljednike uživati kano pravnu i trajnu imovinu".

Taj je zakonik razdieljen na sedam poglavjah i to:

I. O pravu na negibiva imanja.

(§. 1.) Onakova imanja, koja pojedini ili ciele obitelji posjeduju, ili u buduće steku, označuju se kano prava vojničke nadarbine (Militär-Lehen), na koje posjednikom uz pravo nadvlast-

ničtva, pristojećega njegovu veličanstvu i uz izvršivanje ukupnih krajiških dužnostih pripada vječito nasljedno pravo užitka (§. 1.) — dakle ne vlastničtva?

Takova imanja mogu samo one osobe steći i posjedovati, koje su već u krajini nastanjene i krajiškim dužnostim podvrgnute, ili su naumile tamo se naseliti i skupa sa svojom obitelji podvrći se ustavnim dužnostim (§. 2.). Provincijaliste (§. 3.) i gradjani komunitetah — dakle osobe, koje neizvršuju krajiške dužnosti, izključene su od prava posjeda, koje se stranjskim samo iz obzirah trgovačkih i prevažnije koristi za krajinu iznimice podieliti može. Vojnički častnici, katolički svećenici i činovnici (§. 5.) ograničeni su samo na posjed kuće i bašće od 1 rali, obrtnici neživući u zadrugi na posjed kuće i 2—3 rali zemlje.

Vojnički častnici ne samo da nesmiju s obitelji svojom podvrženom krajiškim dužnostim u zajednici živiti, već nemogu nit u onoj satniji službe izvršivati, u kojoj je obitelj nastanjena. Spomenutim osobam nije slobodno držati zemljišta niti u zakupu niti u zalogu (§. 6.). Svi pako oni, koji su prije proglašenja ovoga zakona što poštenim načinom posjedovali, ostaju u posjedu (§. 7.).

Nadalje se ustanovljuje, u koliko se krajišnički posjed može ograničiti (§. 8.) i u kojih slučajevih su krajišnici dužni od svojega posjeda što uz naplatu ustupiti (§. 9.) ili se mogu svojega posjeda sa svim lišiti (§. 10.).

Da se zemljište bez ograničenja izmjene nemože razkomadati, razdieljena su sališta na podkućnicu i izvanjske zemlje (Stammgut und Ackerland) (§. 12.).

U karlovačkoj i banskoj krajini, zatim u zemunsko banatskoj pukovniji ustanovljeno je cielo selište na 24, pol selišta na 12, u varaždinskoj i slavonskoj krajini, zatim u njemačko banatskoj pukovniji cielo selište na 34, pol selišta na 17 ralih (§. 13.).

Izbor zemljišta za podkućnicu pristoji krajiškoj zadruzi; zemljišta, koja leže u drugih satnijah i vinogradi, nemogu se uzimati za podkućnicu (§. 14.).

Pašnjaci nespadaju na pojedine krajiške obitelji, već sačinjavaju zajednu imovinu cielokupne obćine, no ipak se mogu pod stanovitimi uvjeti razdieljivati na uživanje i uz propisana podavanja (§. 16.).

Podkućnice u obće nemogu se umaljiti, niti dugom obteretiti niti razprodati, izim u koliko je to za pojedine slučajeve zakonom dopušteno.

Izvanselištne zemlje mogu se dati u zakup, založiti i prodati, nu potriebno je tomu dozvolje pukovnijskoga zapovjedničtva (§. 7.).

U ostalom odredjuje se (§. 31.) kad se i pod kojimi uvjeti mogu oranice pretvoriti u livade a ove u oranice, vinogradi zasadjivati (§. 32.), zatim: kakovo pravo imadu pojedini članovi zadruge na užitak nepokretne imovine i kad oni to pravo gube (§. 34. i 35.); a (§. 36.) tim se ustanovljuje nasljedstvo u slučaju, kad zadruga sa svim izumre.

Častnici i druge osobe, kojim je samo ograničen ili nikakov posjed dozvoljen, imadu, ako baštine nepokretno krajiške dobro, takovo najdulje za vrieme dvijuh godinah predati osobam na posjed ovlaštenim.

Sa zemljištem i s onimi sgradami, koje spadaju na selište, nemože nitko oporukom razpolagati, s ostalimi na selište nespadaćimi zgradami i s marvom može zadnji posjednik oporučno razpoložiti; ako neima zakonita baštinika, prelazi takovo selište na krajinu (§. 39.), i može se obratiti na dopunjenje drugih selištah ili za naseljenje sposobnoj obitelji na služnost i užitak podieliti (§. 40.).

Parnice, tičuće se zemljištnoga posjeda i ugovori o nepokretnoj imovini spadaju pred uredni sud (§. 41.).

II. O pravu krajišnikah na trgovanje, obrt i znanstvene nauke.

Krajišnici mogu obrte, nespadajuće na cehove neograničeno, ostale pako samo s dozvolom vlasti učiti se i njimi baviti (§. 43.); tako isto mogu krajišnici trgovati marvom i žitkom (§. 46.); na rastelih u prometu s tursk. podanici zabranjena je zamjena naravskih proizvodah za stvari obrtničke i tvorničke, zatim prodaja žita u klasu i vino na lozi (§. 48. i 49.).

Da se tko može trgovinom s tvorničarskom robom baviti, mora on u to ime zadobiti posebnu dozvolu (§. 50.). Trgovci i obrtnici, koji neživu u zadrugi, oslobodjeni su od vojničke službe, njihovi sinovi pako samo po propisih novačenja (§. 51.).

Na višje nauke mogu se katolički mladići, u koliko su za to sposobni i kane se posvetiti duhovnomu stališu, bezuvjetno pripustiti (§. 53.), pravoslavni mladići pako samo po mjerilu potrebnoga nadopunjivanja duhovničtva (§. 54.).

III. Kućna zadruga.

Da se gospodarstvo za vrieme rata, dok su službenici na vojsci, nezapusti, potrebno je, da više čeljadi u jednoj kući zajedno živi, to jest: da postoji kućna zadruga (zajednica) (§. 55.). Članovi jedne te iste zadruge jesu svi oni, koji su k istoj kući upisani i obavljaju sve domaće poslove bez naplate, sve jedno, da li su oni od iste porodice, ili su u kuću primljeni (§. 56.). Najstariji sukućanin jest gospodar, on skrbi za red, nadzire ostale domare i upravlja s gospodarstvom. Njegova supruga, ili ako ova nije sposobna, onda druga najstarija žena nadzire ženskadiju u kući i upravlja nutarnjim gospodarstvom (§. 57.). U službi stojeći vojnici nemogu biti kuće gospodari (§. 59.), pak niti oni, koji su radi kakova zločinstva kažnjeni (§. 60.). zatim bivši hajduci, koji se hoće da uklone vojničkoj službi, koji u istoj namjeri osakate sebe ili druge osobe (§. 61.). Prvo, nego se kućni gospodar ili gospodarica može tjelesno i javno kazniti, mora se on ili ona s ote časti svrgnuti (§. 62.). Ako se zadruga nemože o izboru gospodara ili gospodarice složiti, može satnički zapovjednik sam postaviti gospodara ili gospodaricu (§. 63.).

Dok kućna zadruga postoji, imadu svi članovi jednako pravo na kućnu imovinu pak i jednaku obvezanost raditi za kuću po razmierju svoje snage (§. 64.) Ako sukućani neimaju povjerenja u gospodara, mogu oni od njega račun tražiti i povjeriti si izmedju sebe drugi ključ (§. 67.).

Gospodar nemože zemlje kupiti, prodati, založiti, iznajmiti ili dugom obteretiti i zajam uzeti, ako na to neprivole svi odrasli muškarci svoje kuće. Izim gospodara nije nijedan drugi sukućanin vlastan u ime zadruge kakovu obvezanost preuzeti ili dug praviti (§. 68.). — Ako se povrh namirenih troškovah i dugovah ukaže suvišak, slobodno je zadrugi taj suvišak medju se razdieliti; gospodaru i gospodarici pripada dvaputa toliko, koliko pojedinim drugim sukućanom (§. 69.).

Nijedan član zadruge nesmije se baviti posebnim gospodarstvom, dakle niti zemlje, niti marve za sebe posjedovati. Ako on zemlje ili marve baštini, mora on tò ili domaćemu imetku priklopiti ili prodati (§. 72.). Novacah, ili dotično glavnicah i sprave može svaki pojedini član zadruge posjedovati, i ako mu domaći poslovi dopušćaju, s privoljenjem gospodara ići na rad, da si što zasluži (§. 73.).

Što krajišnik zasluži (§. 76.), ili što mu od kućnoga suviška u dio dodje, kao i ono, što on u ratu zaplieni ili inače steče, neograničena je njegova imovina, kojom može po svojoj volji razpolagati. U pogledu takove imovine valja zakonito nasljedstvo bez obzira na zadrugu, ako nije oporukom inače odredjeno.

Poveće zadruge (§. 77.) mogu se je dieliti, ako se o tom družina porazumjela i ako je imetak dovoljan, da svaki dio dobije za prebivanje i gospodarstvo potrebne sgrade i dovoljno marve, najmanje pol sesije zemlje i da može polag postojećih posebnih propisah o novačenju staviti u službu jednoga vojnika. Pri takovih diobah ima se (§. 79.) uzeti obzir na častnike iz te kuće proizišavše, ako su još živi, te se ima i za slučaj izgubljenja službe i povratka u zadrugu njihov dio pričuvati.

Poradi zadružne nesloge (§. 85.) i ako neima propisanih uvjetah, nemože se zadruga dieliti.

Manje zadruge mogu na korist gospodarstva (§. 86.) i službe pojedine osobe ili ciele obitelji s dozvoljenjem pukovnije u zadrugu primiti.

Izstupiti može krajišnik iz svoje kuće (§. 87.) i preći u drugu samo onda, ako se kroz to prvoj niti u pogledu gospodarstva niti službe nenanese bitan kvar.

Članovi zadruge, koji (§. 88.) izstupe i prestanu biti članovi zadruge, nemogu tražiti nikakova diela niti užitka iz zadružnoga imetka, ako li pako častnici ili činovnici proizišavši iz zadruge lišeni budu svoje časti i službe i ako se u svojstvu prostih krajišnikah u svoju zadrugu žele povratiti, slobodan jim je povratak i oni nastupljuju opet sva prava sudružna.

Kćerim, koje se udadu iz jedne u drugu krajišku kuću, nepripada nikakav dio, već samo obično ruho i svatbeni troškovi (§. 90.).

IV. O dužnosti krajišnikah glede vojničke službe.

Krajišnici imadu, u koliko su sposobni za oružje, svi bez iznimke osobnu dužnost služiti kano vojnici u krajini i izvan nje (§. 91.).

Da se vojnici mogu bolje u oružju vježbati bez uštrba za gospodarstvo, i da se više rukuh ostavi za rad, ima se, u koliko nebi sila izvanredna bila ili njegovo veličanstvo nebi što drugoga odredilo, samo jedan dio sposobne momčadi u ratno oružje staviti, a oni službenici, koji postanu potrebni kod kuće, imadu se i u samo ratno doba odpustiti, u koliko se mogu drugimi nadomjestiti (§. 92.).

Krajiške kuće dužne su svoje službenike na kordunu turskom i u nutarnjoj službi uzdržavati i obskrbiti domaćom i vojničkom odjećom; kano odšteta u to ime odbija jim se od zemljarine za svakoga službenika u miru godišnjih 12 for. Ako li je taj porez manji, onda se ima taj manjak u gotovosti nadoplatiti (§. 95.); u ostalom dobiva svaki krajiški vojnik na godinu bezplatno jedan par čizmicah, oružje, municiju i spremu (§. 96.).

Ako su krajišnici u taboru, na vježbi ili izvan svoje pukovnije u službi, dobivaju kruh i plaću (§. 97.). Kad podju na vojsku, pripada jim i odjeća i obskrba na račun države (§. 98.) Za vojnike u ratu uživa kuća u oprost od zemljarine godišnjih 6. for. (§. 99.). Za vojnike, koji za vrieme rata ostanu kod kuće u službi, uživa kuća oprost od zemljarine u godišnjem iznosu od 12 for. (§. 101.).

Ako se neunovačeni krajišnici moraju upotrebiti za kordunsku i drugu vojničku službu, pripadaju dotičnoj kući za svaki dan službe 4 kr. Krajišnici su dužni bezplatno ići u poćeru za hajduci, ili ako se porodi kakova pobuna (§. 102.).

Krajišnikom se sudi po vojničkom zakonu, ako šta skrive, stojeć u službi budi u ratno ili u mirno doba, ili kad oni u miru vojničku službu vrše i pri tom što sakrive, suditi će se oni po vojničkom zakonu; izvan službe nepodleže niti pod oružjem stojeći niti ostali krajišnici vojničkomu kaznenomu zakonu (§. 104). Ali se je ipak sudilo svim: nach der Maria-Theresianischen peinlichen Halsgerichtsordnung. Još ni danas neima obći kazneni zakon valjanosti u krajini.

V. O zemaljskoj (erarijalnoj) i obćinskoj raboti.

U hrvatskoj i slavonskoj krajini imadu posjednici pridonositi na korist javnih zavodah u krajini po razmjerju svojega zemljištnoga posjeda i u tu svrhu od svake rali oranicah i livadah preko godine raditi jedan dan rukom i pol dana vozom (§. 105.).

Častnici, činovnici i svi ostali, koji nespadaju pod krajišku obvezanost, imadu ovu radnju sa 25 i pol kr. od svake rali odkupiti. Trgovci i obrtnici plaćaju od svojega obrta rabotni odkup sa godišnja 2 fr. 40 kr., a izim toga imadu oni od svake rali oranicah i livadah, što jih posjeduju ili propisanu bezplatnu rabotu ili ovu odkupiti (§. 106.).

Oprošteni su od bezplatne radnje i od odkupa: štopski častnici, činovnici i ostali službenici za bašće, koje uživaju u ime svoje

službe. Katoličko svćenstvo za stanovitu izmjeru livadah, pravoslavni paroci za odmjerenu jim sessiju; monastiri u koliko su do sad za svoj posjed oslobodjeni bili; kuće koje imadu unovačene vojnike, i to za svakoga rednika (Feldwebel) od 10 ralih, za vodjika (Führer), desetnika i štopskoga bubnjara od 8 ralih, za frajta i svirača od 6 ralih, za drvodjelca, služika i prostoga pješaka strielca i topdjiju od 5 ralih; za nemoćne podčastnike i prostake valja ista izmjera kano i za službujuće, za zemljišta od pašnjaka na oranicu ili livadu pretvorena kroz 6 godinah, naseljenici to isto za dozvoljeno si vrieme (§. 107.). U vrieme rata uživaju krajiške kuće oprost od rabote za svoje vojnike bez razlike: da li služe na vojsci ili kod kuće u dvostrukoj gore navedenoj izmjeri (§. 108)

Bezplatna robota ima se upotriebiti za gradjenje i uzdržavanje poštarskih i trgovačkih glavnih cestah i prometnih putevah iz nutarnjosti dotičnih pukovnijah naprama kordunu i uzduž njega za uredjivanje i čišćenje brodovitih riekah, za uzdržavanje pogazah (Treppelwege), za ociedjenje i osušenje povećih močvarah i barah za njegovanje šumah i murvinjakah, na sječu, slaganje i vožnju gorivih drvah za pisare i one osobe, kojim pripada gorivo kano službena pristojba, za sječu i vožnju stabalah k pilenicam, u koliko su takova opredieljena za gradjenje javnih sgradah u krajini; kod gradjenja erarijalnih sgradah i stražarnicah na kordunu; za sve zavode i za poduzeća u obće, koja zahtievaju obće blagostanje i javnu potriebu, u koliko se sa svojim prihodom neizplaćuju (§. 110.).

Krajiške kuće su dužne javne svoje radnike i voznu marvu same sa hranom, običnim orudjem i koli i pripregom obskrbljivati (§. 114.).

Nepotrošena javna rabota neprenosi se u dužnost sljedeće godine (§. 119.).

Dozvoljeno je krajišnikom, da mogu svoju javnu rabotu odkupiti, i to svaki ručni i svaki vozni dan bez razlike sa $10^2/_3$ kr. to jest za dužnost od svake rali zemlje sa 16 kr. (§. 120.). Odkupni novci imadu se upotriebiti na radnje, koje bi se inače sa bezplatnom rabotom obaviti imale; — u to ime unilazeći novci nesmiju se miešati s drugimi, već oni sačinjavaju posebnu robotnu zakladu (§. 121.).

U banatskoj krajini plaća se u ime javne rabote namet na pašnjake, pak se i javne radnje imadu raditi izključivo uz naplatu u gotovu novcu (§. 130.). U koliko su krajiške kuće u hrvatskoj i

slavonskoj krajini za svoje vojnike i nemoćnike oslobodjene od javne rabote, u toliko one u banatskoj krajini uživaju razmjeran oprost od plaćanja pašarine (§. 311.).

Sve radnje, koje se imadu izvoditi izključivo na korist pojedinih obćinah i na medjusobno podpomaganje pojedinih obćinarah, ili spadaju na prirodjenu dužnost obćinah, imadu se tako u hrvatskoj i slavonskoj, kano i u banatskoj krajini po obćinarih u zajednici i bezplatno obavljati (§. 132.). Ova radnja ima se odmjeriti na odrasle mužkarce za radnju sposobne i na voznu marvu, tako da redovito ne dodje na pojedinoga mužkarca više od 8 ručnih, a na jedno tegleće marvinče više od 4 vozna dana preko godine. U izvanrednih slučajevih može glavno zapovjedničtvo ovu dužnost za vrieme povisiti (§ 133.). Od obćinske rabote oslobodjeni su vojnici, stariešine i nastojnici obćinskih žitnicah. Trgovci, obrtnici i odlične osobe mogu ovu dužnost odkupiti sa 20 kr. za svakoga ručnoga i jednako za voznoga težaka na korist obćinske blagajne (§. 134.).

Obćinska rabota smije se samo na sljedeće predmete upotriebljivati: Na gradjenje i uzdržavanje crkavah, parohijalnih kućah, obćinskih žitnicah, seoskih bunarah, narodnih učilištah i obćinskih kućah, putevah od jedne obćine do druge, mostovah, nasipah i vodovodah; na obradjivanje pustih zemaljah na korist obćinsku i na obradjivanje zemaljah takovih obćinarah, koji su na vojsci ili su drugčije zapriečeni ili nisu u stanju plaćati težake; — na gradjenje kućah, koje su izgorjele bez krivnje vlastnikah, a nemogu nove kuće vlastitim imetkom podignuti; — na seoske straže i listonoše od jednoga mjesta do drugoga; — na sječu i vožnju goriva za narodne učione, za seoske straže, za svećenike, u koliko su do sada na to imali pravo; — na predpregu za liečnike, koji su zvani k siromašnim daleko stanujućim bolestnikom. (§. 135.).

VI. O zemljarini.

Za pokrivanje nutarnjih potriebah vojničke krajine, a poglavito, da se krajiški tereti skopčani s izplaćivanjem službene pristojbe za munduru pravednije izravnaju, dužan je svaki vlastnik u krajini posjedujući zemljištah, u koliko nije naročito toga oprošten prinositi u gotovosti u krajišku blagajnu (§. 140.).

Posjednici, upisani medju prosti krajiški stališ, imadu davati od jedne rali po 1600 □ hvatih, polag razredah.

Od oranicah i livadah:

u karlovačkom generalatu	20 —	16 —	12	kr.
„ varaždinskom „	30 —	26 —	20	„
„ banskom „	27 —	22 —	16	„
„ gradiškoj pukovniji	28 —	24 —	18	„
„ brodskoj i varadinskoj pukovniji . . .	30 —	26 —	20	„
„ njemačko-banatskoj „	32 —	26 —	20	„
„ romansko-srbskoj „	32 —	26 —	18	„

Od pašnjakah:

u njemačko-banatskoj pukovniji	32 —	26 —	20	kr.
„ romansko-srbskoj „	26 —	20 —	14	„

Od vinogradah i voćnjakah:

	vinogr.				voćn.	
u karlovačkom generalatu	1	for.	—	kr.	30	kr.
„ varaždinskom „	1	„	30	„	40	„
„ banovačkoj krajini	1	„	30	„	35	„
„ slavonskoj „	1	„	30	„	40.	„
„ banatskoj „	3	„	—	„	40	„

(§. 141.).

Svi ostali posjednici, koji nespadaju u prosti krajiški striš, ili nisu naročito oslobodjeni, plaćaju dvostruku gore naznačenu izmjeru. U Banatu plaćaju i ovi iznimno za vinograde samo po 3 for., provincijaliste pako plaćaju svakojako dvostruku izmjeru poreza. Ovaj dvostruki porez ima doći u korist onakovim krajiškim kućam, koje su nedužne izgubile radnu spravu i marvu i tako za svoj obstanak došle u nevolju (§. 142.).

Oslobodjeni su od svake zemljištne daće: bašće štopskih i drugih častnikah, činovnikah i ostalih u službi stojećih stranakah, kojimi su bašće u ime službenih užitakah opredieljene; sesije pravoslavnih parokah, monastirske zemlje, u koliko su i dosad monastiri to pravo uživali; zemlje koje su iz pašnjakah na oranice i livade, ili na vinograde i bašće pretvorene za vrieme od 6 godinah, zemlje stranjskih naseljenikah za dozvoljeno si vrieme (§. 144.).

Zemlje, koje slučajno ili provalom oblaka neplodne postanu, imadu se u niži porezni razred staviti ili pako sasvim odpisati (§. 147.).

VII. O porezu za obrte i zaštitu.

Tko se godj u krajini bavi koristnim kakovim poslom i uživa zakonitu javnu zaštitu, ima porazmjerno prinositi u krajišku blagajnu (§. 148.).

Trgovci, koji imadu obsežnije poslove, imadu u obsegu toga posla plaćati primjeran porez sa: 40, 32, 26 ili 20 for., sitničari (Krämer) pako: 16, 12, 9 ili 6 for. (§. 149.) umjetnici i obrtnici: 10, 8, 6 ili 4 fr. (§. 140.); ako se obrtnici ujedno bave i trgovinom, imadu se u porez uvrstiti za obadvje vrsti privriede, a tako isto trgovci i sitničari, ako trguju naravskimi proizvodi još i za ovu privriedu po razmjerju koristi, koju jim nosi (§. 151.).

Stanovnici, koji u krajini živu kano samostalne obitelji, ali neimaju nikakova obrta niti posjeduju zemljišta, plaćaju za zaštitu, koju u krajini uživaju, 4 for. (§. 135.). Neoženjeni krajišnici, kano i neoženjene kalfe bez razlike su slobodni od poreza; nego ako sluge nisu krajišnici, pa služe kod trgovacah ili obrtnikah plaćaju 2 for. za zaštitu (§. 153.).

Izraelitske obitelji u romansko-srbskoj pukovniji imadu po razmjerju svoga većega ili manjega imetka plaćati u ime zaštite 8, 6 i 4 for., ako koji izraelit ima obrt ili trgovinu, ima za ovu privriedu plaćati još poseban porez (§. 154.).

Posjednici mlinah, ako ovi nisu izključivo za to priredjeni, da melju samo za domaću potriebu vlastnikah, plaćaju porez po broju vitlovah, i to od svakoga vitla, koji neprestano melje:

od mlina na ladjah	12	for.	—	kr.
„ podlievača	12	„	—	„
„ nadlievača	6	„	—	„
„ žličnjaka (kašikara)	6	„	—	„
„ vretenjače na konje	4	„	30	„
„ stupe, žage i valjke	4	„	30	„
ako pako mlin samo nekoje vrieme u godini melje, onda od žličnjaka, valjka, žage, stupe i vretenjače	3	„	—	„

(§. 155.).

Ovi temeljni zakoni valjahu za krajinu kroz 44 godine bez znamenitije ili bitne promjene, i samo glede postupanja kod izvršivanja ovih zakonah izdano je više naredabah u formi razjasnivanja i nadopunjivanja (Erläuterungen).

Dogodjaji sbivši se god. 1848. i 1849. dokinuše feudalizam, i tim se promieniše u obće faktično obstojavši odnošaji naroda naprama gospoštinam u provincijalu, pa napose i krajiškoga naroda naprama pridržanomu vlastničtvu krajiških zemaljah.

Ovaj promienjeni temeljni odnošaj zahtieva dakako i promjenu zakona na tom temelju osnovana.

Ponajprvo donese sabor trojedne kraljevine Hrv. Slav. i Dalmacije sazvani u Zagreb na dan 5. lipnja 1848., na kojem je i vojnička krajina zastupana bila, pod čl. XXVI. osnovu zakona, koji se je privremeno do provincijaliziranja krajine uvesti imao.

Oktrojirani ustav od 4. ožujka 1849. podieli krajini ustavni položaj i zastupanje krajiškoga naroda u zakonarstvu. Ali taj ustav bje opozvan, nestupi u život.

Poslje ugušenja magjarske revolucije katastrofom kod Vilagoša činjaše se banu Jelačiću, da okolnostim vojničke krajine poslje te katastrofe neodgovara niti zakonska osnova zemaljskoga sabora od godine 1848., niti ožujski ustav, zato pozove ban povjerenstvo iz krajine na 20. rujna u Beč, da izradi svestranim odnošajem vojniške krajine ad hoc odgovarajuću zakonsku osnovu za uredjenje vojničke krajine. Ova preko ratnoga ministarstva na previšnje odobrenje podnešena osnova bude kod ministarstva znatno preinačena, i steče tako preobražena previšnju sankciju, te bude previšnjim manifestom od 7. svibnja 1850 proglašena i uvedenà kano novi temeljni zakon za vojničku krajinu.

Prevelike važnosti radi, i pošto taj previšnji manifest nije niti u saboru trojedne kraljevine, niti inače u krvatsko-slavonskom provincijalu proglašen, navodim ga ovdje doslovno, da se i ta druga strana našega naroda s njegovim sadržajem upoznati, a po tom državopravni odnošaj i faktični položaj vojničke krajine tim više uvažiti i tim temeljitije presudjivati uzmogne.

„Mi Franjo Josip Prvi, po božjoj milosti cesar austrijanski, kralj ugarski i česki, kralj lombardezki i mljetački, dalmatinski, hrvatski, slavonski, galički, vladimirski i ilirski, kralj jeruzolimski; arhivojvoda austrijanski; veliki vojvoda toskanski i krakovski; vojvoda lotarinski, salcburžki, štajerski, koruški kranjski i bukovinski; veliki knez erdeljski; markgrof moravski, vojvoda gornjo- i dolnjo-slezki, modenski, parmanski, piačentinski i gvastalski, osviećinski i zatorski, tiešinski, furlanski, dubrovački i zadarski; pokneženi grof habsburžki, gorički i gradiški, knez tridentinski i briksenski, markgrof dolnjo- i gornjo-lužički i istrijanski; grof hohenembski, feldkirchski, bregenski i sonenberžki itd.; gospodar Trsta, Kotora i slovenskoga kraja; veliki vojvoda vojvodine srbske itd. itd.

Poručujemo naš carski pozdrav Vam hrabrim i viernim graničarom!

Vi ste za posljednje težko i nevoljno vrieme pokazali i opet kao vriedni unuci praotacah svojih za red i pravicu, za prestolje i domovinu takovu neuzkolebivu hrabrost i odanost i požrtvovanje toliko, da vam se dive narodi sada, a i diviti će vam se, dok je svieta i vieka."

„Odoljivali ste postojanom i kriepkom voljom zamamam naših neprijateljah; učinili ste oduševljenom viernošću nebrojenih žrtavah, vojevali ste poznatom hrabrošću proti unutarnjemu i izvanjskomu neprijatelju, i održavali ste pobjede pod slavnimi barjaci Austrije, kojim već od starine bijaste privikli."

„Budi Vam za to častna hvala Vašega cesara."

„Priznajući, kano što je i pravo, tolike zasluge, oprostismo vas već cesarskim Našim pismom od 31. ožujka prošaste godine dužnosti, da morate vraćati, što bijaste u ime podpomoći od carstva primili, a kako se mir povrati, bila nam je poglavita briga, da se izpune i što brže u život uvedu one polaštice, koje vam s ogledom na osebita razmjerja, u kojih se posjedovanja vaša nalaze, obeća §. 75. državnoga ustava."

„Toga radi dadosmo nalog ministarskomu Našemu vieću, da Nam pomoćju miloga Našega i viernoga bana i drugih veleizkusnih ljudih, koji poznaju potanko želje i potrieboće Vaše, pa zato i pouzdanje Vaše imaju, podnese način, koji bi kadar bio vojničkoj krajini osigurati i u napriedak ne samo važni onaj i dični položaj, štono joj je povjeren, da brani cielost cesarevine, nego i sve to veće njezino napriedovanje u imućnosti i blagostanju."

„Da se ukinu dosadanja feudalna odnošenja i radnje, koje su se odtuda izvodile i koje ste vi carstvu badava morali činiti, da carstvo primi na se odievanje i hranenje graničarskih vojnikah, koji su u službi, da se pokrati služba vojnička, čim se izradi, koliko moguće, po pravici uredjeno upisivanje momakah u službu; da se s obzirom na mjestna odnošenja i običaje narodne osigura i krajini slobodno gibanje obćinskoga života; to su glavne stvari ustava, što Nam ga za hrvatsko-slavonsku i srbko-banatsku krajinu predloži ministarsko Naše vieće."

„Priznajuć i zasluge, koje je vrli Naš graničarski narod pod vojvodstvom vitežkoga svoga bana stekao glede prestolja i domovine, podieljujemo ustavu tomu Naše odobrenje, i s pouzdanjem očekivamo od vas, da ćete svojom poznatom hrabrošću i viernošću biti i u napredak, što bijaste svagda, kriepka

podpora Našega prestolja i cesarevine; u ime česa obećavamo Vam i nadalje cesarsku Našu milost i naklonost.“

Tako dato u našem cesarskom glavnom i stolnom gradu Beču sedmoga svibnja godine hiljadu osamsto i pedesete, vladanja Našega godine druge.

Franjo Josip s. r.

Schwarzenberg, Kraus, Bach, Bruk, Thinfeld, Schmerling, Thun, Kulmer.

Ovim manifestom proglašeni novi temeljni zakon za vojničku krajinu razdieljen je na tri odsjeka, dugi pako odsjek na pet poglavjah, evo ovako:

I. Odsjek: Ustanovljuje obćenita.

II Odsjek: Pravice i dužnosti krajišnikah u obće.

1. Poglavje: O pravu na negibiva dobra napose.
2. Poglavje: O pravicah graničarah učiti se obrtu, trgovini, umjetnosti i znanosti.
3. Poglavje: O kućnom savezu.
4. Poglavje: O dužnosti služenja pod oružjem.
5. Poglavje: O radnji.
6. Poglavje: O porezu.
7. Poglavje: O vojničko krajiških obćinah (komunitetih).

III. Odsjek: Političko razredjenje vojničke krajine.

Sadržaj ovoga zakona većom je stranom, osobito što se tiče dužnostih krajišnikah, suglasan sa zakonom od godine 1807.

Zato navodim ovdje u kratko samo one ustanove, u kojih se ovaj novi od onoga starijega temeljnoga zakona odlikuje:

§. 2. Vojnička krajina i provincijal jednakoga imena čine skupa jednu zemlju, no imadu svoje osebno upravljanje i zastupanje.

§. 4. Stanovnici vojničke krajine dobivaju slobodan obćinski ustav, i svih onih pravicah, koje su stanovnikom ostalih krunovinah darovane, državnim ustavom od 11. ožujka 1849. postaju dionici i oni u toliko, u koliko se iste sudaraju sa svrhami i potreboćami zavoda vojničke krajine.

§. 8. Jezikom zemaljskim (!) osigurava se njihovo pravo u političko-upravnih poslovih krajine, kod sudovh, zatim kod višjih i nižjih učionah.

§. 10. Za sve vojničko-krajiške zemlje ostaje nepromienjeno njihovo dosadanje odredjenje: služiti t. j. pod oružjem u zemlji i izvan zemlje činiti sve vojničke dužnosti po propisu previšnjih naredbah i prinositi za uzdržavanje unutarnjih krajišničkih zavodah.

Za to dobivaju krajišničke kuće sva svoja zakonita posjedovanja za se i za potomke svoje kano pravo vlastničtvo za svagda.

§. 11. Sva ležeća dobra graničarah postaju, čim se izpune svekolike dužnosti, posvema vlastničtvo krajiških kućah.

§ 14. Vojnički častnici i urednici, zatim duhovnici, koji nisu u savezu krajišničke kuće, mogu u krajini kano vlastničtvo steći samo kuću za stanovanje i najviše tri jutra, a trgovci i zanatnici, koji razlučeno od graničarske kuće za sebe živu, najviše šest jutarah zemlje zajedno sa kučištem i dvorištem.

Ovo ograničenje postaje od onoga časa, kako se oni i obitelji njihove podvrgnu stališu krajiškomu.

§. 18. Šume u krajini dobro su državno (?), iza kako se namiri, što carstvo drvah treba za granicu, ima se graničarom polag starih njihovih pravicah iz ovih šumah odredjivati bezplatno, što jim treba drvah za potriebe domaće, za gradjenje i oganj, i to ponajprvo njim, t. j. prije nego se ikomu drugom drvah dade. Graničari imadu zatim pravo svoju najprije popisanu marvu i ostalu životinju na pašu i u žir tjerati, samo ne u branjevine, i to bezplatno i bez vadjenja ceduljah za pašu i žirovinu, zatim izvoziti suho granje i drveće u tri dana svake nedelje, koje će odredjivati starešinstvo obćine u porazumljenju s nadzorničtvom šumah.

Siečenje sitne gradje od bukova i nižega drvlja može se uz odredbu regimente dopustiti i kad nije vrieme drvosjeku, pri čem se medjutim imaju obdržavat šumski zakoni.

Okrajci šumah, koji su izvan medje ili hunke šumske, mogu se odpustiti graničarskim kućam, kojim treba zemlje za njive i livade ili za voćnjake i vinograde.

Dopušteno jim je takodjer polag pravilah, koji će se šumskimi zakoni ustanoviti, u otvorenih šumah kupiti bezplatno žir i bukvicu za potriebu svoje životinje, a tako i koštane, zatim izvan branjevine kositi paprat i korenje od paprati upotrebljivati kano krmu.

Radi šumskoga kvara nesmiju lugari i nadzornici šumah kuće graničarske preiskavati, nego moraju zato, kad se kvar dogodi, najprije iskati punomoćje od poglavarstva; izuzima se samo onaj slučaj, ako lugar koga na samom kvaru zateče i zato za njim u potjeru ide. Ove ustanove uporavljuju se i na tako zvane ritove u banatskoj krajini i u šajkaškom batalijunu.

§. 25. Samo posljednji potomak koje kućne obitelji može oporučnu naredbu učiniti glede negibivoga imetka, ako neima možebiti osobah, za koje je priuzdržano pravo, da se u graničarsku kuću mogu povratiti.

§. 26. Ako neima ni osobah za nasliedje sposobnih ni oporučne naredbe, pripada imetak krajini. Isti će se obraćati na javne svrhe, na darivanje obiteljih, koje imadu malo zemaljah, ili na nove naselbine.

§. 28. Obrtničtvom postupati će se polag pravilah, valjanih u svoj carevini, u koliko po naravi i svrhi vojničke krajine nebudu potriebite druge obsebne naredbe.

§. 56. Način, kako će se ustrojavati bojni i pričuvni batalijuni, a tako i potonja ustanovljenja o vojničkoj dužnosti i o iznimkah od iste obzirom na ovaj štatut, urediti će se osobitimi propisi.

§. 62. Ukida se dužnost naplatne radnje za carstvo; a tako i paševina, koja je do sada u banatskoj krajini obstajala.

§. 65. Porez u krajini urediti će se osebitimi naredbami. Do tada ostaje u krieposti sadašnja porezna sistema.

§. 70. Kakovo će biti zastupničtvo u obijuh ovih vojničko-krajiških (hrvatsko slavoskoj i banatsko-srbskoj) zemljah, to će se urediti osobiti naredbami.

Zanimivo je, kako su ustanove ovoga zakona skoro u svakom §u ili klauzulom kakovom providjene, ili pridržane uredjenju posebnim zakonom, kano što se to uvidja iz gore navedenih §§.: 4, 28, 56, 62, 65 i 70.

Njekoje opet ustanove nestupiše nikad u život, na primjer §. 8. o narodnom jeziku i §. 40. o zastupstvu na saborih.

Da je hrvatsko-slavonska krajina bila zatupana na saborih u Zagrebu godine 1848., 1861., i 1865. nije posljedica zakonske ustanove §. 70. već oportune politike vladine i izbornoga reda od godine 1848. Nasuprot nije srbsko-banatska krajina još nigda učestvovala u kojem zakonodavnom saboru.

Uprav poradi toga, što je napomenutimi klauzulami i obećanimi uvedenimi novimi naredbami opet samovolji pojedinih zapovjednikah ostavljeno otvoreno polje, i što je usljed toga obćenito nezadovoljstvo u krajini zavladalo, morao se opet kakov eksperiment pod naslovom polakšicah pokušati, izbjegavajuć svaku odlučnu i stalnu uredbu.

Takove polakšice izdalo je ratno ministarstvo 5. ožujka 1868. praes. br. 569.

Kakove su to polakšice i kakovo one jamstvo pružaju za svoj obstanak, dovoljno je, da se ovdje navedu samo one na prvom mjestu uvršćene, na §. 8 temeljnoga zakona od godine 1850 odnoseće se „o narodnom jeziku" glaseće, onako kako su na narodnom jeziku u hrv. slavonskoj krajini narodu proglašene.

1. „Da se narodnim jezikom piše pri razpravljanju mirovnoga suda i u svih ostalih razpravah sa stanovnici krajine na satničkih sjednicah i pri poglavarstvu vojničkih obćinah (komunitetah), nadalje u svih obćinskih poslovih, kad se popisuju rieči ili sastavljaju zapisnici kod satnije ili poglavarstva, kad se što riešava, oglašuje ili zapovieda mladjemu od sebe."

„Čisto sudbene razprave imadu poglavarstva komunitetah i nadalje pisati na njemačkom jeziku. A satnija i ta poglavarstva dužna su primati i njemačke molbenice i na istom jeziku razpravljati i riešavati, a od popisah na narodnom jeziku prevode pridati, kad razprava ide na sud ili prizivnicu putem na višu vlast."

2. „Da se postupno razširuje poraba narodnoga jezika na svih glavnih i srednjih učionah tim načinom, da se jednakost njemačkoga i narodnoga jezika nu umu drži, te da se narodnim jezikom izim vjerozakona, povjestnice i zemljopisa malo po malo i ostali predmeti a medju timi povjestnica i zemljopis predavaju, al da bude učenikom prosto na izpitu iz tih predmetah i njemački odgovarati!"

Ako sravnimo gore navedeni §. 8 temeljnoga zakona od god. 1850 sa ovimi polakšicami (ili promjenami ustanovah temeljnoga zakona), to je blagodat tih promjenah bez svakoga komentara tako jasna, kano da bi čutljivu čovjeku oči namazao lukom, pa bi rekao: „glej, kako od veselja plače."

Ovakovih polakšicah, dotično promjenah u ustanovah temeljnoga zakona proglašeno je upravo pedeset.

Premda je u novije vrieme naviešteno više takovih polakšicah, koje su medjutim, kako se razglasilo, uplivom grofa Andrassy-a od-

godjene, zato nemožemo na nje čekati, već zaključujemo ovim organične sisteme, prolazeć na još njekoje s naravi krajiškoga zavoda, s njegovom upravom i s njegovim bićem skopčane uredbe.

B. Naseljenju opustošenih predielah današnju vojničku krajinu sačinjavajućih, postavljena je za podlogu autonomna uprava. To sviedoči osobito povelja Leopolda I. od 7. travnja 1690., koja naseljenikom dozvoljava birati svoje vojvode, a ta čast znači kod vojničkoga naroda ujedno i poglavicu naroda, kako to i dan današnji u vojničkoj krajini faktično obstoji, akoprem na čelu krajiškoga naroda sada stojeće vodje i poglavari nisu po narodu izabrani.

Već prva do 160 godinah prije Leopoldove privilegije u opustošenih zemljah današnje krajine izvedena naseljenja sačinjavahu obćine s knezovi — kano upravitelji obćinah. Knezovi neimadjahu nikakovih pozitivnih naputakah, po kojih bi se imali ravnati, već je svaki postupao onako, kako mu se najbolje svidilo na korist obćine i sigurnosti obćinarah.

Što su obsežnije postajale naselbine, tim se više potreba osjećala, da uprava obćinska lakšega medjusobnoga porazumjenja pa i snažnije obrane radi bude jednolična u svih obćinah.

Prva takova uredba učinjena je diplomom Ferdinanda II. od 5. listopada 1730., kojom je autoritet seoskih knezovah pripoznat i njeki jim dielokrug opredieljen, ali s vremenom postade upliv vojničkih zapovjednikah pretežniji, pak ujedno i silovitiji, a tegobe proti samovoljnim činom vojničkih častnikah dizahu se sve to češće i mnogobrojnije.

Rastuće naseljivanje i napućivanje vojničke krajine, razvijajući se kulturni i materijalni odnošaji zahtjevahu bolju, točniju i umniju upravu, nego što je ona seoskih knezovah i nasilnih častnikah.

Tomu se htjelo zadovoljiti tako zvanim kantonskim regulativom, koji je bio izmedj 1784. i 1787. uveden u cieloj hrvatskoj, slavonskoj i banatskoj krajini.

Po tom regulativu bje upravna vlast od vojničkoga zapovjedničtva razlučena i samostalna. Na čelu uprave svake pojedine pukovnije i šajkaške čete stajao je jedan štopski častnik. Svaka pukovnija imala dva kantona; — na čelo uprave svakoga kantona bijaše postavljen satnik, uz kojega su stajala tri častnika i to: jedan nadporučnik, jedan poručnik i jedan zastavnik, od kojih opet svaki obavljaše upravu jedne satnije.

Akoprem je tim ustrojstvom uprava znatno unapriedjena, to su se ipak iz toga organizma i takove mahne pokazale, koje kantonskoj upravi nedopustiše trajna obstanka. Osobito je zavladala bila demoralizacija, potekla iz nesloge vojničkih i upravnih častnikah, sačinjavajućih konkretni status i zajedničko promicanje u časti, pri čem je ne malo razdraživalo zanemarenje ovih zadnjih, jer u koliko su oni bili revniji i sposobniji u upravi, tim su više zapušćali izobraženje svoje u vojničkoj struci, te se nije kod promicanja u više časti na nje uzimao obzir; — ili ako su oni vojničko zvanje pretežnijim smatrali i više se ob ovom bavili, to je opet trpila uprava.

Da se ovoj neshodnosti doskoči, bude godine 1800. kantonska upravu dokinuta i predana izključivo u ruke vojničkih zapovjednikah i častnikah, tako da je pukovnik imao u svojih rukuh ujedinjenu vojničku i upravnu vlast nad pukovnijom.

U ovom sistemu pojaviše se opet druge neshodnosti, koje su stranom već prije uvedenja kantonskoga regulativa postojale, stranom pako iz samoga sistema proniknule.

U prvu vrst spadahu opet nasilja i samovolja nikakovom kontrolom neograničenih zapovjednikah i častnikah a druga vrst nedostatka ove uprave pojavi se ponajviše u tom, što vojnički častnici nisu bili dosta vješti upravi i nastojeć više oko svojega napredka u vršenju vojničkih svojih dužnostih ili zanemariše upravu ili bijahu češće izmienjivani kod upravne struke, kojoj i onako nedorasli neimadoše niti vremena prisvojiti si potrebna znanja i crpiti izkustva neobhodno nuždna za praktično promicanje uprave.

Opet od naroda podignute tegobe dadoše povoda zrielijemu promišljanju i iztraživanju o shodnoj i vojnički narod zadovoljavajućoj upravi, pri čem bude pronadjeno: da će najbolje biti, ako se ostavi ujedinjena vojnička i upravna vlast u rukuh pukovnikah i dotično u satnijah u rukuh satnikah, ali da jim se pridiele zajedno s timi zapovjednici za upravne čine odgovorni izviestitelji; i pošto vojničkomu narodu nebi tobož civilni činovnik imponirati mogao, to je za nuždno pronadjeno, da ovi referenti dobiju vojničke naslove i vojničko odielo — ali da sačinjavaju medju se posebni od vojničkoga sasvim odeljeni status.

Shodno ovim načelom uveden bje naredbom ratnoga vieća od 30. ožujka 1808. odiel upraviteljah častnikah (Grenz-Verwaltungs-Offiziere).

Ovi zvaničnici nastupiše 1. studenoga iste godine svoje uredovanje, u koju svrhu bude kod svake pukovnije i kod šajkaške čete uz pukovnika namješten satnik, i u svakoj satniji uz satnika jedan nadporučnik ili poručnik, koji su u cieloj hrvatskoj, slavonskoj i banatskoj krajini (izključivo šajkaške čete) sačinjavali medjusobni konkretualni status.

Ovi upravitelji častnici baveći se izključivo političko-ekonomičkom upravom, mogoše steći izkustva i vještine, te po mogućnosti zadovoljiti svojemu zvanju. Njihov položaj bijaše ujedno izdašna kontrola proti samovolji zapovjednikah, pak i protivno mogoše zapovjednici prepriečiti svaku uredovnu zloporabu upraviteljah častnikah.

Uz oto se pobrine pridvorno ratno vieće o pribavljanju dovoljno izobraženih i za krajišku upravu sposobnih častnikah, te opredieli god. 1821. za šest mladićah novčane podpore (štipendije), da se u Gracu na Štajeru stranom na tamošnjem liceju a stranom na Joaneumu trogodišnjim tečajem za upravu krajišku znanstveno priprave.

Godine 1839. bude broj tih pripravnikah za upravnu službu povišen na 10, ali naučni tečaj smaljen na dva ljeta.

Poslje uvedenja temeljnoga zakona od 7. svibnja 1850 nastanu takodjer njeke, ali samo nuzgredne promjene u organizmu upraviteljnoga osoblja.

Podučavanje krajiskih mladićah u Gracu bude zapušćeno, ili bolje rekuć u Beč prenešeno.

Upravitelji častnici budu još uže spojeni sa vojničkim častničtvom, jer prvim bude podieljeno namjesto gologa vojničkoga naslova svojstvo pravih vojničkih častnikah i podpuno vojničko odielo.

Povrh toga bude za njih razprostranjeno promicanje u časti do generala, a kod ratnoga ministarstarstva i kod zemaljskih vrhovnih zapovjedničtvah referat političke krajiške uprave iz rukuh civilnih činovnikah predan u ruke krajiških upraviteljah častnikah, tako da je kod ratnoga ministarstva na čelu odsjeka za vojničku krajinu ili jedan general ili pukovnik, a kod zemaljskih vrhovnih zapovjedničtvah vodio referat krajiške uprave ili pukovnik ili podpukovnik, kod pukovnijah pako i kod šajkaškoga batalijuna jedan četnik, uz kojega bje pridieljen još po jedan satnik, dočim kod satnijah postojao kano i prvo po jedan poručnik ili nadporučnik.

Tako je stojao do sada sklopljen organizam političkoga upraviteljstva za vojničku krajinu.

Djelokrug častnikah krajiškoga upraviteljstva kod satnijah obsežniji je, nego li ikojih političkih činovnikah u drugih pokrajinah carevine. Njim nadleži u obće izvršivanje ne samo čisto političko administrativnih posalah, nego takodjer i sudbenih, u koliko se tiče pomiriteljnoga i disciplinarnoga sudstva nad krajišnici nevojnici mužkoga i ženskoga spola; — na nje spada obavljanje svih i svakovrstnih pismenih sastavakah, pobiranje i zaračunavanje poreza i potrošarine, izplaćivanje i zaračunavanje sistemiziranih plaćah i drugih pristojbah, uzdržavanje komunikacijah i izvadjanje gradjevinah, nadziranje učionah, sastavljanje crkvenih i obćinskih računah, oni obavljaju popisivanje naroda, novakah, za školu sposobne mladeži, potrebnoga gradiva za javne gradjevine, za krajiška stanja i gospodarstvene sgrade, oni su odgovorni za šumski red, za uredno postupanje s doznačivanjem gradje, goriva, žirovine i paše, oni vode razprave o diobah krajiških zadrugah i o prodaji i promjenjivanju zemaljah, redarstveno nadziranje sajmovah, vage, mjere, ograničenih obrtah itd. jednom riečju „upravitelji častnici u krajini pravi su „fac totum".

C. Pravosudju u vojničkoj krajini nalazi se prvi trag u diplomi Ferdinanda II. od 5. listopada 1630., izdanoj za slovensku (varaždinsku) krajinu.

Svakoj kapitaniji bude podieljen jedan veliki sudac, kojemu bje pridruženo 8 prisjednikah, koje su birali i vrhovnomu zapovjedničtvu za naimenovanje predlagali knezovi i starešine.

U sjednicah ovoga sudišta imao je prisustvovati zapriseženi bilježnik. Ovo sudište imalo je postupati po naputku, sadržanu u istoj diplomi.

Tečajem vremena postao je taj sustav sudišta i njemu za pravilo izdan naputak nedostatnim; i zato je, kako je ova vrst sudištah kroz 124 godine izvršivala pravosudje, novi sudbeni organizam i postupovnik uveden godine 1754. sistemom zvanim „krajiške pravice".

Ovim sistemom uvedeni su: za svaki generalat višje sudište i za svaku pukovniju pukovnijski sud. Prve vrsti sudove predstavljaše po jedan glavni sudac (General Auditor) a druge vrsti po jedan pukovnijski sudac (Regiments-Auditor); — ovim zadnjim su u slučajevih važnijih i po odredbah vrhovnoga ili pukovnijskoga zapovjednika pridieljivani prisjednici izmedju viših i nižih častnikah.

Za pravilo u kriminalnih i privatnih parnicah bude propisano: prirodno pravo i deset zapoviedih božjih, kriminalni red Karola V. Ferdinanda III. i Josipa I., a za vojnike još napose „ratni članci“ (Kriegs-Artikel) — zatim još pisano obće pravo, kako bje vršeno u nasljednih pokrajinah i u koliko se slagalo s ostalimi uredbami u krajini.

Uz promjenu političkoga organizma u krajini, to jest uvedenjem kantonskoga regulativa, bude i pravosudna struka naredbom od 27. veljače 1787. tako nadopunjena, da su kod vrhovnih zapovjedničtvah na mjesto glavnih sudacah postavljena tako zvana „Judicia delegata“, a u Beču uvedeno prizivno sudište druge molbe.

Ujedno izdan bje i naputak za krajiška sudišta, kojim bje normiran kazneni privatopravni, ostavštinski, skrbnički i parbeni postupak.

Tečajem vremena uvedeni su u krajini kazneni zakoni, kako su se ovi rabili za vojsku po vojničkih sudovih, s iznimkami koje su obzirom na posebne odnošaje krajiške bile potrebne.

Pukovnijski sudci budu pomnožani, tako da je kod pojedinih pukovnijah po 3—5 takovih sudacah s naslovom četnikah, satnikah, nadporučnikah i poručnikah namješteno; — vojničke občine (komuniteti) dobile su posebno sudište prve molbe s jednakim postupovnikom i s istimi kaznenimi i privatopravnimi zakoni, kako su uvedeni kod pukovnijah.

Od najveće je važnosti u pogledu krajiške sudbenosti uredba od 13. kolovoza 1822., kojom je kod satnijah u privatopravnih poslovih uveden nagodbeni postupak. Taj postupak ima mjesta samo pred sjednicom satničkom, koja ima biti sastavljena iz 9 članovah i koja se svake osmice na stalno opredieljeni dan ima obdržavati. Prije nego što može tko krajišnika poradi tražbine kakove kod urednoga suda tužiti, mora sa tuženikom pred satničkom sjednicom pokušati dobrovoljnu nagodbu. Ako se ova postigne, upiše se u propisani tako zvani „nagodbeni zapisnik“ i ima se ovjeroviti s podpisi svih članovah sjednice. Takova izvansudbena i dobrovoljna nagodba ima istu valjanost, koju i sudbena nagodba ili pravomoćnom postala odsuda, te se može na temelju iste izvesti ovršba. Ako se pako dobrovoljna nagodba nepostigne, može tužitelj zahtievati svjedočbu, da je dobrovoljna nagodba pokušana bez uspjeha, i u tom mu je slučaju slobodno postupati pred urednim sudom. **O v o j e d o i s t a i n s t i t u c i j a, k o j u b i**

valjalo svuda uvesti na korist seljačkoga zakonom nevješta narodu.

D. U krajini kano u njeko dōba pustom zemljištu morale su se uz naseljivanje naroda bez iznimke podizati nove sgrade za prebivanje i za gospodarstvo. Tom prigodom gradilo se samo za vlastitu porabu, a nikomu niti nije u pamet došlo, da bi sgradu podigao za iznajmljenje ili na dobit.

U takovom stanju nije bilo moguće častnike i druge službenike, neimajuće svojega vlastitoga posjeda, drugim načinom ukonačiti izim gradjenjem državnih sgradah o državnom trošku. Prvih vremenah obstanka krajine zadovoljavali su se častnici drvenimi sgradami po običnom seljačkom sustavu; — ali umnoženjem naroda i razvitkom poljodjelstva, obrtah i trgovine umnožalo se i službeno osoblje nižih i viših stepenah, te se moralo gledati da i sgrade budu i uglednije i prostranije. Gradjenje takovih stanjah kano ne manje i gradjenje valjanih cestah i mostovah, crkavah, školskih i drugih javnih sgradah, zahtievaše u gradjevnih poslovih, u sastavljanju osnovah i troškovnih proračunih vještih strukovnjakah pa i osebitu skrb krajiških oblastih ne samo u pogledu potrebe javnih sgradah i gradjevinah, već i u pogledu znamenitih troškovah za takove gradjevine. S takovih razlogah proizašla je naredba od 30. ožujka 1811., kojom bude gradjevna struka uredjena.

Po toj uredbi zavedena su gradjevna ravnateljstva kod zemaljskih vrhovnih zapovjedničtvah; kod pukovnijah: po jedan gradjevni satnik, kojemu su za rukovodjenje gradjevnih posalah dodani jedan zidarski i jedan tesarski polir, a kod satnijah budu za obavljanje manjih poslovah i popravakah dva prosta zidara i jedan tesar uz godišnju nagradu od 12 for. sr. za svakoga. Ako su ovi rukodjelci kod većih gradjevinah sudjelovali, dobivali su tri četvrti obične nadnice zidarske ili tesarske.

U novije doba oduzet je gradjevnim častnikom vojnički naslov, te su postavljeni u red vojničkih činovnikah s naslovi ravnatelja, mjernika I. i II. reda, pristava itd.

Pod rukovodstvom i nastojanjem takovoga gradjevnoga osoblja podignute se u krajini, osobito u štopskih središtih i u toplicah topuskih i romanskih (u Mehadiji) znamenite, a u obće tako mnogobrojne, prevažnijom stranom iz tvrdoga gradiva izvedene sgrade, da su sada s malimi iznimkami svi službenici u krajini, izim vojnikah u krajiškoj zadrugi živućih, providjeni sa državnimi stanovi, koji zajedno sa sgradami topličkimi, kontumacijalnimi, bolničkimi i

još u njekoje druge svrhe podignutimi veliki imetak vojničke krajine.

E. Da tako razvita i s tolikim troškom skopčana vojnička političko-ekonomička pravosudna i prosvjetna uprava s nuzgrednimi svojimi strukami, kako se ona predstavlja u vojničkoj krajini, imade svoj nutarnji ekonomički red i evidenciju, uvedene su kod svake krajiške pukovnije i kod šajkaške čete najprvo godine 1803 računarske pisarne, koje su zatim s naputkom od 4. svibnja 1808 i naredbom od 10. listopada 1821 nadopunjene, bolje uredjene uz koliko moguće jednostavnija načela računovodstva.

Pukovnijska računska pisarna razdieljena je po glavnih svojih predmetih na dva odsjeka, i to: na vojnički i upraviteljni odsjek; svakomu odsjeku bio je na čelu jedan računovodja s vojničkim naslovom satnika, nadporučnika ili poručnika. Njim bijaše pridieljeno polag potrebe po njekoliko furirah.

U novije vrieme pretvoreni su i računovodje u svojoj časti s vojničkoga naslova na vojničko činovničtvo pod naslovom računarskih oficijalah i pomoćnikah.

Poglavita zadaća pukovnijskoga računarstva jest točno zaračunavanje svih prihodah i razhodah krajiške zaklade (Grenz-Proventenkassa), zatim držanje u očevidnosti pokretne i nepokretne krajiške imovine, a ne manje oružja, strieljiva, vojničke sprave i oprave.

Uz računarske pisarne stoji ured gruntovnički (Grundbuchs-Amt) s jednim knjigovodjom.

F. Liečničko osoblje vojničke krajine zastupano je kod svakoga vrhovnoga zapovjedničtva po jednom štopskom liečniku; kod svake pukovnije po jednom pukovnijskom i jednom nadliečniku a kod svake satnije po jednom liečniku. Izim toga ima još kod svake po jedna primalja i jedan živinar.

Kupališta u Topuskom i Mehadiji imadu svoje posebne liečnike. Predstojnici kontumacah na turskoj medji moraju imati svojstvo liečnika.

G. Učiteljstvo je kod zemaljskih vrhovnih zapovjedničtvah zastupano po jednom nadzorniku školah. Vojnička krajina ima dvije višje gimnazije: u Senju i u Vinkovcih, izim toga u sriemskih Karlovcih gimnaziju, koja imade posebnu svoju zakladu, iz koje se uzdržava; zatim dvije više realke: u Rakovcu kod Karlovca i u Pančevu i 4 niže realke: u Gospiću, Petrinji, Belovaru i u Mitrovici.

U svakoj krajiškoj pukovniji postoji jedna višja normalka sa 3 razreda, i šest trivijalnih učionah sa 2 razreda.

Učitelji svih spomenutih učevnih zavodah (izim onih na gimnaziji u sriemskih Karlovcih) dobivaju plaću iz krajiške zaklade.

Izim ovih tako zvanih erarijalnih njemačkih učionah imade još obćinskih učionah, koje uzdržavaju dotične obćine.

Nauka se predaje na gimnazijah, realkah normalkah i trivijalnih školah u njemačkom jeziku, izuzam vjeronauk i njekoje manje znamenite predmete.

Na više obćinskih učionah predaje se nauka kano i na trivijalkah njemačkim jezikom.

IV.

Imovina vojničke krajine.

a) Kako su se predieli, sačinjavajući sadašnju vojnišku krajinu u šestnajstom i sedamnaestom vieku opustošili, postajala su zemljišta neobradjivana, te se šume mogoše naravskim procesom razploditi i podignuti. Mir i tišina pustinje osigura jim bujan uzrast, i tako postane zemljište današnje krajine s malimi iznimkami skoro jedan sklop šumah.

Nadošli naseljenici izabraše si naselište po svojoj volji i okrčiše šume, koliko jim je zemlje trebalo. Na koliko su se s vremenom naselbine, umnožavale u toliko manje postajahu šume i tim većma bijaše prekinut njihov sklop.

Napokon je trebalo prepriečiti, da se šume neunište i nastojati, da se sačuvaju kano obće narodno dobro i kano jedan od najprvih uvjetah narodnoga blagostanja osobito u zemlji, u kojoj su obrti, trgovina i promet bili još neprobudjeni a narod se ponajviše bavio gojenjem marve.

U tu svrhu bude godine 1787. uz kantonsku upravu uveden šumski red, polag kojega šume budu odlučene od obradjenih zemaljah i obćinskih pašnjakah, te zaokružene i omedjašene. Krčenje šumah bude zabranjeno i čuvanje istih povjereno osoblju u tu svrhu postavljenu i zaprisežene. Da se troškovi čuvanja šumah uzmognu namiriti, bude za one, koji su drvetom ili drugim plodom šumskim željeli služiti se a neimali prava na užitak, ustanovljena

bje primjerna pristojba a odmjerena pó mjestnoj vriednosti pronadjenoj za onda obzirom na valjanost raznoga drveća i drugih šumskih plodovah za tehničko upravljanje šumah ter bude za karlovačku krajinu jedan, za bansku i varaždinsku jedan, za slavonsku jedan i za banatsku jedan šumski ravnatelj, a u svakoj pukovniji po jedan obilazitelj šumah (Waldbereiter) namješten; onda dva lugara na konjih i na prostor od 1000—3000 ralih po jedan lugar postavljen. Šumski ravnatelji bili su podredjeni dotičnoj brigadi, obilazitelji šumah zapovjedničtvu kantonah, a poslje pukovničkim zapovjednikom, lugari kantonskim častnikom a poslje zapovjednikom satnijah.

Kantonska, a poslje satnička uprava bila je nadležna lugare i šumske užitke kontrolirati.

Da se pako uzmogne iz krajiških šumah po načelih umnoga gospodarstva, prostoru i bogatstvu uzrasta odgovarajući dobitak izvaditi i prema tomu šume sjeći i pomladjivati, trebalo je prije svega saznati njihov prostor i godišnji prirast.

Godine 1807. odredi nadvojvoda Ljudevit kano bivši vrhovni nadzornik vojničke krajine premjerenje, opisanje, razredjenje i procienjenje krajiških šumah, i već godine 1808. počelo se mjeriti u otočkoj i ogulinskoj pukovniji, pak u banskoj, slavonskoj i banatskoj krajini; ali godine 1809. porodivši se francezki rat prekine ovo poslovanje, a sljedivši mir razciepi krajinu odstupljenjem karlovačkoga i banskoga generalata pod vladu francezku. Premjerenje šumah moglo se dakle godine 1810. nastaviti samo u slavonskoj i banatskoj krajini. Koncem godine 1812. dovršeno je premjerenje šumah varadinske pukovnije, titeljskoga batalijuna i vojničkih komunitetah: varadinskoga i karlovačkoga.

Premjerenje šumah brodske i gradiške pukovnije ostade nedovršeno jer i opet ratom prekinuto.

U romansko-srbskoj pukovniji premjereno je do konca godine 1812. dvanajst kotarah sa 43.000 ralih, kojim resultatom se pokazao prostor šumah ote pukovnije mnogo većim, nego se predmnievalo. Od g. 1816. činile su se priprave za nastavljenje premjerenja šumah, koje je ipak tek g. 1820. nastavljeno, u savezu s mapiranjem cjelokupne monarkije, ali je istom u najnovije vrieme dovršeno.

Budući da mi nisu resultati toga premjerenja na ruci, navesti ću ovdje prostor krajiških šumah po štatistiki dvorskoga savjetnika Hietzingera. Ovi podatci osnovani su stranom na popisu sastavljenu 1816. i 1817., zatim na izmjeri od godine 1810.—1812.

Polag popisa od god. 1817. iznosio je prostor šumah:

u ličkoj pukovniji	136.599	ralih,
„ otočkoj „	195 581	ral,
„ ogulinskoj „	205.300	ralih,
„ slunjskoj „	54.772	rali,
u karlovačkoj dakle krajini	592.252	rali.

Polag izvieśćah šumarskih od godine 1818. imala je:

I. banska pukovnija	67.679	ralih,
II. „ „	74.068	„
obćina Petrinja	1.949	„
dakle banska krajina	143.696	ralih.

U varaždinskoj krajini iznosio je posjed po popisu od godine 1817. i to:

u križevačkoj pukovniji	97.071	ral,
„ gjurgjevačkoj „	125.366	ralih,
ukupno u varaždinskoj krajini	222.437	ralih.

Šume u slavonskoj krajini zauzimaju prostora, i to polag popisa od god. 1815.

u gradiškoj pukovniji	117.771	ral,
„ brodskoj „	315.723	rali,
a po izmjeri od godine 1810 do 1812.		
„ varadinskoj pukovniji	91.901	ral,
„ šajkaškom batalijunu	4.350	ralih,
„ karlovačkoj obćini	744	rali,
„ varadinskoj „	543	„
ukupno u slavonskoj krajini	354.032	rali.

U banatskoj krajini bilo je šumah godine 1817.:

u njemačko-banatskoj pukovniji	8.852	rali,
„ romansko-srbskoj „	468.025	ralih,
ukupno u banatskoj krajini	467.877	ralih.

U cieloj dakle krajini, i to:

u karlovačkom generalatu	592.252	rali,
„ banovačkom „	143.696	ralih,
„ varaždinskom „	222.437	„
„ slavonskoj krajini	354.032	rali,
u banatskoj „	476.877	ralih,
svega skupa u cieloj krajini	1,789.294	rali.

ili $178^9/_{10}$ □ miljah.

Neće po mojem mnienju biti pretjerano, ako se od ovoga prostora, koji bi zauzimale krajiške šume, obzirom na krčevine, izvedene od dobe sastavljenih popisah i na zaokruženja učinjena potonjim reguliranjem i omedjašenjem šumah odbije 5%; to bi se za sada taj prostor mogao sigurno označiti sa 1,699.840 ralih, ili 170 □ miljah.

Vrsti drvlja, što se u ovih šumah nalaze, mogu se dovoljnom sigurnošću označiti evo ovako:

U ličkoj pukovniji $^8/_{10}$ iglava (Nadelholz), $^2/_{10}$ listava drvlja (Laubholz).

U otočkoj pukovniji $^7/_{10}$ iglava, $^3/_{10}$ listava drvlja.

U ogulinskoj pukovniji $^6/_{10}$ iglava, $^4/_{10}$ listava drvlja.

U slunjskoj i I. banskoj pukovniji $^4/_{10}$ hrastova, $^6/_{10}$ bukova i drug h vrstih drvlja.

U II. banskoj i gradiškoj pukovniji $^5/_{10}$ hrastovine i $^5/_{10}$ bukovine.

U brodskoj i varadinskoj pukovniji $^8/_{10}$ hrastovine i $^2/_{10}$ bukovine i drugih vrstih.

U varaždinskoj krajini $^7/_{10}$ hrastovine $^3/_{10}$ bukovine i drugih vrstih.

U njemačko-banatskoj pukovniji i titeljskom batalijunu $^9/_{10}$ hrastovine i $^1/_{10}$ drugoga raznoga drveća, medju kojim će biti vrba porazmjerno najviše zastupana.

U romansko-srbskoj krajini $^5/_{10}$ iglava i $^5/_{10}$ listava drveća.

Ako se i. može razmjerje šumskoga uzrasta po obćenitoj razredbi s dovoljnom sigurnošću ustanoviti na glavne dvije vrsti empiričke, tim je teže pronaći godišnji priraštaj bez špecijalnih procienah; — a još težje je pronaći vriednost krajiškis šumah iz šumskih prihodah, pošto su sasvim nedostatni podatci o šumskih užitcih krajiških kućah, i pošto prihodi iz šumah u gotovosti iznose jedva $^2/_{10}$ onoga, što krajišnici uživaju, i zato prihod u gotovosti sam za sebe niti izdaleka nepredstavlja onoga faktora, po kojem bi se mogla pronaći vriednost krajiških šumah.

Ja ću ovdje samo na oko udariti najnižu vriednost tih šumah, ako uzmem, da bi popriečno jedna ral šume bez zemljišta mogla izmetnuti 100 for., pak bi potom mjerilu iznosila vriednost svih krajiških šumah 169,984.000 for., ili smatrajuć šumu kano glavnicu po 5% ukamaćenu, to bi ona na godinu izmetala koristi najmanje 8,450.000 for. jer uzrast hrastovih šumah u II. banskoj, križevačkoj, gjurgjevačkoj, gradiškoj, brodskoj, varadinskoj i njemačko-

banatskoj pukovniji i u titeljskom batalijunu takav je, da jedna ral može izmetnuti 800 for. do 1000 for. vriednosti.

Već odmah pri početku mjerenja šumah uvidjelo se, da šumske pristojbe, kako su godine 1787. bile odmjerene, neodgovaraju više niti prometnim (trgovačkim) odnošajem, zato bude nova tarifa za šumske proizvode izradjena i po ratnom vieću pod 19. siečnja 1811. izdana.

Tom tarifom razredjuje se gradjevno i obrtničko drvo, a napose opet gorivo, svako u pet razredah.

Tom naredbom bijaše ustanovljena pristojba za gradivo i tokarsko drvo od stabalah iznad 15 palacah promiera za kubičnu stopu:

u I razredu 12, u II. razredu 8, u III. razredu 6, u IV. razredu 4, u V. razredu 2 krajcara srebra:

a za gorivo od hvata 6 stopah visoka, 6 stopah široka i 3 stope dugačka drveća:

I. razreda 2 for., II. razreda 1 for. 30 kr., III. razreda 1 for. IV. razreda 40 kr., i V. razreda 30 kr. srebra.

Pristojbe za sitno drvlje, potriebno za obrte i gospodarstvo, razredjene su stranom polag običnih seoskih kolah dotično polag vozovah, a stranom po komadih i snopovih.

Tako isto podvrgnuto je stalnim pristojbam guljenje kore, struganje smole, šumska žirovina, paša za marvu i za pčele.

Za provincijaliste su pristojbe za žirovinu i pašu podvostručene naprama pristojbam za krajišnike.

U toj za varaždinsku, slovensku i banatsku krajinu izdanoj naredbi nespominje se karlovačka i banska krajina s toga razloga, što su te dvije krajine godine 1811. kad je ota uredba izdana, bile u francezkoj vladi.

Znamenito je i to, da se i u toj naredbi nečini nikakva razlika glede vlastničtva šumah, to jest nespominje se nigdje: da li su državne, občinske ili privatne šume, već se označuje jednostavno — „šuma“ — „šumska pristojba“ — „šumski kvar“ — „šumske hunke“ itd.

U bitnosti su onom naredbom preinačene samo pristojbe za šumske užitke, dočim su sve ostale ustanove šumskoga reda od godine 1787. ostavljene netaknute.

1839. bijaše uveden šumski naputak, izradjen po ravnatelju šumah u Banatu (Bachoffenu), ali taj naputak ukinut je konačno sljedećom naredbom:

Usljed previšnje odluke od 3 veljače 1860. protegnut je šumski zakon od 3. prosinca 1852., izdani za njemačko-slovenske pokrajine (držav. zak. list br. 250.: 1852.), a previšnjim patentom od 24. lipnja 1857. (drž. zak. list br. 121.) takodjer u hrvatsko slavonskom provincijalu uvedeni, na vojničku krajinu s njekojimi u pogledu posebnih odnošajih vojn. krajine potriebnimi promjenami.

U savezu s uvedenjem toga šumskoga zakona u vojničkoj krajini, izdani su takodjer propisi o premjerenju i procienjivanju šumah, o uvedenju i obdržavanju šumskoga gospodarstva i o organizaciji šumarske službe u vojničkoj krajini.

Šumski zakon razdieljen je na sljedeće odsjeke:

I. O gospodarenju šumami.
II. O dobivanju šumskih proizvodah.
III. O šumskih požarih i o šumskih kvarovih.
IV. O čuvanju šumah.
V. O prekršajih proti sigurnosti šumskoga vlastničtva, kano i oblastih, kojim nadleži iztraživanje i kaznjenje takovih, kano i svih ostalih u ovom zakonu označenih prekršajah, i o postupku na to se odnosećem.
VI. O ustanovah glede naknade počinjenih šumskih kvarovah.
VII. O stepenih nadležnoga postupanja, dotično o molbah i prizivih.

Zatim sliede prilozi:

A. Prisega za šumarsko osoblje.
B. Prijavnica o prekršajih proti šumskomu vlastničtvu.
C. Kazneni registar, — a osobito je važan prilog.
D. Načela, polag kojih se ima sastaviti cienik o šumskih pristojbah i naknadah za šumske kvarove.

U odsjeku I. označuju se šume vojničke krajine evo ovako:

§. 1. Šume se razlikuju:

a) na erarijalne krajiške šume (Aerarial-Grenz-Forste), to jest: erarijalne i takove šume, kojimi neposriedno upravljaju vojničke krajine;
b) na obćinske šume, to jest: takove šume i nasadi na paševini ili na šumskom zemljištu, koje je vlaštničtvom vojničkih krajiških obćinah i vojničkih komunitetah;
c) na privatne šume, to jest: šume i nasadi u većem obsegu na zemljah krajiških, monastirskih, zadužbinskih, zakladnih ili na zemljah takovih zadrugah, koje su sklopljene na privatopravnih odnošajih, stojećih pod porezom kano šume, oranice ili livade.

U ovom §. označuju se dakle pod „a)“ kano ererijalne krajiške to jest: da je krajiški erar vlastnik tih šumah; — da se ovo vlastničtvo još bolje izrazi i lakše uvidi, navesti ću još njekoje §§., u kojih je taj izraz uvršćen.

U §. 3. navodi se:

Posječeni šumski predieli imadu se pomladiti kod vojničkih krajiških erarijalnih i obćinskih šumah [§. 1. a) i b)] (bei den Militär-Grenz-Ararial- und Gemeinde-Wäldern) najkašnje za pet godinah.

§. 9. Šume, obterećene službostmi (Servituten), ne samo da se moraju sačuvati, nego i polag dolikujućega ustrajnoga gospodarenja obradjivati.

Službosti, kojimi su erarijalne šume u vojničkoj krajini [§. 1. a)] obterećene, označene su u temeljnom zakonu izdanu previšnjim patentom od 7. svibnja 1850. za c. kr. hrvatsko-slavonsku i banatsko-srbsku i vojničku krajinu. (§. 18. i 19.).

U VII. odsjeku šumskoga zakona glasi pod §. 77. druga alinea evo ovako:

U ostalom valjaju za naredbe ovih zakonom dopušćene sljedeće ustanove:

a) Ako je najnižja politička oblast (pukovničko, batalijunsko zapovjedničtvo ili magistrat) nadležna bila odrediti, onda ide priziv u drugoj molbi na političku zemaljsku oblast (zemaljsko glavno zapovjedničtvo) — a u trećoj molbi na vrhovno zapovjedničtvo vojske.

b) U koliko je zemaljsko glavno zapovjedničtvo bilo vlastno u prvoj molbi odluku izreći, ide priziv na vrhovno zapovjedničtvo vojske, preko kojega neima prizivu više mjesta niti u onom slučaju, ako je:

c) njemu odluka neposriedno pripadala.

Propis o premjerenju i procienenju šumah i ob uvedenju šumskoga gospodarstva u erarijalnih šumah u c. kr. vojničkoj krajini.

Ovaj propis razredjen je na:

I. obće odredbe,
II. izmjerenje i nacrt šumah,
III. procjene uzrasta,
IV. osnovanje gospodarenja,
V. procjena priraštaja,
VI. izradjivanje pojedinih gospodarstvenih nacrtah.

VII. propisi ob osoblju, kojemu nadleži izradjivanje gospodarstvenih osnovah i kakov oblik imadu dobiti te gospodarstvene osnove.

U ovom propisu razvita su znanstvena strukovna načela, po kojih se ima umno šumsko gospodarstvo u vojničkoj krajini urediti; i budući da nesadržava ništa zakonito pozitivna, to je samo razredba toga propisa navedena ovdje radi obćenitoga pregleda o šumskoj upravi u krajini.

Uredba o šumarskoj službi u c kr. vojničkoj krajini.

Ovom uredbom ustanovljuje se u uvodu najprvo: šumarsko osoblje za vojničku krajinu, zatim se označuju plaće, užitci i mirovine toga osoblja. Beriva u gotovu novcu izplaćuje krajiška prihodarinska zaklada. Osoblje šumarskoga ravnateljstva u Zagrebu dobiva svoja beriva iz vojničke blagajne zagrebačke na račun dohodakah varaždinsko-gjurjevačke pukovnije, a šumarsko ravnateljstvo u Temišvaru, iz vojničke blagajne temišvarske na račun dohodakah njemačko banatske pukovnije.

Ravnateljstvo u Zagrebu sastavljeno je iz ravnatelja, dva šumarnika i dva šumara; — ono u Temišvaru iz ravnatelja, jednoga šumarnika i jednoga šumara.

Kod pojedinih krajiških pukovnijah i kod titeljskoga batalijuna postoji šumarski ured, sastavljen kod otočke pukovnije: od jednoga šumarnika i jednoga nadšumara; kod romansko-banatske pukovnije: od jednoga šumarnika i dva nadšumara; kod njemačko-banatske pukovnije i šajkaškoga batalijuna namješten je po jedan šumar I. razreda; kod ostalih pukovnijah pako po jedan nadšumar.

Kod pukovnijah je status nižjega šumarskoga osoblja sljedeći:

			šumarah,	narednikah,	lugarah.
kod	ličke	pukovnije:	6	16	39
„	otočke	„	9	23	69
„	ogulinske	„	7	14	32
„	slunjske	„	5	10	26
„	I. banovačke	„	4	8	24
„	II. banovačke	„	5	10	36
„	križevačke	„	3	12	34
„	gjurgjevačke	„	5	14	48
„	gradiške	„	5	10	36
„	brodske	„	6	12	48
„	varadinske	„	6	13	30

	šumarah,	narednikah,	lugarah.
kod niemačko-banatske pukovnije:	1	1	10
„ srbsko-banatske „	6	15	41
„ romansko-banatske „	23	54	131
„ titeljskoga batalijuna	1	1	6

Uredba o šumarskoj službi razredjena je u ostalom na četiri poglavja, od kojih prvo ima tri odsjeka.

I. Poglavje.

I. Odsjek.

O ravnateljstvih krajiškoga šumarstva (Grenz-Forst-Direktionen).

§. 1. Ravnateljstva šumarska odvisna su neposredno kano savjetujući strukovni pomoćni uredi od zemaljskih glavnih zapovjedničtvah, od kojih dobivaju naloge i kojim imadu podnašati svoja izviešća.

§. 2. Krajiške oblasti podnašaju sva svoja izviešća i predloge u šumskih predmetih zemaljskomu glavnomu zapovjedničtvu putem šumarskoga ravnateljstsva, koje je dužno tim podneskom dodati svoje opazke i svoja mnienja.

2. Odsjek.

O pukovnijskih i batalijunskih krajiških šumarskih uredih.

§. 9. Pukovnijski i dotično batalijunski šumarski uredi sačinjavaju prvi stepen oblastih, pozvanih na upravu šumah vojničke krajine.

Kano što je šumarsko ravnateljstvo zemaljskomu glavnomu zapozjedničtvu, tako išto su šumarski uredi neposredno podčinjeni pukovnijiskomu, titeljskomu batalijunskomu zapovjedničtvu.

§. 13. Pošto su satnije za sve šume svojega kotara s dotičnim osobljem šumarah, narednikah i lugarah odgovorne, zato moraju one neprekidno biti obaviešćivane o svih na upravu šumah odnosećih se naredbah.

3. Odsjek.

O šumarih.

§. 15. alinea 2. U svakom postojećem šumskom kotaru ima biti smiešten jedan šumar s neposriednim podredjenjem pod satničko zapovjedničtvo.

II. Poglavje.

O poslovanju kod satničkih, pukovnijskih i batalijunskih šumarskih uredih.

§. 36. U svrhu očevidnosti posebnih na šumsko gospodarenje odnosećih se poslovah, ima satnija sljedeće upisnike.

a) upisnik šumskih medjah,
b) gospodarstvenu osnovu,
c) obći upisnik za šumske doznake,
d) upisnik odštetah za šumske kvarove,
e) upisnik šumarskih prijavah.

§. 60. Iz zapisnikah šumskih doznakah, u koje se svi doznačeni šumski proizvodi moraju upisivati, imadu pukovnijski ili batalijunski šumarski činovnici sastavljati mjesečne izkaze o šumskom prihodu, koje će pukovnija i dotični titeljski batalijun bez prilogah u jednom primjerku putem šumarskoga ravnateljstva podnositi zemaljskomu glavnomu zapovjedničtvu, koje će polag navedenih opazakah izdavati daljne riešenje.

Šumski prihodi imadu se po primjerku 22. unositi u prihodarinsku blagajnu (Proventen-Kassa) dotične pukovnije ili batalijuna.

§. 61. alinea 1. Vrhu svih u dotičnoj satniji za pošumljenje i pomladjenje šumah potrebnih uzgojnih radnjah ima šumar polag primjerka 23. odnosna na njegov kotar, u sporazumljenju s dotičnom satnijom svake godine početkom mjeseca kolovoza izraditi gojitbenu osnovu, koja se ima podnesti pukovnijskomu dotično batalijunskomu zapovjedničtvu;

alinea 3. Izvadjanje radnjah, gojitbenom osnovom odobrenih kano i polaganje računa nadleži krajiškim oblastim, strukovna uprava i nadziranje pako šumarskomu osoblju.

III. Poglavje.

O ustanovah glede naknade šumskih kvarovih i postupka kod prekršajah proti sigurnosti šumskoga vlastničtva.

IV. Poglavje.

O služnostih u erarijalnih šumah vojničke krajine.

§. 71. alinea g). Podieljenje šumskih odsječinah, što no se nalaze izvan šumskih medjašah u vlastničtvo privatno, dozvoljuje zemaljsko glavno zapovjedničtvo na predlog satnije i pukovnije.

Ovi odlomci iz šumskih naredabah navode se ovdje samo poradi toga, da se vidi, da na upravu i naziranje krajiških šumah nitko izim krajiških oblastih nije uticao niti neutiče; da niti šumarsko osoblje nije nadležno uticati u upravu šumah inače, nego u strogo strukovnih predmetih ili pako samo u empiričko čuvanje šumah; da prihodi iz šumah teku u krajišku prihodarinsku zakladu; da su izključivo krajiške oblasti nadležne razpolagati šumskimi proizvodi, šumskimi prihodi i samim šumskim zemljištem; napokon, da krajiške oblasti sasvim autonomno u ime krajine vrše upravu krajiških šumah s podpunom nadležnosti pravoga vlastnika odnosno i na samo zemljište.

b) Vojnička krajina ima takodjer svoje kraljevštine (regalia minora), kojimi takodjer izključivo upravljaju krajiške oblasti, od kojih teku prihodi neposriedno u vojničku krajišku prihodarinsku zakladu.

Dok je carinom (Zollgefälle) pobiranom na turskoj medji i u krajiškom primorju, regalom rudarskim i solnim upravljala u krajini od njekada ugarska komora, (u novije vrieme financijalne oblasti), uživala je krajina neprekidno i bez svakoga uticanja ili smetanja od strane kameralnih oblastih pravo točenja pića, pravo na vode i obale, dakle i na ribarenje, na mlinarstvo, na mostovinu, tako isto i pravo na cestarinu, na kopanje kamena, žganje vapna, na toplice i uza svoje šume i pravo na lov.

Vojnička krajiška uprava davala je i daje u ime krajine sva spomenuta prava pod zakup ili je udarila na izvršivanje kojega od tih pravah izravan ili neizravan porez (kano na primjer na mline, na kopanje kamena), pak su i svi iz tih pravah dobiveni prihodi tekli izključivo u krajišku prihodarinsku zakladu.

c) Pošto je krajiškomu zavodu bila jedna od glavnih zadaćah, da čuva i brani zapadnu Europu proti orientalnoj kugi, to joj je takodjer nadležalo, da na medji podigne zdravstvene urede, koji su bili jedina otvorena vrata, kroz koja se iz turskih državah moglo pod pažnjom zdravstvenoga osoblja ulaziti u krajinu i kroz ovu ići dalje naprama zapadu.

Cielom medjom izmed vojničke krajine i Turske bila je ova i još je opasana sa stražarami, u kojih su krajišnici stražu stajali i oprezni bili, da nitko neprelazi preko medje izim kroz kontumacije i da se tim načinom preprieče nasilja, neredi i kradje, osobito pako unašanje smrtonosnih bolestih u krajinu i iza nje ležeće pokrajine.

U to ime ustanovljene su njekoje pristojbe, koje imadu putnici plaćati i koje su uzimane za prolazeće stvari. Ove pristojbe tekle su i teku takodjer u krajišku prihodarinsku zakladu, koja plaća zdravstveno osoblje, koja podignu i uzdržava u tu svrhu potrebne sgrade.

Vojnička krajina ima dakle sljedeće svoje prihode, kojimi krajiške oblasti izključivo razpolažu.

1. Zemljarinu od oranicah, livadah, vinogradah i voćnjakah,
2. Porez na trgovinu i obrte.
3. Porez na mline.
4. Pristojbe za osobnu zaštitu.
5. Šumske pristojbe za gradivo, obrtničko drvo, gorivo, žirovinu pašarinu, za šiške, gubu itd.
6. Zakupninu za točenje pića.
7. Zakupninu za ribarenje.
8. Mostovinu, cestarinu, i plavovinu.
9. Obalarinu.
10. Pristojbe za kopanje kamena, žganje vapna.
11. Kontumacijalne pristojbe.

Ovi dohodci dovoljni su bili za namirivanje upravnih troškovah, pak ako i nije karlovačka krajina imala u tu svrhu dovoljna prihoda, to su u tom odnošaju stajale krajiške pukovnije u solidarnom savezu, imajuć jednu zadaću pak i zajedničku prihodarinsku zakladu, te se pokrivao manjak karlovačke krajine suviškom drugih krajiških pukovnijah.

Kako je već prije dokazivano, prinosili su štajerski, koruški i kranjski staleži znatnu godišnju svotu za uzdržavanje varaždinske, staleži hrvatski za uzdržavanje banske krajine; izim toga pridonosila je komorska zaklada za plaće svećeničke u hrvatskoj krajini, za gradjevine u karlovačkoj i varaždinskoj, za gradjenje trgovačkih cestah u karlovačkoj, slavonskoj i banatskoj krajini, onda za gradjenje kontumacijalnih i kordunskih sgradah u slavonskoj i banatskoj krajini, za gradjenje ladjah u šajkaškom batalijunu — svotu od godišnjih 133.497 for. u srebru.

Dok su prvi napomenuti prinesci još u prošlom stoljeću prestali, odpali su do godine 1819 i oni prinesci od strane komorske zaklade, i tako je vojničkoj krajiškoj prihodarinskoj zakladi uztegnut prihod u godišnjem iznosu od 300.000 for.

Prinesci obećani krajini iz povišene ciene soli, nisu se nigda davali, pak je ipak vojnička krajina ne samo troškove svoje

uprave iz vlastitih dohodakah podmirivala, već je u mirno doba hranila i odievala svoje vojnike a povrh toga još u gotovu novcu pridonosila do troškovah za potrebe krajiške vojske, koja se je imala pokrivati iz obćih državnih sredstvah.

Uza sve to pri̇̃štedila je vojnička krajina liepa novca svojom uredjenom upravom.

U tom pravcu odlikuje se vojnička krajina, stojeća sve do današnjega dana u iznimnom položaju i odružena iz svake zajednice s drugimi pokrajinami od onih, koje u ovo novije doba imadu svake godine znatan deficit.

d) Pošto nije u običaju bilo proračune i računske zaključke vojničke krajine, kano ni one ukupne državne vojske proglašivati ili javnosti predavati sve do godine 1861., kad su jih počeli pretresivati u državnomu vieću, pak su se to doba prihodi i troškovi vojničke krajine u budgetu ratnoga ministarstva s prihodi i razhodi cielokupne državne vojske tako pomiešali, da jih nije moguće bez špecijalnih podlogah razabrati, i zato niti nije moguće dokazati, u kakovu su razmjerju ovo zadnjih deset godinah stajali prihodi i razhodi vojničke krajine; ali se zna, da je vojnička krajina već koncem god. 1821. imala čista prištedjena imetka, dotično aktivnu tražbinu od 1.317.893 for. $22^7/_8$ krajcarah.

Ovaj aktivni imetak krajiške dohodarinske zaklade narastao je do konca godine 1847. na $4^1/_2$ milijuna forintih u srebru.

e) Uz ovu prištednju imala je vojnička krajina još i svoje pričuvno blago (Schatz). To blago sastavljeno je iz različnih zakladah, koji su prihodi bili namienjeni različnim svrham, kano na pr. za uzdržavanje bolnicah, učionah, sirotah, itd.

Ovakovih zakladah bilo je na broju 50 do 60. Godine 1804. bude zaključeno sve te zaklade složit u jednu, dospievajuće kamate prilagati glavnici toliko, da bi se s njezinim prihodom obće koristne svrhe za boljak krajine s uspiehom promicati mogle. Spojene ote zaklade dobiše naslov: „zaklada zajedničkoga krajiškoga imetka“ (Allgemeiner Grenz-Vermögens-Fond).

Ona je bila na sahrani kod obćenite vojničke blagajne u Beču (Universal-Kriegs-Zahlamt).

Godine 1804., kad je ova zaklada pod napomenutim imenom utemeljena, imala je ona koncem mjeseca listopada što u državnih, što u privatnih obveznicah, što pako u gotovu novcu glavnicu od . . . . 737.813 for. $23^1/_2$ kr.,

koncem mjeseca listopada 1821 . . . 1,560.974 for. $27\frac{1}{8}$ kr.
umnožala se dakle u prkos sbivšoj se godine 1811. financijalnoj nevolji (pod imenom škale) ova zaklada kroz 17 godinah za 823.161 for. $4\frac{2}{8}$ kr.

Pošto se takove glavnice, kojih se kamati glavnici pribijaju, podvostručavaju za 14 godinah, to je dakle „zaklada zajedničkoga krajiškoga imetka" već godine 1863. morala imati glavnicu od 12,486.795 for. $38\frac{4}{8}$ kr.

Ali eto! već od godine 1848. neima niti prihodarinskoj niti ovoj zakladi zajedničkoga imetka niti traga niti glasa!

Pridvorno ratno vieće (Hofkriegsrath), koje je imalo u rukuh vrhovnu upravu krajiške imovine, izčeznulo je, ovoga mjesto zauzevše ratno ministarstvo (Kriegsministerium) i za ovim sliedivše vrhovno zapovjedničtvo vojske (Armeeoberkommando), stajalo je valjda naprama vojničkoj krajini u istom odnošaju, kano što i ratno vieće, a sada postojeće ustavno ratno ministarstvo, na mjesto da po ustavnih načelih razpravlja interese svojoj vrhovnoj upravi podčinjena naroda u sporazumljenju s ovim, radi tako, kano da je krajiški narod i njegovo dobro, imovina njegova, kojom može po svojoj absolutnoj volji upravljati, nehajeć, da u krajini živi, još čil i do samosviesti dospio narod, koji će, tražeć gradjanska i politička prava, znati potražiti i račun o svojoj krvavo stečenoj i oružjem u ruci obranjenoj imovini.

f) Još mi je napomenuti, da vojnička krajina posjeduje liep broj krasnih sgradah, podignutih stranom gotovim novcem, uzetim iz dohodakah krajine, stranom pako pod imenom rabote sa žuljevi i voznom marvom krajišnikah.

Uz ote sgrade ima većih i manjih, ali dobro uredjenih bašćah i voćnjakah.

Koncem upravne godine 1821. iznosila je vriednost takovih nepokretnostih 3,536.337 for. 12 kr.

Pošto je poslje toga vremena mnogo takovih sgradah podignuto, i pošto je od ono doba ciena materijalu i zemljištu znatno poskočila, to se razumjeva samo po sebi, da je sad i vriednost sgradah i zemaljah mnogo veća, nego je pred 50 godinah mogla biti, i neće nimalo pretjerano biti, ako se vriednost toga negibivoga krajiškoga inventara udari na 5,000.000 for.

Imovina vojničke krajine predstavlja se bez uračunanja privatne imovine: vojničke sprave, oružja i streljiva i bez uračunanja neplodne inače skupe imovine, kano što su: ceste i mostovi, zatim

bez uračunanja pokretnoga inventara, kamo spada: gradja svake vrsti, gradjevno orudje, pokućtvo i sprave u sgradah, osebito u učionah, učevna sriedstva itd. po prilici evo ovako:

1.	erarijalne krajiške sgrade skupa sa zemljišti k njim spadajućimi	5,000.000	for.
2.	krajiške šume	169,984.000	„
3.	pištednje krajiške prihodarinske zaklade .	4,500.000	„
4.	zaklada zajedničkoga krajiškoga imetka koncem godine 1863	12,486.795	„
	skupa . .	191,970.795	for.

Taj imetak nosio bi, kad bi se s njimi pravilno upravljalo,

korist od godišnjih	9,598.539	for.
i kad bi se još k tomu pribrojili izravni porezi i drugi dohodci sa	2,500.000	„
to bi onda predstavljalo godišnji prihod od . .	12,098.539	for.
ili kad bi se od šumskih prihodah u ime užitakah krajiških kućah odbila polovica sa	4,249.600	for.
onda bi još bilo prihoda za namirenje troškovah za upravu i druge javne i državne potrebe . .	7,848.939	for.

U nepokretnoj imovini vojničke krajine leži garancija za poduzeća, koja bi se izvesti imala, da se do sad u materijalnom stanju zanemareni krajiški narod oporavi, i to u prvom redu morala bi se krajinom povući željeznica od Dunava pa do jadranskoga mora i u Senju sagraditi valjana luka, zatim, da se podupre i podigne obrtnost i trgovina.

V.

Krajiško pitanje.

Iz historičkoga se diela ove razprave razabire, u koju je svrhu jedan diel Hrvatske i Slavonije odieljen i na vojničku ustrojen i koja bje zadaća vojničke krajine. Od kako je Turska slomljena, te ne samo neprieti nikakova pogibelj s te strane, nego se pače velevlasti natječu, da tursku carevinu tobož radi ravnovjesja uzdrže, od tada je nestalo glavnoga uzroka za uzdržanje vojničke krajine. Vojnička je krajina svoj zadatak slavno

riešila: bijaše kroz stoljeća čvrstim zidom, o koji se razbijaše turska sila.

Ali i sam duh sadanjega vremena ruši vojnički sustav.

U cielom je izobraženom svietu priznana istina, da se narod bez prosvjete i to prosvjete na osnovi svoga jezika, svojih uspomenah i običajah, nemože dovíti materijalnoga blagostanja. Ovu nam istinu potvrdjuje vojnička krajina. Jer tko znade, da je već godine 1807. dvorski tajnik „Pidol„ kad je izumio proslavljeni „Grenz-Grund-Gesetz“ u svojem blaženstvu predstavljao si krajiški narod kano „božje angjele“, koji neimaju nikakovih fizičnih potreboćah, niti u svojem čistom srdcu kakove zavisti ili zle ćudi, pak je strpao uz jedno ognjište i uz jedan lonac zadrugu s kapitulacijom doživotne vojničke službe i rabotisanjem do 60 godišnje starosti; — tko zna, da je zadrugi za temelj služilo načelo mogućnosti koliko većega broja vojnikah; — tko zna, da se na tom načelu osnovao sistem unovačivanja od pet odraslih mužkaracah po tri, od četirijuh po tri, od trijuh po dva, od dvajuh po jedan; — tko je vidio, da su upravo najkriepčiji mladići uzimani u vojnike, a slabiji i starci ostavljani za obradjivanje mrtve zemlje i i za rabotovanje; — tko zna, da su krajiški vojnici često po više godinah izvan zemlje na vojsci bili, kano što su bili od godine 1831 do 1835. u Italiji, pa da su krajišnici po gjekoju godinu uzastopce u proljeću polazili na vojnicu a na jesen se kući vraćali, kano što je bilo godinah 1859., 1860. i 1861., te je vidio, kako je rod i družina to svaki put odilazećemu svojemu vojniku po njekoliko forintih na put u torbu metala, kako je kod kuće ostavši otac morao skrbiti hranu za sebe, za ženu, za snahu i njezinu djecu, pak i za povrativšega se pred zimu sina, neprivriedivšega u najbolje doba poljske radnje upravo ništa; — tko je vidio, da je u vrieme mira krajiški vojnik svake treće, a kadkad svake druge nedelje morao na neprekidnih sedam danah na stražu k štopu ili na kordun, a prvo nego je otišao, doći k satniji na pregled i razredbu stražah (Kommandirung); — tko zna, da je taj stražar iz udaljenijih predjelah morao, da u pravo doba stigne na opredieljeno si miesto, po jedan i po dva dana prvo od kuće poći, a da je opet toliko vremena trebao za putovanje natrag kući; — tko zna, da je taj stražar pripadajuću si plaću za vrieme službe na straži, sastojeću se iz njekoliko novčićah primio tek mjesec danah poslje obavljene straže i dok je „Verpflegsliste“ podnešena pukovničkomu zapovjedničtvu na obredjenje i isplatu; — tko zna, da su čardaci na kordunu s čisto

malimi iznimkami udaljeni od selah, da stražar nesmije ići iz stražare, izim kad ide u patrolu, i da patrola smije ići samo kordunom od jednoga čardaka do drugoga, nedotaknuv se sela; — taj će znati i to, da si stražar nije mogao svaki dan kupiti hrane, što ju je trebao, nego da ju je morao odnesti od kuće; — taj će takodjer znati, da stražar uz oružje i djebanu (Munition) nije mogao na ledjih nositi hrane za sedam, i polag mjestnih okolnostih za 9. do 11 danah, već da je morao to natovariti na kljuse i pošto nije opet mogao i ovo krmiti i smjestiti na čardaku, već ga je morao kući povratiti, pak će taj i to znati, da je uz stražara još jedan momak ići morao, da kljuse natrag dovede; — te tko je vidio, da je takov stražar, primivši poslje mjesec danah plaću za obavljenu stražu, poslje, kako su mu uztegnuti njekoji grošići za kefice, remence, ili kako se sve te stvari zovu pod zajedničkim nazivom „kleine Propriäteten“ — izručene mu pare odnio u krčmu te se malo okriepio, i ako mu je još koji novčić preostao, kupio ženi špijudu, djerdjen ili mindjuše, pa bez pare kući došao; — taj će takodjer znati, da od ote plaće kano hvaljene nadoknade za dangubu momakah i marve i za potrošenu hranu, kuća, dotično zadruga nedobi ni novćića; — te tko si je uzeo truda malko proračunati vriednost izgubljenih radinih silah i trošak za hranu i odjeću, taj je lasno pronašao, da je u vrieme mira svaki krajiški vojnik preko godine po odbitku sistemizirane naknade za odjeću, stajao kuću troška od najmanje 100 for; izuzam varaždinsku krajinu, koja već kroz 180 godinah nije neposredno bila u doticaju s Turskom, već se smatrala kao krajiška reserva, koja je samo u izvanrednih slučajevih dolazila na kordun, kano na primjer godine 1834., kad su Turci bili udarili na Cetinj; — nadalje tko zna, da poprieчno na pol sesije zemlje stoji jedan vojnik u službi, taj je lahko mogao račun učiniti, da je ta krajiška kuća u vrieme mira od pol sesije zemlje, dakle od 12 do 18 ralih, uz porez u gotovu novcu od 8 do 12 for., što je bio na to zemljište udaren, nosila od tako neznatna, stranom neplodna, a ponajviše u pomanjkanju radinih silah zapuštena posjeda nečuven u svietu teret od 106 do 112 for.; — povrh toga još krvni porez u ratu! — Neima toga koji bi u stanju bio procieniti i novčanom svotom sravniti naše žrtve, štono trunu na bečkom briegu u prateru, na ugarskih pustarah i pod talijanskimi tvrdjami od godine 1848. i 1849.! — tko li bi se usudio procieniti prerano ubojitim oružjem uništen život zdrava, kriepka i umno nadarena čovjeka, osobito onda kad gine na štetu

i žalost roda i poroda od srca i krvi svoje? — to najbolje znadu i osjećaju tamo izranjeni i osakaćeni krajišnici, razcviljeni roditelji tugujuće udovice, otčinske zaštite i podpore lišena sirotčad tamo izginulih krajiških vojnikah; — tko sve to zna, taj se nemože čuditi, da u vojničkoj krajini uz dosta obilan, akoprem u njekojih predjelih neplodan zemljištni posjed u narodu vlada siromaštvo, golota i oskudica svega, čim se drugi sudržavljani nasladjuju.

A što da rečem o obrtih, o prometu i o mogućnosti poštene privriede?

Dosta će biti, ako rečem, da krajišnik bez dozvole nikud ni koraka učiniti, dakle nikamo otići nemože, jer se veli, da to služba nedopušta; — ostani dakle kod kuće, pa prodaj, ako si što na tvojem zemljištu proizveo, ili komad marve, ako je imaš, pak si kupi soli i opanke!

Ali ima ipak jedna vrst sretnih krajišnikah, a to su oni, što no su „an den k. k. Trivial- oder deutschen Gemeindeschulen" položili doktorat iz njemačke slovnice i računice uključivo „4 species"; pa su bili i gospodin kapral, ili još sretniji gospodin stražmeštar te su izpisani (ausroullirt), oženjeni, imadu četvero i više djece, a nevikli poljskomu radu. Što sad! Hajde, holcmicu na glavu, torbu na ledja, pak u Osiek ili u Zagreb, pa pitaj, nebi li tko znao kazati, ima li gdje izpražnjeno mjesto „Amtsdienera" diurniste ili možebit pisara kod kojega advokata, i ako si tako natumarao na kojega dobričinu, koji će ti pribaviti što takove zasluge — eto ti sreće! I sbilja, tko je prolazio sokaci osiečkimi ili zagrebačkimi, taj je odmah po bliedu licu, gladom obnemoglu tielu i plašivu hodu upoznao pitomce trivijalnih i c. kr. obćinskih njemačkih učionah krajiških. Žena i djeca ostala su dakako, kod kuće, a zadruga piše i poručuje: ti si turio ruke u careve žepove a mi hranimo tvoju djecu, šalji dakle! — daj toliko i toliko, jer nam je postradala stoka, moramo ju opet da zametnemo; — po tukao nas je led, pa moramo, da kupimo žita, itd. — ako neposalješ a mi ćemo tvoju kopilad baciti van iz kuće, pa neka ide trbuhom za kruhom! — Što ćeš siroma već šalji — pa gladuj.

Sretniji su oni od takove gospode, koji polučiše mjesto gradskoga pandura u slavom i slobodnom kralj. gradu po alfabetu; u Karlovcu, Koprivnici, Križevcu, Osieku, Požegi, Varaždinu ili Zagrebu, jer se tamo može redarstvenim ugledom priviriti oko mesnicah, pekarnah, krčmah i gostionah, pak po poslovici „ako i necuri, ipak ponešto kaplje" — te ondje zalogaj filekah, ovdje peretac,

tamo čašica rakije, ovdje čaša vina, — pa kako je propisani sat zatvora već minuo i po koji sekser, — i eto, odmah je lice vedrije i rumenije, korak pouzdaniji pogled ponositiji, te je gospodstvo uzpostavljeno u svoju ugledni čast.

Neka mi oproste braća jednokrvna, mila i draga, što iznosim na vidjelo njihovu golotinju, njihovo moralno poniženje i druževnu propalost, — ja neželim uvriediti braće svoje, jer dobro znam da ste vi nekrivi i nedužni tomu svojemu, vas i vaš narod kompromitirajućemu nevoljnomu položaju; — dapače prigovor ovaj ide na one, koji su s pristranom ili naduvenom lukavošću i zločudnošću svojom osnovali takov sistem odhranjivanja od poroda i krvi dične i dobroćudne krajiške mladeži, iz kojega sistema je morala proizići sekta pritvorne služnosti i helotah. Braća vaša kod kuće stenju u jarmu nametnutu jim bujnim rodom i plodom do trideset i nekoliko eksperimentalnih sistemah, težećih za takovim kulturnim preporodjenjem našega naroda, kako niti sin otca, niti majka kćeri nebi razumieti i poznati mogla, pak da izčezne ime slavnih boriocah za častni krst, za pravicu i svietlu krunu dičnih svojih cesarah. Ali braćo! neka vas to osviesti i uputi, kako ćete svoju još kod kuće se nahodeću djecu na bolji put navesti i uputiti ju moći, da se grije na vlastitom od slavnih praotacah nasliedjenom ognjištu, da obradjuje vlastito svoje dobro, da si trudom i umom svojim, marlivošću, štednjom i triezuošću svojom pribave materijalnu neodvislost, da si uzgriju srce svoje žarkim domoljubjem i nastoje umne darove svoje podignuti na viši stepen znanosti i izobraženosti, koja će njim pa i cielomu našemu narodu ujamčiti dostojno mjesto medju ostalimi izobraženimi narodi; tada će prestati sadanje preziranje i pogrdjivanje dičnoga plemena krajiškoga, koje će, kako mu se spone vojničke uprave skinu s noguh i s vrata, prirodjenim svojim bistrim umom prionuti oko rada i odbiti od sebe nezaslužene prigovore helotske nemarnosti, lienosti i pobliepnih težnjah za sablaznim gospodstvom.

Sistemi, koji su narodu krajiškomu crnom koprenom zastirali svietlo uma, propadali su jedan za drugim, narod krajiški ostao je još čil i živ.

Sam krajiški puk ćuti nuždu, da iz vojničkoga predje u slobodan gradjanski život. Ovu je svoju želju on poslje 1848. god. žešće očitovao, kano što svjedoči predstavka sabora 1848. g. od 10. srpnja, na dalje predstavka krajiških zastupnikah od 5. sprnja 1861. iz tadanjega sabora trojedne krajine, pa na njoj osnovani zakonski

članak ob ukinuću vojničke krajine, napokon sisačka predstavka od 8. rujna 1869. koju su sve krajiške obćine prisvojile, i s njom jednaka, koju je ugledna deputacija krajiška mjeseca svibnja 1870. nosila pred priestolje. U svih ovih izjavah narod je krajiški jednoglasno zahtievao, da mu se skine s ledjah vojnički sustav, i da se utjelovi gradjanskoj Hrvatskoj i Slavoniji, da tim postane dionikom ustavnosti i bude gospodarom svoje sudbine.

Ove izjave slažu se u bitnosti s previšnjom naredbom od 19. kolovoza 1869. u koliko se naime izriče o dokinuću krajine u načelu, samo što se od nje razlikuju glede načina, kojim da se rieši krajiško pitanje i glede obsega. Zastupnici naime krajine u suglasju s državnim pravom trojedne kraljevine traže svoje: prvo da se krajina imade dokinuti, a način ukinuća ustanoviti u cjelokupnom saboru dalm.-hrv.-slav.; jer ovo pitanje spada samo na taj sabor i na krunu; drugo, da se krajina nedokida čestimice, nego sva ujedno; da ciela predje u život ustavan, kano što je ciela podnosila vojnički sustav.

Na cielokupnom saboru imadu se izmedju zastupnikah gradjanskoga i vojničkoga diela Hrvatske i Slavonije riešiti još druga pitanja, koja imadu svoj koren u dobi njihova odieljenja.

Takova su pitanja: ima li vojnička krajina pravo na krajiška nepokretna dobra, osobito na erarijalne krajiške šume i sgrade, za tim na prištednje krajiške prihodarinske zaklade i na zakladu zajedničkoga krajiškoga imetka, onda na regalija? pa ako imade, da li je ona dužna ova prava i imovinu s moralnom ili fizičnom kojom osobom dieliti, ili jih izključivo za sebe upotriebljivati? pa kakova je jamstva ona vlastna tražiti, da joj se nekrnje ova prava i ta imovina?

Na ova ću pitanja kušati sada odgovoriti po svojem uvjerenju

Nepokretna državna dobra . . .

Nepokretna državna dobra u hrvatsko-slavonskom provincijalu, (a tako isto i u Banatu), razdieljenja su kano „donacije“ medju sjajnu i presvietlu gospodu, koja prinose svoj dio za javne potriebe hrvatsko-slavonske (banastko-ugarske) domovine.

Državna dobra hrvatsko-slavonske krajine, (a tako isto srbsko-banatske krajine) nerazdieljena su i vlastničtvo su zajedničko vojničke krajine, kojega se prihodi obraćaju na javne potriebe krajiškoga naroda.

Smatralo se zemljište vojničke krajine s koje mu drago strane, ono nemože biti vlastničtvom druge zemlje i drugoga naroda, osim

vojničke krajine, odnosno hrvatsko slavonske države i njezina naroda.

Kako je već sprieda o historičkom začetku i razvitku vojničke krajine napomenuto, osigurao je cesar Ferdinand I. poveljom od godine 1564. varaždinskim krajišnikom u znak zahvalnosti za vojničku uslugu proti Zapolji slobodan posjed njim izručenih kotarah, — a Leopold I. obećao je, darovao i dozvolio je poveljom od 6. travnja 1690. svim i pojedinim naseljenikom slobodan posjed gibivih i negibivih dobarah.

Rieč „slobodan posjed kotarah“ sadržava već sama u sebi sve vrsti zemljištah u dotičnih kotarih ležećih, dakle i šumah; — a rieč svim i pojedinim nemože se inače tumačiti, nego posjed, koji je svim zajedničko, ili pako samo pojedinim izključivo pripadajuće dobro.

Vojvoda Hildburghausen opredieli godine 1742. i 1746. ustavom po sebi za varaždinsku i karlovačku krajinu izradjenim i po Mariji Tereziji odobrenim, da se prihodi tih krajinah imadu izključivo upotriebiti na domaću korist.

Godine 1747. bude u slavonskoj krajini po primjeru feudalne komorske uprave rabota uvedena, i za prihode te krajine osnovana krajiška blagajna, kojoj su godine 1753. takodjer i prihodi od šumah doznačeni.

Godine 1754. bude feudalizam u tako zvanih krajiških pravicah jasno izražen ustanovom čl. IV. §. 2., kojom je označen sav krajiški posjed kano vojnička nadarbina (Militär-Grenz-Lehen). Ovo feudalno načelo pridržano je u „kantonskom regulativu“ god. 1787. i u „krajiškom temeljnom zakoniku“ od godine 1807. Sistemalnom naredbom od god. 1800. i temeljnim krajiškim zakonikom od god. 1807. završen je taj feudalni odnošaj prenešenjem rabotne dužnosti na zemljištni posjed.

Manifestom od 7. svibnja 1850., kojim je izdan za krajinu novi temeljni zakonik, naročito §om 11. upućen je feudalni odnošaj i predan je krajišnikom njihov posjed u podpuno vlastničtvo; §om 18. toga temeljnoga zakonika označene su šume kano državne, iz kojih se ima ponajprvo namiriti erarijalna potrieba krajine, zatim pako prvo svakoga drugoga, potriebe krajiških kućah.

U šumskom zakonu od god. 1860. nazivaju se te šume takodjer kano krajiške erarijalne, ili erarijalne krajiške, ili pako kao erarijalne šume u krajini.

Ove varijacije u izrazu nisu ništa drugo, nego pomućeni birokratički pojam o bitnosti same stvari.

Za presudjivanje, tko je vlastnik krajiških šumah, valja pravni naslov vlastničtva tražiti izključivo u diplomah, to jest: u privilegijah Ferdinanda I. i Leopold I. priznatih i potvrdjenih od više vladarah austrijskih kano nasljednikah izdavateljah tih privilegijah.

U strogom smislu tih privilegijah, sve je zemljište, koje su naseljenici kano vojnički krajišnici od Turakah osvojili, zasjeli i proti Turkom branili i obranili, pravo vlastničtvo svih krajišnikah zajedno. Iz ove zajednice izlučeni su ili medjusobnim mučkim sporazumljenjem, ili pako poglavarstvenim dozvolenjem posjedovanja pojedinih familijah, kako su jih ove zasjele, ili kako su jim predane, kako njimi obradjivane i faktično uživane, pak su i u gruntovnici na njihovo ime upisane.

Preostalo zemljište, koje sačinjava zajednu imovinu ciele krajine i svih krajišnikah zajedno, označeno je običnim uredovnim nazivom erarijalnoga krajiškoga dobra, iz kojega su prihodi tekli u krajišku prihodarinsku zakladu i izključivo upotrebljivani na korist i na nutarnje potriebe krajine.

Ovaj pravni naslov vlastničtva osniva se na medjusobnih ugovorih (pacta conventa) onovremenih vladarah i naselivšega se naroda, dočim oni prvi ponudiše, a ovi drugi prihvatiše ponudjeni si posjed i uvjete ovomu za temelj postavljene.

Ovi ugovori odobreni su takodjer na zahtievanje narodnih povjerenikah po više vladarah.

Jednostrano pretvorenje toga pravnoga odnošaja u feudalni, nemože se zakonitim niti pravnim, dakle niti valjanim nazvati, jer medjusobni ugovori mogu se samo u sporazumljenju obadvijuh interesiranih stranakah preinačiti ili sasvim ukinuti.

Neima dokaza, da je narod kano druga ugovorom vezana stranka ikad o tom preinačenju pravnoga naslova pitan, a još manje da je ikad na to preinačenje pristao; — nasuprot tomu dokazuje poviest, da je narod više putah proti takovoj samovolji i izselenjem, pa i oružanom rukom prosvjedovao; ali da se nigda uvjetom toga ugovora iznevjerio nije, vršeć sve do danas dužnosti vojničke službe u zemlji i izvan zemlje kano uviet pravnoga posjedovanja svojega zemljišta

Ali uzmimo, što ipak pravno valjanim pripoznati nemožemo, da je feudalni sistem u vojničkoj krajini zakonito uveden: to se

ipak niti tim naslovom nemože narušiti pravo vlastničtva vojničke krajine kano takove na šume u krajini ležeće.

Po feudalnom pravu pripadalo bi vrhovno vlastničtvo zemljišta kruni, dotično državi. Ovo pravo vršio je u ime krune ili države vladar, bez da je ovlašćen bio sam za sebe takova krunska dobra uživati; dapače imali su prihodi krunskih dobarah doći državi u korist. Vladar je bio vlastan za državu zaslužne osobe bezuvjetno ili uvjetno nadariti s krunskim dobrom.

Ima dosta primjera, da su i moralne osobe, korporacije ili zavodi takove nadarbine ili neposriedno dobile od krune, ili su na nje s privolenjem krune prenešene od trećih u posjedu bivših.

Takove nadarbine dobiše tečajem XVIII. vieka u Slavoniji od zemaljah Turkom otetih Kordove, Pejačevići, Odeskalki, Jankovići, Kuhni, Prandavi, Festetići, biskup i kaptol djakovački, naukovna zaklada i drugi.

Nadarbenici (Lehensträger) ostaviše, što je bilo najboljih zemaljah, (oranicah, livadah, šumah i vinogradah) za sebe i za vlastiti užitak — ostalo pako razdieliše kmetom uz uvjet urbarijalnih podavanjah i uz pridržanje prava gospoštine (salvo jure dominali) kano vlastnika tih urbarijalnih selištah.

Pak što se dogodilo s otimi feudalno urbarijalnimi posjedi? Rabota je ukinuta, patentom od 2. ožujka 1853. ustanovljen je odkup urbarijalne rabote, urbarska selišta postadoše neograničeno vlastničtvo dotičnih posjedateljah, služnosti i drugi urbarijalni užitci uredjeni su većom stranom konačno, a njekoji su u tečaju uredjenja.

Vlasteli ostadoše alodija i regalija kano pravo vlastničtvo, bez da za to kruni ikakovu odštetu plaćaju.

Prenesimo ove već izdavna u provincijalu pravomoćnimi postale uredbe na vojničku krajinu, pak ćemo naći, da obstoji podpuna analogija izmedj vlastele u provincijalu i izmedj vojničke krajine.

Vojnička krajina, kano država u svojoj nutarnjoj upravi i u vršenju svojih pravah i dužnostih od nijedne druge pokrajine ili od ikoga drugoga izim od same krune (dotično vladara) odvisna upravljala je svoja zajednjčka državna dobra i kraljevštine krajine karlovačke, banske, varaždinske, slavonske i banatske kano i svoje izključivo vlastničtvo, a kruna podieljivala je „delegatorio modo“ preko vojničko-krajiških oblastih uz uvjet vojničke službe i davanja rabote pojedine naselbine naseljenikom pridošlim iz tuzem-

stva ili inozemstva pod naslovom vojničko-krajiških nadarbinah u posjed i na užitak.

Rabotu davali su nadarbenici izključivo na korist krajine, to jest sebi samim i na vlastitu korist svoju.

Manifestom od 7. svibnja 1850. ukinut je u krajini feudalizam a s ovim i rabota, a vojnička krajina kano takova ostade nedotaknuta u posjedu i užitku zajedničkih krajiških dobarah i pravah. Uzmemo li pako krajinu kano samo moralno tielo bez značaja države, dakle kano zavod, pa kano takovi jednak n pr.: naukovnoj zakladi vlastniku dobra Kutjeva, to je onda krajina kano zavod nadarena po kruni zemljištem, u kojega je posjed ostala kroz tri stoljeća i u kojega posjedu nalazi se još i dan današnji, ako ne boljim to najmanje jednakim pravom, u kojega je ime ostala naukovna zaklada u posjedu dobra kutjevačkoga ili biskupija djakovačka u posjedu djakovštine.

Kad bi tko htjeo tvrditi, da je komora za dobra biskupije i kaptola zagrebačkoga i za dobra grofovah Kegljevićah banskoj krajini utjelovljena, dala odštetu komorskih pustarah u Banatu: tomu se mora odgovoriti, da su one pustare bile takodjer u posjedu krajišnikah, pak su, kad se ovi nehtjedoše podvrći komorskoj upravi, već se izseliše i preseliše, od komore samo formalno dane u zamjenu za druga krajini potrebna zemljišta, čim je dovoljno konštatirano, da je krajina sebi inkorporirano zemljište konpenzirala (nadoknadila) drugim za sebe suvišnim zemljištem.

Iz navedenih razlogah sliedi, da je krajina od svoga začetka pa sve do sad bila na temelju medjusobnoga ugovora pravi vlastnik zemaljah u svom teritoriju ležećih, dakle i vlastnik šumah, i da su pojedine krajiške familije stranom medjusobnim porazumkom, stranom pako polag izišlih uredabah postale vlastnice svojih selištah; — da je krajišnikom feudalizam jednostrano i nepravedno nametnut, ali manifestom od 7. svibnja 1850. dokinut.

S druge strane stoji nepobitno, da je krajiški narod podpuno odgovarao i zadovoljavao uvjetom napomenutoga medjusobnoga ugovora.

Pošto je pako od strane svietle krune, naročito previšnjim ručnim pismom od 19. kolovoza 1869. izjavljeno, da je vojnička krajina svoju zadaću dovršila, i zato da može dosadanjega svojega vojničkoga zvanja riešena biti, onda nemože tako nastajuća promjena, ako od strane vojničke krajine dobrovoljno prihvaćena bude,

u ničem alterirati ili preinačiti pravo vlastničtva na zemljišta do sad zakonito i pravomoćno uživana.

Kad je tako jasno i nepobitno dokazano, da je vojnička krajina kano država pravno u posjedu zemaljah i vlastna bila dohodke toga posjeda kano izključivo vlastitu imovinu upotriebljivati na korist svoju i svoga naroda, naročito u krajišku prihodarinsku zakladu u gotovosti unišle prihode i po narodu davane težake kao accesorium vlastničtva obratiti na gradjenje sgradah potrebnih za svrhe krajiške uprave, pravosudja, nastave i zdravstva ili ma pod kojim drugim naslovom, onda nemože niti drugi dio pitanja o pravu vojničke krajine na nepokretna u krajini ležeća dobra, to jest, o pravu vojničke krajine na erarijalne sgrade niti onda pod sumnju doći, kad se krajina rieši vojničke uprave i vojničke dužnosti u onom smislu, u kojem se krajiški narod toj dužnosti podvrgao.

I drugo pitanje, „o pravu vojničke krajine na prištednje krajiške prihodarinske zaklade" riešava se po dokazanom pravu vojničke krajine i na nepokretna dobra i na prihode od istih, iz kojih je napomenuta prištednja postala; — a pitanje o pravu vojničke krajine na zakladu zajedničkoga imetka (Grenz-Schatz) riešava se već po svrhi, kojoj je ta zaklada posvećena, koja se nemože niti onda promieniti, ako se vojničkoj krajini dade civilna uprava.

Male kraljevštine samo su accesorium, to jest pripadak k poveljnomu nepokretnomu posjedu, skopčanu s pravom uprave i sudbenosti.

To i danas još postojeći činbenik, o kojem dakle nemože biti sumnje niti treba dokazati, da vojnička krajina ima svoju, naprama ostalim pokrajinam habsburžke monarkie iznimnu upravu i sudbenost, koju ona preko svojih oblastih neodvisno od oblastih drugih pokrajinah, dakle na temelju posebne ovlastbe vrši: nemože dakle niti dvojbe biti, da vojnička krajina ima podpuno pravo na male kraljevštine po onom pravničkom načelu „accesorium sequitur principale".

Krajina se morala, i mora se još danas svetčano ograditi proti svakomu izvadjanju kakovih pravah ili dužnostih iz carevinskoga ustava od 4. ožujka 1849., koji je onako, kako je bez uticanja naroda stvoren, takodjer bez pripomoći naroda zakopan.

Viečna mu pamjat!

Ovo moradoh ovdje naročito iz razloga navesti, što se u §. 18. krajiškoga temeljnoga zakonika od 7. svibnja 1850. u smislu i duhu onim ustavom centralizirane cesarevine označuju krajiške šume kano dobro carevine (Staatsgut), akoprem se iz razlaganja izvedena u istom §. o pravu na užitak tih šumah protivno širjemu pojmu o državi (Staat) izvesti mora užji pojam države krajiške.

Vigilantibus jura! — to jest: tko sebe čuva, čuva ga i bog! a osobito znamo mi krajišnici, kako se malo na nas obazire, kano da smo bezpravna marva, pa bi mogli još i to doživljeti, da bi plodom, koji je uzrodio iz naše krvi, prolivene na bojnih poljanah, htjele koristiti se one pokrajine, koje nesudjelovaše nigda u krvavih turskih bojevih, već se samo zaklanjahu iza krajiških krvavih kabanicah (ili kako ih nazivaše Rotmäntler).

Tko nije sijao, neima prava niti na žetvu!

Magjari, na mjesto da su se borili zajedno s krajišnici proti obćenitomu neprijatelju; na mjesto da brane proti turskomu barbarstvu vlastitu domovinu, buniše se i dizaše oružje proti legalnomu autoritetu habsburžke dinastije, družeć se s glavnimi neprijatelji svojih kraljevah i progonitelji kršćanskih narodah a s ovimi blagodatne kulture, te tako i sami vojujuć s branitelji prava i pravde, nemogu zatajiti težnje za osvetom, pak pružaju svaku priliku, kako bi ikomu izim veledušnih vladarah iz sjajne habsburžke dinastije i vlastitomu svojemu požrtvovanju imao zahvaliti utočišta, koje si je prolivenom svojom krvlju osvojio; i zato i pošto svietla dinastija nije nigda od krajine za se potriebovala kakove materijalne koristi, već je dapače često i velikodušno sama prinosila znatne žrtve za podupiranje krajine, nemože i neće ova nigda na to pristati, da se ikoja druga kraljevina ili zemlja i drugi narod dieli u koristi njezine krvave baštine, najmanje će pako vojnička krajina trpiti ono sramotno preziranje, kojim se još uvjek nameće vojničkoj krajini sa strane Ugarske, i kojim se o njoj radi bez nje, kano da je krajiški narod bezsviestna niema živina.

Ali tako isto ogradjuje se vojnička krajina svetčano proti običnomu izvrnjivanju njezinih lojalnih izjavah i namjerah; pak ako je krajiški narod pripravan jednakom odvažnošću i krajnjim požrtvovanjem braniti svoja prava, kano što je branio i branit će prava svietle krune, to neka nipošto drugi u zajednici s nami pod žezlom sjajne hasburžke dinastije živući narodi, odtud neizvode: da krajina nije pripravna od svoje strane za obranu, blagostanje i slavu te državne zajednice pridonositi krvi i novca u pravednom razmjerju.

VI.

Zaglavak.

Ova razprava bijaše dogotovljena, kada izadje previšnji carski proglas od 8. lipnja o. g. i naredbe odnoseće se na razvojištenje varaždinske krajine u smislu previšnjega kr. odpisa od 19. kolovoza 1869. i na novo uredjenje ostale krajine.

U proglasu izriče njegovo veličanstvo naš kralj ovo načelo: „Sada je moja volja, da i moj vierni i hrabri graničarski narod neostane duže izkjlučen od podpunoga uživanja ustavnih pravah, koja su zemljam kamo isti državopravno spada, zakonom osigurana. Ovo sada tim više iziskuje pravda, što uvedjenjem sveobće vojne dužnosti u cieloj monarkiji prestaju uvjeti onoga težkoga iznimnoga stanja, koji do sada bijahu povodom, te je vojna krajina naprama drugim zemljam monarkije bila nerazmjerno jako obterećena".

Ovimi dakle svečanimi riečmi izjavljuje kruna, da se vojnička krajina imade dokinuti i utjeloviti Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno (banatska) Ugarskoj, pa s te strane izkrenom radošću pozdravljamo ovu izjavu krune, koja tim dodje u susret davnoj želji ciele trojedne kraljevine a napose vojničke krajine.

Ali ovo je načelo jedino, s kojim se slažemo. U svih se ostalih točkah glavnih razilazi volja svjetle krune od naših narodnih zahtjevah.

Jer zahtjev je našega naroda, da se dokinuće krajine i način toga dokinuća odredi i izvede dogovorno medju dva, na to jedino pozvana faktora: medju krunom i dalm.-hrv.-slav. saborom. Ovdje pako radi jednoglasno samo jedan faktor niti nepitavši drugoga; te se ugarskim državnikom svidjelo izabrati formu, koja neodgovara državnomu pravu trojedne kraljevine, te potisnuti u napried, ne kralj njezin nego vrhovni vojvoda nad svomkolikom vojskom austrijsko-ugarskom razpušta krajinu u proglasu od 8. lipnja.

Jer se dalje nerazpušća i nedokida ciela vojnička krajina u jedan mah, nego samo dvije pukovnije varaždinske krajine, a za ostale uvodi se njeki provizorij, neustanoviv zanj, kako će dugo trajati.

Pa iz onih naredabah jasno proviruje, da su ustanovljene uplivom vojničkoga i ugarskoga ministarstva bez sudjelovanja hrvatske vlade, koje načelnik, na ime ban, nije svih ni supodpisao; a narod vojničke krajine, kojega se najbliže tiču, nije u nje uticao ni najmanje.

Krajiško je dakle pitanje riešeno izmedju Austrije i Ugarske; kano što su njih zastupstva, carevinsko vieće u Beču i sabor u Pešti ustanovili jednoglasno onaj iznos, koji će Ugarska (kano što se službeno veli) preuzeti prielazom vojničke krajine u njezinu vlast. Ni ovdje nebje pitan sabor dalm. hrv.-slavonski!

Razvojštenje vojničke krajine i vojnih obćinah Senja, Belovara, Siska i Ivanića imade provesti c. kr. povjerenik; ali nenalazimo ustanovljen odnošaj ovoga povjerenika naprama zemaljskoj dalm.-hrv.-slav. vladi, prem joj imade on predati onaj diel krajine. Pa i glede oblasti, koje će se u novoj belovarskoj županiji urediti u smislu dotičnih ustanovah, mieša se vojničko-obsolutistička s ustavnom vlašću; jer službena mjesta kod gradjanskih oblastih „dodieliti će na predlog povjerenika državno ratno ministarstvo iz stališa struke četne, upravne, liečničke, pravosudne, gradjevne, šumarske i računarske“ (§§. 3. 15.), pa se za županiju ipak odredjuje članak sabora dalm.-hrv.-slav. od 19. prosinca 1870. o ustrojstvu hrv.-slav. municipijah. Pače niti glede službenoga jezika nije zadovoljeno našemu pravu i stanju u ostalih županijah, jer po §. 14. službeni je jezik političkoj i sudbenoj upravi belovarske županije „takodjer“ hrvatski t. j. ovaj može biti uz drugi, jamačno njemački.

Još manje zadovoljava našim pravednim zahtjevom uredjenje preostale hrv. slav. krajine. Dočim bo vojno zapovjedničtvo u Temešvaru za ugarsku krajinu ima djelokrug ograničen na prostore spadajuće u područje županijske vlasti, te visi u svih poslovih, koje u Ugarskoj upravlja ministarstvo neposredno, od ovoga kr. ugarskoga ministarstva, a po tom ugarska je krajina ugarskom privremeno vojničtvom upravljanom županijom: odredjuje se za ostalu hrv.-slav. krajinu glavno zapovjedničtvo u Zagrebu njezinom vrhovnom oblasti i istim djelokrugom, koji je čl. II. hrv.-slav.-dalm. sabora 1869. god. ustanovljen našoj zemaljskoj vladi za gradjansku Hrvatsku i Slavoniju. Bit ćemo dakle sretni imati u glavnom gradu našem dvije medju sobom neodvisne vlade za dva diela razdvojene naše domovine! Kako to, da je ugarska krajina već sada tiesnije prislonjena ugarskoj vladi, nego li je hrv.-slav. krajina hrv.-slav. vladi?

Još se većma vriedjaju narodni interesi ustanovami o krajiškoj imovini, imenito o njezinu glavnom dielu, o šumah. Naime §. 9. dotične ustanove za prelaz varaždinske krajine u gradjansku upravu odredjuje: „poslovi šumarski prelaze na kralj. ugarsko ministarstvo financijah“; čim se ustanovljuje načelo, da šume krajiške, ovdje varaždinsko-krajiške, nisu imovina izključivo krajiška, odnosno hrvatsko-slavonske kraljevine, nego ugarske države. Ovo je načelo priznano takodjer u §. 5. previšnje zapovjedi radi preustrojstva glavnoga zapovjedničtva u Zagrebu, gdje se članovom ugarskoga ministarstva ustupa mjesto u povjerenstvu, koje će vlastno biti predložiti način o unovčenju i uporabi hrv.-slav. krajiških državnih šumah. Ovo je načelo, kano što se iz naše razprave jasno vidi, sasvime krivo, i prama krajini, odnosno kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, posvema nepravedno. Krajiške šume jesu imovina, vlastničtvo izključivo krajine, odnosno hrvatsko-slavonsko-dalmatinske države. Utjelovljenjem ciele krajine, ili u našem slučaju varaždinske krajine u trojednu kraljevinu prelaze po pravu državnom i prirodnom šume, koje su u onom dielu Hrvatske i Slavonije, koj je bio u svoje vrieme od nje odieljen radi ustrojstva vojničkoga zavoda, u izključivu vlast naroda i države Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te se imadu upravljati onom vlasti, koja upravlja ostalom zemaljskom imovinom, n. pr. kutjevačkim vlastelinstvom, a upotriebiti u svrhe, koje bi sabor trojedne kraljevine odredio. Ugarska neima s timi šumami po pravu nikakva posla, a prisvajajuć si njihov prihod, prisvaja si tudji imetak. Znamo mi, odkle je ta pometnja; ona naime polazi iz ustanovah nagode od 8. studenoga 1868., koja je negovoreć o drugih prigovorih, uglavljena a bez sudjelovanja zastupnikah vojn. krajine, prem bi ona, glasom kr. odpisa od 9. svibnja 1861. na hrv.-slav.-dalm. sabor, bila imala sudjelovati. Pa već s toga gledišta nemože ona nagoda, ni pojedine njezine ustanove, vezati hrv.-slav. vojn. krajinu. Ili zar smo mi krajišnici tri sto godinah vojevali, krv prolievali, imetak trošili, toga radi zaostali u razvitku i blagostanju, da našom imovinom upravlja tudja ruka, da se druga zemlja mieša, kako da i u koju svrhu rabimo ono blago, koje nam majka priroda dade na zemlji, narošenoj našom dragocienom krvi i suzami naše siročadi?

Uzdamo se u pravicu božju i kraljevu, u svoje rodoljubje i u budući sabor trojedne kraljevine, da će se do skora izpraviti, što su savjetnici krune umetnuli krajini nepovoljna u naredbe od

8. lipnja o. g. Nadamo se, da će taj sabor pitanje krajiško prihvatiti u smislu državnoga i naravnoga prava trojedne kraljevine, po volji cieloga našega a poimence krajiškoga naroda; te da će on zahtievati, da se svakolika krajina u njegovu sredinu pozovne, gdje će čitav narod cjelokupne trojedne kraljevine kroz svoje zastupnike urediti i svoje nutarnje poslove, medju koje spada osobito krajiško pitanje, i državopravni odnošaj trojedne kraljevine naprama Ugarskoj.

U to ime nazivljem budućemu saboru i krajiškim zustupnikom iskreni „pomozi bog"!

Gdje je što?

Strana